

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**DEMOKRASİ KÜLTÜRÜNÜN SERMAYE PİYASALARINA ETKİSİ: G-7
ÜLKELERİ İNCELEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şeyda ÇELİK

Anabilim Dalı: İktisat

Programı: Para ve Sermaye Piyasaları

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Nebile KORUCU GÜMÜŞOĞLU

**T.C. İSTANBUL KÜLTÜR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**DEMOKRASİ KÜLTÜRÜNÜN SERMAYE PİYASALARINA ETKİSİ: G-7
ÜLKELERİ İNCELEMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ŞEYDA ÇELİK

(0903030049)

Tezin Enstitüye Verildiği Tarih: 24/09/2024

Tezin Savunulduğu Tarih: 01/10/2024

Anabilim Dalı: İktisat

Programı: Para ve Sermaye Piyasaları

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Nebile KORUCU GÜMÜŞOĞLU

Jüri Üyeleri: Prof. Dr. Cem BAŞLEVENT

Doç.Dr. Emre EKİN

EKİM 2024

ÖNSÖZ

Bu tez, demokrasinin bir toplumun ekonomik yapıları üzerindeki etkilerini anlamak amacıyla yapılan kapsamlı bir çalışmanın ürünüdür. Özellikle G-7 ülkeleri gibi dünyanın en gelişmiş demokrasilerinin sermaye piyasaları üzerindeki etkilerini inceleyerek, demokrasinin yalnızca siyasi bir düzen olmanın ötesinde ekonomik refah ve piyasa istikrarına nasıl katkıda bulunduğunun ortaya koyulması hedeflenmiştir.

Bu araştırma sürecinde, demokrasi kültürünün sermaye piyasalarıyla nasıl iç içe geçtiğini, eşitlik ilkesinin sermaye akışlarını nasıl şekillendirdiğini ve siyasi kararların ekonomik sonuçlarla nasıl bütünleştiğini keşfederek, literatürü kapsamlı inceleme fırsatı buldum. Çalışmamın hem akademik dünyaya hem de uygulayıcılara katkı sağlaması ümidiyle, sermaye piyasalarının işleyişinde demokrasinin rolü üzerine daha derin bir anlayış kazandırılması amaçlanmıştır.

Bu süreçte bana destek olan, önerileri ve yönlendirmeleriyle araştırmamı derinleştiren danışman hocam Doç.Dr. Nebile Korucu Gümüsoğlu'na, değerli yorumlarıyla tezin gelişmesinde bana rehberlik eden Jüri üyeleri Prof.Dr. Cem Başlevent ve Doç.Dr. Emre Ekin'e ve her şeyden önemlisi sevgili aileme, eşim ve kızlarıma teşekkürü borç bilirim.

Bu çalışmanın, demokrasinin ekonomik yapılar üzerindeki etkilerini daha geniş bir perspektiften anlamaya katkı sağlayacağına inanıyor ve gelecekteki araştırmalar için bir temel oluşturmasını diliyorum.

Ekim, 2024

Şeyda ÇELİK

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
KISALTMALAR	iii
TABLO LİSTESİ	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM DEVLET VE DEMOKRASİ	5
1.1. Devlet.....	5
1.1.1. Neoliberalizm ve Finansallaşma	7
1.2. Demokrasi	9
1.2.1. Demokrasi Modelleri.....	11
1.2.2. Demokrasi Düzeyinin Ölçülmesi.....	16
1.3. Siyasal Kültür	18
1.3.1. Siyasal Kültürün Kaynakları	20
1.3.2. Demokrasi Kültürü	30
1.4. Siyasal İktisat.....	38
İKİNCİ BÖLÜM DEMOKRASİ VE SERMAYE	42
2.1. Sermayenin Küreselleşmesi.....	42
2.2. Sermayenin Küreselleşmesi Bağlamında Devletin Dönüşümü	48
2.3. Sermaye Piyasaları.....	49
2.3.1. Sermaye Piyasası Kavramı	50
2.3.2. Sermaye Piyasası Araçları.....	51
2.3.3. Sermaye Piyasasının Faaliyet Alanı.....	57
2.4. Demokrasi ve Sermaye İlişkisi	58
2.4.1. Çatışmacı Yaklaşım.....	60
2.4.2. Bağdaşma Yaklaşımı.....	62
2.4.3. Şüpheli Yaklaşım	65
2.5. Demokrasi ve Sermaye Arasındaki Etkileşime İlişkin Dolaylı Değişkenler	66
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YÖNTEM	71
3.1. Araştırmanın Kapsam ve Veri Seti	71
3.2. Ekonometrik Model	71
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR.....	72
SONUÇ.....	85
KAYNAKÇA	86

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
GYO	: Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsü
BM	: Birleşmiş Milletler
SPK	: Sermaye Piyasaları Kurumu
İMKB	: İstanbul Menkul Kıymetler Borsası

TABLO LİSTESİ

Tablo 3.1. Modellerde kullanılan değişkenlerin tanımlanması	71
Tablo 4.1. Havuzlanmış en küçük kareler tahminci sonuçları	72
Tablo 4.2. Birim etkinin varlığını sınamak için F Testi	73
Tablo 4.3. Sabit etkiler tahminci sonuçları	73
Tablo 4.4. Tesadüfi etkiler modeli	74
Tablo 4.5. Hausman Testi	74
Tablo 4.6. Levene, Brown ve Forsythe değişen varyans testi.....	75
Tablo 4.7. Durbin-Watson ve Baltagi-Wu otokorelasyon testi.....	75
Tablo 4.8. Birimler arası korelasyon.....	75
Tablo 4.9. PARKS-KMENTA tahmincisi	76

Üniversite : İstanbul Kültür Üniversitesi
Enstitü : Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : Para ve Sermaye Piyasaları
Danışmanı : Doç.Dr. Nebile Korucu Gümüšoğlu
Tez Türü ve Tarihi : Yüksek Lisans – Ekim 2024

ÖZET

DEMOKRASİ KÜLTÜRÜNÜN SERMAYE PİYASALARINA ETKİSİ: G-7 ÜLKELERİ İNCELEMESİ

Şeyda Çelik

Demokrasi kendi içerisinde pek çok etmen ile hareket etmektedir. Demokrasinin en ciddi etmeni ise eşitlik ilkesinin kendi içerisinde zorunlu kılması olarak değerlendirilmektedir. Eşitlik ilkesi demokrasinin seçim kapsamında değil hayatın bütününde gösterilmesi gerekmektedir. Sermaye piyasaları kavramı da demokrasi içerisine burada girmektedir. Küçük ya da büyük her türlü birikimin bir yatırıma dönüşmesine ve her projenin hayata geçebilmesi için gerekli olan kaynağa ulaşmasını sağlamak adına çalışmalar sermaye piyasası çerçevesinde yürütülmektedir. İktisadi eşitliğin sağlanması olarak gelişmekte olan ülkeler içerisinde büyük önem taşımaktadır. Demokrasi ve sermaye piyasaları arasındaki ilişki incelenirken, demokrasinin gereklilikleri ve niteliklerinin yanı sıra; demokrasi kültürünün tartışılması oldukça önemlidir. Demokrasi kültürü, derin ve kapsamlı bir yapı sunduğu için eşitlik ve gelişme başta olmak üzere sermaye piyasalarının daha kapsayıcı bir yapıya kavuşturulmasına katkı sağlamaktadır. Nitekim G-7 ülkeleri, demokrasi kültürünü oluşturabilmiş ve gerek sosyal, gerek siyasal, gerekse ekonomik katılımı toplum geneline yayabilmişlerdir. Bu durum ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel gelişimin en temel yapı taşlarından biridir. Çalışmanın en temel bulgusu da bu yöndedir. Başka bir ifadeyle, demokrasi kültürü ile sermaye piyasaları arasında, G-7 ülkeleri özelinde ciddi bir ilişki söz konusudur. Özellikle borsa endeksi değişkeni kapsamında, bu durum kendisini göstermektedir.

Anahtar Sözcükler : Demokrasi, Eşitlik, Sermaye Piyasaları, G7 Ülkeleri
Bilim Dalı Sayısal Kodu : P1, D63, O16

University : İstanbul Kültür University
Institute : Institute Of Graduate Studies
Department : Economics
Programme : Monetary and Capital Markets
Advisor : Assoc.Prof. Nebile Korucu Gümüőğlu
Thesis Type – Date : Masters Degree – October 2024

ABSTRACT

THE IMPACT OF THE CULTURE OF DEMOCRACY ON CAPITAL MARKETS: A STUDY OF G-7 COUNTRIES

Şeyda Çelik

Democracy acts with many factors within itself. The most serious factor of democracy is considered to be the necessity of the principle of equality within itself. The principle of equality should be demonstrated in the whole life of democracy, not in the scope of elections. The concept of capital markets also enters into democracy here. Efforts are carried out within the framework of the capital market in order to ensure that all kinds of savings, small or large, are converted into an investment and that each project reaches the necessary resources for its implementation. It is of great importance in developing countries as ensuring economic equality. When analyzing the relationship between democracy and capital markets, it is important to discuss the requirements and qualities of democracy as well as the culture of democracy. Since the culture of democracy offers a deep and comprehensive structure, it contributes to a more inclusive structure of capital markets, especially in terms of equality and development. Indeed, the G-7 countries have been able to create a culture of democracy and spread social, political and economic participation throughout society. This is one of the most fundamental building blocks of economic, social, political and cultural development. This is the main finding of the study. In other words, there is a significant relationship between the culture of democracy and capital markets in G-7 countries. This is particularly evident in the context of stock market index variables.

Keywords : Democracy, Equality, Capital Markets, G7 Countries

Science Code : P1, D63, O16

GİRİŞ

Ülkeler küresel olarak analiz edildiğinde, bazı ülkelerin güçlü ekonomik performans sergilediği ve gelişmiş olarak sınıflandırıldığı, diğerlerinin ise zayıf ekonomik performansa sahip olduğu ve az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler olarak sınıflandırıldığı görülmektedir. Ulusal ekonomik kalkınmadaki bu farklılıklar konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bu farklılıkların ekonomik olarak temelinde ise küreselleşmeye bağlı olarak “Neden bazı ülkeler diğerlerinden daha fazla ya da daha az yatırım yapıyor?” sorusu da dahil olmak üzere birçok değişken mevcuttur. Bazı teorisyenler bu sorunun cevabının “ekonominin altyapısı ve kurumları” olduğunu iddia etmektedir.

Bu teorisyenlerin bakış açılarına paralel olarak 1990'larda ortaya çıkan kurumsal ekonomi yaklaşımı, standart ekonomik görüşün büyümeyi açıklarken göz ardı ettiği kurumsal unsurlara vurgu yapmaktadır. İnsanların uzun vadeli sermaye, beceri ve teknolojiye yatırım yapma istekliliği -ki bunların hepsi uzun vadeli ekonomik başarıyla yakından ilişkilidir- öncelikle bir ekonominin altyapısı (yasalar, düzenlemeler, hükümet politikaları) ve kurumları tarafından belirlenmektedir (Jones, 2001: 148). Bu nedenle, ekonomik büyüme temelinde ele alınan çalışmaların öncelikli odak noktası bir ekonominin kurumları ve altyapısı olmaktadır. Demokrasi, bir ekonominin kurumsal çerçevesinin en önemli bileşenlerinden biridir. En temel haliyle demokrasi “halkın kendi kendini yönetmesidir” ve bir ülkenin ekonomik performansını doğrudan ya da dolaylı olarak etkileme potansiyeline sahiptir. Kuşkusuz ki bunda, sermayenin küreselleşmesinin etkisi kaçınılmazdır.

Az gelişmiş ülkelerin siyasi özellikleri incelendiğinde, gelişmiş batı demokrasilerinin aksine, siyasi gücün genellikle nispeten küçük bir grupta (geleneksel prensler ve şeyhler, üst düzey askeri yetkililer, seçilmiş yetkililer, toplumun genelinin liderleri, toprak ağaları, büyük işadamları, vb) toplandığı görülmektedir (Berber, 2011: 225). Çoğulcu demokrasileri benimseyen birçok gelişmekte olan ülkenin, zaman zaman anayasa gibi yazılı kanunlardan saparak alternatif siyasi yapılar araması da tipik bir durumdur (Han ve Kaya, 2012: 26). Buna karşın, gelişmiş ülkelerin çoğunda

demokratik kurumlar mevcuttur. Bu örneklerden demokratik kurumların ekonomik büyümeyi teşvik ettiği gibi kesin bir sonuç çıkarmak zordur. Örneğin, otoriter rejimlerle yönetilen bazı ülkelerde kayda değer ekonomik ilerlemeler yaşanmasına rağmen, yeni kurulan demokrasilerin çoğunda yaşam standartları neredeyse hiç iyileşmemiştir (Saxer, 2009: 55). Aslında, bir dizi araştırma, tahminlerin aksine, otokrasilerin ve demokrasilerin ekonomik büyüme sonuçları arasında bir fark olmadığını ortaya koymuştur. Bir hükümet sistemi olarak demokrasinin bir ulusun ekonomik başarısını ne derece etkilediğine dair süregelen bir anlaşmazlık vardır (Faust, 2006: 62). Dolayısıyla demokrasinin niteliğinin ve demokrasi kültürünün “sermayeye” etkisi, tek bir açıdan değerlendirilmekten ziyade çeşitli bakış açılarıyla analiz edilmektedir. Günümüzde toplumsal refahın demokrasiyle yakından ilişkili olduğu görüşü dünya genelinde genel kabul görmekte, aksi bir durumun çatışma ve kaosa neden olduğu varsayılmaktadır. Toplumsal refahın ekonomi ile ilişkisi göz önünde bulundurulduğunda, çalışma kapsamında ele alınan demokrasi kültürünün sermaye piyasalarına etkileri önemli bir analiz konusunu oluşturmaktadır.

İnsan haklarına saygı, özgürlüklerin korunması, özgür ve adil seçimler ve hukukun üstünlüğü gibi temel ilkeleri benimseyen demokrasi, çoğu zaman bir gelişmişlik göstergesi olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle, demokratik kültürün finansal piyasaları nasıl etkilediğini tartışırken bu konuyu hem teorik hem de pratik açıdan ele almak önemlidir. G-7 ülkeleri demokratik ilkeleri benimseyen ve ekonomik olarak gelişmiş ülkelerden oluşan bir grup olduğundan, demokratik kültürün finansal piyasalar üzerindeki etkisi özel bir öneme sahiptir.

Bu çalışmanın ana odak noktası, demokratik kültürlerin G-7 ülkelerindeki sermaye piyasalarını nasıl etkilediğinin analizidir. Hem teorik hem de pratik değerlendirmeler, demokratik değerlerin finansal piyasaları nasıl etkilediğini anlama ihtiyacını vurgulamaktadır. Bu kapsamda çalışmanın amacı, demokrasi ve sermaye piyasalarının nasıl etkileşim içinde olduğuna dair bilgiyi iletmeaktır. Ana hedef, demokratik kültürlerin G-7 ülkelerindeki sermaye piyasalarını nasıl etkilediğini incelemektir. Bu geniş amaç doğrultusunda, G-7 ülkelerindeki demokrasi derecesini ve sermaye piyasalarının sağlığını değerlendirmek ve bu iki unsur arasındaki bağlantıyı tespit etmek; demokratik ilkelerin sermaye piyasalarının istikrarını, genişlemesini ve derinliğini nasıl etkilediğini değerlendirmek; demokratik kültürün

sermaye piyasaları üzerindeki ekonomik, siyasi ve sosyal etkilerini incelemek çalışmanın özel amaçları olarak ifade edilebilir.

Demokrasi kültürü gibi derin ve kapsamlı bir sosyal faktör, demokrasi ve sermaye piyasaları arasındaki ilişkiye dair yapılan araştırmalar yeterli değildir. Şöyle ki, demokrasi ile demokrasi kültürü birbirlerinden farklı kavramlardır. Literatürde demokrasi kültürü yerine, öncelikle siyasi istikrar, hukukun üstünlüğü veya mülkiyet hakları gibi unsurlara odaklanılmaktadır. Bu kapsamda çalışma, hesap verebilirlik, şeffaflık, bireysel haklara saygı ve katılım gibi demokratik kültür unsurlarının sermaye piyasaları üzerindeki etkilerini inceleyerek bu alanı geliştirmekte ve literatürdeki önemli bir boşluğu kapatmayı amaçlamaktadır. İkinci olarak, çalışma G-7 ülkelerinin kapsamlı bir analizini sunarak sanayileşmiş ekonomilerin sermaye piyasaları ile demokratik süreçler arasındaki etkileşimi daha net bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu özel bağlamda, ülkeler arasındaki farklılıkları ve paralellikleri yakından inceleyerek hem teorik hem de karşılaştırmalı bir analiz sunmaktadır. Böylece, demokratik kültürün piyasa katılımcıları ve yatırımcı güveni üzerindeki etkilerini dünya çapında bir bakış açısıyla ele almakta ve diğer ülkelerdeki araştırmalar için güçlü bir temel sunmaktadır.

Ayrıca, demokrasi kültürünün sermaye piyasaları üzerindeki etkisini değerlendirmek için kullanılan nicel ve nitel analiz teknikleri, özellikle de demokrasinin soyut doğasını finansal ölçütlerle ilişkilendirerek yeni bir metodolojik yaklaşım sunmaktadır. Bu yaklaşım, özellikle kültürel ve sosyo-politik unsurların sermaye piyasaları üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini daha net bir şekilde ortaya koyduğu için gelecekteki araştırmalar için metodolojik bir çerçeve sunabilir. Sonuç olarak, mevcut küresel ekonomik sistemin dinamikleri açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır.

Demokratik kültürün uzun vadeli ekonomik büyüme ve piyasa istikrarını nasıl etkilediğinin incelenmesi, bu alanlardaki politikaların şekillendirilmesine yardımcı olmaktadır ve ekonomik reform süreçlerine ilişkin yeni bilgiler sağlaması bakımından önemli kabul edilmektedir. Bu kapsamda mevcut çalışmanın literatüre katkısı bu çerçevede değerlendirilmektedir.

Mevcut çalışmanın tamamlanmasıyla, G-7 lkelerinin demokrasi seviyeleri ile sermaye piyasaları arasında doğrudan bir bağlantı kurulması ve demokratik ilkelerin bu piyasalar üzerindeki etkisinin kanıtlanması; demokratik kültürün sermaye piyasaları üzerinde yararlı veya olumsuz bir etkiye sahip olup olmadığının belirlenmesi; bu etkilerin ekonomik açıdan değerlendirilmesi ve politika önerilerinde bulunulması planlanmıştır. Bu çalışmanın, demokratik kültürün sermaye piyasalarının istikrarı, genişlemesi ve sürdürülebilirliği üzerindeki etkisine ilişkin bilgileri artırması ve daha ileri araştırmalar için bir temel oluşturması beklenmektedir.

Çalışma kapsamında gerçekleştirilen literatür taramasında ortaya çıkan sonuçlar, demokrasi ile sermaye arasındaki ilişkinin derin olduğu yönündedir ancak demokrasinin her zaman sermaye piyasalarına olumlu etki gerekleştirmeyeceğini savunan görüşler de dikkat çekicidir. Dolayısıyla mevcut çalışmayla G-7 lkelerindeki durumun analizi amaçlanmıştır. Nitekim, çalışmanın bulguları, demokrasi endeksi ile borsa endeksi arasındaki ilişkinin anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır. Demokrasi “kültürü” oluşturmanın G-7 lkelerinin sermaye piyasaları açısından önemi, çalışmanın bulgularıyla desteklenmektedir. Söz konuşu ülkelerdeki demokrasi endeksi, borsa endeksi üzerinde önemli bir etkileşim gerçekleştirmektedir, farklı yöntemlerle yapılan analizler de bu ilişkinin güçlü olduğunu vurgulamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEVLET VE DEMOKRASİ

1.1. Devlet

Tarih boyunca, devlete benzer güç yapıları, insanların topluluklar halinde yaşamaya başlamasından bu yana insan hayatını ve insanlık tarihinin gidişatını büyük ölçüde etkilemiştir. İlkel yapılardan modern yapılara kadar devlet, toplumu benzer şekilde etkileyen önemli değişimler geçirmiştir. Toplumsal yaşamın pek çok yönünü etkileyen bir yapı ve kurum olarak devlet, doğası gereği sermaye birikim süreciyle bağlantılıdır. Hatta birikim sürecinin kilit oyuncularından biri olarak kabul edilmektedir.

Devletin hukuksal, sosyal ve ekonomik boyutları söz konusudur. Ancak ekonomik boyut, “yapılanmanın” temelini oluşturmaktadır. Kapitalizm öncesi sınıf sistemlerinde ekonomik sömürü hem siyasi hem de fiziksel baskı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ancak kapitalist toplumlarda sömürü, üretim araçları üzerindeki kontrol yoluyla sağlanmaktadır. Bununla birlikte, bu kontrol “sömürü”nün gerçekleşmesi için tek başına yeterli değildir. Kapitalist sınıf bu yönetimi sürdürmek için devletin zorlayıcı otoritesine de ihtiyaç duymaktadır. Kapitalist üretim tarzında ise ekonomik sömürü, siyasi ya da fiziksel güce ihtiyaç duyulmadan gerçekleşebilir. Bunun yerine, piyasa mekanizması toplumun tüm üyeleri üzerinde ekonomik baskı uygulamaktadır. Bununla birlikte, egemen kapitalist sınıf bu baskıyı kendi yararına kullanmaktadır. Bazı durumlarda bunu yapmak için devletin yardımına ihtiyaç duyulmaktadır. Ancak, sermaye devlet yardımına ihtiyaç duymadığında da, üretimin organize edilmesi ve diğer toplumsal işlevlerin yerine getirilmesinden sorumlu olduğu için devlet tarafından kuşatılmaktadır (Saad-Filho, 2007: 156).

Devlete, temelde iki ana unsur üzerinden bakmak, tarihsel süreçte devlet kurumunun değişimini anlamak açısından oldukça önemlidir. Devletin toplumsal yaşamdaki rolü ve önemi hem çoğulcu hem de Marksist teorilerde incelenmiştir. Çoğulcu teori, kapitalizmin gelişmesiyle birlikte önem kazanan bireysel özgürlükler ve piyasa mekanizması mantığına dayanmaktadır. Günümüz burjuva demokrasisinin

temel ideolojisi. Çoğulcu teorilere göre devlet toplumun ortak malıdır ve tüm toplumun çıkarlarını temsil etmektedir. Devletin yönetimi toplum tarafından seçilmektedir ve ortak iyiyi temsil etmek üzere atanmaktadır (Carnoy, 2015: 27-28). Çoğulcu devlet teorisinin kökleri, liberal düşünceyle ilişkilendirilse de 17. yüzyılın sosyal sözleşme teorilerine dayanmaktadır. Sosyal sözleşme teorisyenleri, örgütlü ya da yasal bir siyasi gücün olmadığı bir doğa durumunda sosyal kaos olduğunu savunmuşlardır. Buna karşı koymak için devlet, sosyal düzeni korumak amacıyla bir sosyal sözleşme olarak “yaratılmıştır”. Hem liberalizm hem de Marksizm devletin toplumsal düzeni koruma yükümlülüğü olduğunu kabul etmektedir. Ancak Marksist teori, sınıf egemenliği toplumsal düzeni karakterize ettiğinde, devletin toplumsal düzeni korumadaki rolünün aynı zamanda sınıf çıkarlarını korumaya ve sınıf egemenliğini sürdürmeye hizmet ettiğini iddia etmektedir (Gülalp, Akınhay ve Yılmaz, 1993: 91).

Çoğulcu ideolojinin temeli, bireysel özgürlüğü, mülkiyet haklarını, sözleşme özgürlüğünü ve toplumsal ortak yararı savunan piyasa odaklı liberalizmdir. Ancak bu bakış açısı nedeniyle, eşitlik fikri öncelikle siyasi temsil ile ilişkili olarak değerlendirilmektedir. Bu teoriye göre devlet, sosyal sınıf sistemini göz ardı ederek toplumdan farklı, tarafsız ve üstündür. Burjuva demokrasisinde çoğunluk yönetimiyle iktidara gelen partiler temelinde belirlenen toplumun ortak çıkarlarına göre devletin hareket etmesi gerektiğine inanılmaktadır. Başka bir deyişle, teorik olarak, özgür bireylerin eylemlerinden ortaya çıkan siyasi partiler bir bütün olarak toplumun çıkarlarını temsil etmektedir. Lenin, liberal teori ile çoğulcu teori arasındaki ilişkiyi tanımlarken *"Demokratik bir cumhuriyet, kapitalizmin mümkün olan en iyi siyasi kabuğudur"* vurgusu yapmıştır (Lenin, 2016: 27).

Marksist bir perspektiften bakıldığında, devletin toplum içindeki kaçınılmaz çatışmalar nedeniyle ortaya çıktığı görülmektedir. Dolayısıyla devletin temel amacı, toplum içinde var olan uzlaşmaz ekonomik çıkarları ele almak ve toplumsal çatışmanın yoğunluğunu azaltmaktır. Ancak, bu çatışmaları tamamen ortadan kaldıramaz ve sadece mevcut düzenin sınırları içinde gerçekleştirmelerini sağlayabilir. Toplumun sınıfsal yapısını dikkate almadan sosyal gerçekliği tam olarak anlamak mümkün değildir. Marksist teori, sınıflı toplum yapısını ele alırken diyalektik bir yaklaşım benimsemektedir ve devletin tarafsızlığı gibi argümanları reddetmektedir (Engels,

2019: 213). Dolayısıyla, devletin toplumsal alandaki rolünü kavramak için toplumun sınıfsal yapısını dikkate alan diyalektik bir yaklaşım benimsemek şarttır.

1.1.1. Neoliberalizm ve Finansallaşma

Sermaye birikim süreci, devlet ve kapitalizmin önemli bir rol oynadığı çeşitli unsurlarla karakterize edilmektedir. Günümüz dünyasında bu süreç neoliberalizm ve finansallaşma biçimini almaktadır. Bu olgular sürekli ve karşılıklı bir ilişki içinde birlikte çalışmaktadır; devlet, neoliberalizm ve finansallaşma birikim için gerekli kurumsal yapılara katkıda bulunmaktadır. Devlet, neoliberalizm ve finansallaşma kavramsallaştırması, toplumsal ilişkilerin ve bu ilişkilerdeki dönüşümlerin bütününe karşılık gelmektedir. Devlet, finansallaşma ve neoliberalizm birbirini sürekli güçlendiren, birbiriyle bağlantılı olgulardır. Birikim taktiklerinin temeli, kaynağı ve nihai ürünü olan neoliberalizmin finansallaşma tekniği devletle yakından ilişkilidir. Devlet sadece bu birikim stratejisinin gerekliliklerini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda onun evriminde de önemli bir rol oynamaktadır.

Neoliberal kapitalizm dönemi, finans sermayesinin egemenliği ve finansallaşma kavramı ile karakterize edilmektedir. Finansallaşma, neoliberalizmle yakından bağlantılı olan kapitalizmin neoliberal aşamasını tanımlamak için kullanılan karmaşık bir kavramdır. Lapavitsas, kapitalizmin son 20-30 yıldaki finansallaşmasını bankacılık sistemindeki değişiklikleri vurgulayarak açıklamıştır. Günümüzde kâr, finans sektöründe kişisel gelirin finansallaştırılması yoluyla üretilmektedir. Lapavitsas bu süreci, hizmet ücretleri, komisyonlar ve kurumların kendi hesaplarına yaptıkları özel ticaret gibi yatırım bankacılığı yoluyla elde edilen finansal kazançları içeren finansal müsadere olarak adlandırmaktadır. Finansallaşma küresel olarak artmaya devam ettikçe, sermayenin kâr peşinde koşan kesimleri geç kapitalistleşen çevre ülkelere yönelmektedir. Çevre ülkeler bu durumda spekülasyon sermaye hareketlerine karşı bir güvence olarak döviz rezervleri oluşturmaktadır. Döviz rezervlerinin birikmesi sonucunda durum daha karmaşık hale gelmiş, bu da çevre ile merkez arasında yoksulların zenginlere borç verdiği emperyalist bir bağlantıya yol açmıştır (Lapavitsas, 2009: 26-27).

Finansallaşma kavramı, yalnızca bankaların endüstriyel ve ticari sermayeyi ele geçirmesi anlamına gelmemektedir. Bunun yerine, finans sektörünün artan özerkliğini ifade etmektedir. Endüstriyel ve ticari sermaye, açık finansal piyasalardan borçlanarak

finansal işlemlere dahil olmaya başlamıştır. Finansal kurumlar yeni kâr kaynakları bulmak için finansal müsadere ve yatırım bankacılığına odaklanmaya yönelmiştir. İşçiler de barınma, tüketim, eğitim, sağlık ve yaşlılık gibi temel ihtiyaçlarını karşılamak için finansal alanın içine çekilmiştir. Bu döneme istikrarsız ve düşük üretim, durgun reel ücretler ve sık sık yaşanan finansal balonlar damgasını vurmuştur. Finansallaşma konusunda çeşitli çalışmalar, kavramı farklı yönlerini vurgulayarak açıklamaya çalışmıştır. Epstein'a göre (aktaran Koç, 2015: 117) finansallaşma, *"ulusal ve uluslararası ekonominin işleyişinde finansal güdülerin, finansal piyasaların, finansal aktörlerin ve finansal kurumların artan rolüdür"*. Bununla birlikte, Foster'a (2008: 45) göre, *"ekonomik faaliyetin ağırlık merkezinin üretimden (ve hatta büyüyen hizmetler sektöründen) finansa kayması, zamanımızın temel sorunlarından biri haline gelmiştir."* Foster finansallaşmayı "kapitalizmin finansallaşması" olarak nitelendirmektedir.

2000'li yıllardan itibaren, merkez kapitalist ülkelerdeki likidite bolluğu ve üretim, ticaret ve finans alanlarında sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesiyle artan hareketlilik, finansal zorluklar yaşayan çevre ülkeler için elverişli bir ortam yaratmıştır. Çevre ülkeler, uluslararası sermayeyi cezbetmek için küresel çapta dolaşan sermaye akımlarını kendilerine çekme yarışına girmişlerdir. Sonuç olarak, uluslararası sermaye kısa vadeli ve doğrudan sermaye akımları şeklinde çevre ülkelere doğru kanalize edilmiştir. Uluslararası sermayenin çevre ülkelere yatırımları, mevcut kapasitelerin birleşmesi ve satın alınmasının yanı sıra kapasite geliştirme yatırımları yoluyla da gerçekleşebilmektedir. Uluslararası sermaye daha sonra üretim sürecini coğrafi olarak ayırmış ve üretim organizasyonundaki değişikliklerin bir sonucu olarak yabancı taşeronları işe almaya başlamıştır. Bu durum, komşu ülkelerde fason üretimin gelişmesine yol açmıştır (Kurtulmuş ve Tanyılmaz, 2017: 188).

Sermaye birikiminin finans tarafından domine edilmesi süreci, devletin de finans tarafından etkilenmesi sonucunu doğurmuştur. Devletin finansallaşması, stratejik olarak sermaye birikimine öncelik verilmesiyle gerçekleşmiştir. Sermaye birikiminin finansallaşması "fiktif sermaye işlemlerinin, finansal türevlerin ve risk yönetiminin" önem kazanması ve finans dışı şirketlerin giderek daha fazla finansal yatırıma yönelmesini içerirken, devletin finansallaşması "para ve maliye politikasında finansal derinleşme, uluslararasılaşma ve depolitizasyon stratejileri ile uyumlu yasal

ve siyasi düzenlemeler ve finans sektörünün zararlarının toplumsallaştırılması" şeklinde gerçekleşmiştir (Güngen, 2015: 35-36).

Sermayenin küreselleşmesi ve birikimin finansallaşması ile karakterize edilen kapitalizmin neoliberal aşaması, yeni üretim ilişkilerinin daha da çeşitlenmesine ve toplumsal sınıflar arasında çıkar çatışmalarına yol açmaktadır. Bu aşama çeşitli yapısal düzenlemeleri gerekli kılmaktadır. Tüm toplumsal alanı neoliberalizmin ilkeleriyle uyumlu hale getirmenin temel önkoşulu, devletin kurumsal çerçevesindeki köklü bir dönüşümdür. Bu bağlamda, daha önce sınıf mücadeleleri etrafında şekillenen ve sınıf ilişkilerini gizleyen kurumların neoliberalizme uyarlanması, eklemlenme mekanizması aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu mekanizma, neoliberal gerekliliklerle uyumlu yeni kurumların oluşturulmasının yanı sıra, mevcut bazı kurumların gücünün artırılmasını ve diğerlerinin gücünün azaltılmasını gerektirmektedir (Akçay, 2013: 25-26).

1.2. Demokrasi

Tarihsel süreç demokrasinin farklı özelliklerine tanıklık etmiş ve bir sistemin demokratik olarak kabul edilebilmesi için gereken ön koşullara ilişkin farklı bakış açıları ortaya konmuştur. Demokrasi, "demos" ve "kratos" kelimelerinin birleşiminden oluşan Antik Yunanca bir terimden gelmektedir. Eski Yunancada "demos" halk anlamına gelirken, "kratos" yönetim anlamına gelmektedir. Bu terimlerin bir araya gelmesiyle "halkın yönetimi" anlamına gelen demokrasi kavramı ortaya çıkmıştır (Jent, 1967: 242). Bununla birlikte, bu bağlamdaki halk anlayışı ile çağdaş yorumu arasındaki önemli farklılıkları kabul etmek çok önemlidir.

Abraham Lincoln'ün "halkın halk tarafından halk için yönetimi" ifadesi kapsamlı bir tanım olarak kabul edilmektedir (Manan, 2009: 29). Eğer bireyler kendi toplumları içinde seçimlerini yapma özerkliğine sahiplerse, demokrasinin varlığından söz edilebilir (Ural, 1999: 454). Antik Yunan filozofu Aristoteles demokrasiyi, yönetim organının ortak fayda için çalışan vatandaşlardan oluştuğu ve en yüksek otoritenin birikmiş servetten yoksun sınıfa ait olduğu politeia'dan bir ayrılış olarak nitelendirmiştir. Demokrasiye ilişkin bir başka bakış açısı da özgürlükler kavramı etrafında dönmektedir. Bu bakış açısına göre demokrasi, bireylerin düşünce ve eylemleri üzerinde her türlü zorlama veya yersiz etkinin ortadan kaldırılması olarak

tanımlanmaktadır. Bu tanım, demokrasinin doğasında var olan özgürlüklerin bireylerin fiziksel ve ruhsal refahını garanti altına aldığını ima etmektedir (Oral, 2014: 3-4).

Demokrasi, diğer pek çok kavram gibi, açık ve kesin bir tanımdan yoksundur. Sözlükler kabul görmüş tek bir tanım sunarken, farklı bakış açıları farklı yorumlar getirebilmektedir. Demokrasiye bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşıldığında, ancak bireyle ilişkili olarak kesin bir şekilde tanımlanabilen bu kavramı tanımlamanın zorluğu birçok açıdan ele alınmaktadır. Oğuzhan'a (2019: 5) göre, bu zorluk iki yönlüdür ve hem olanı hem de olması gerekeni kapsayan bir tanım gerektirmektedir. Bu bağlamda, ideal demokrasi ve gerçek demokrasi kavramları tanıma dahil edilmelidir. Halkın arzularıyla mükemmel bir şekilde örtüşen ancak hiçbir zaman gerçek anlamda var olamayan "ideal demokrasi" ile uzun bir dönem boyunca nispeten geniş bir vatandaş grubunun arzularını temsil eden "gerçek demokrasi" birbirinden farklı olsa da birbirlerine bağımlıdır. Dolayısıyla, demokrasiyi tanımlarken akılda tutulması gereken en önemli husus, demokrasinin ideal demokrasi ile gerçek demokrasi arasındaki etkileşimden doğduğu ve bu etkileşim tarafından şekillendirildiğidir.

Antik Yunan sistemi ile eş anlamlı hale gelen klasik demokrasi tartışılırken çoğu yazar benzer görüşler dile getirmektedir. Bununla birlikte, çağdaş demokrasi anlayışı, demokratik olarak sınıflandırılacak sistemler ve demokratik bir sisteme sahip ülkeler net bir şekilde tanımlanmamıştır. Bu bağlamda demokrasi terimi, bir sistemin demokrasinin yerleşik tanım ve özelliklerine ne ölçüde uyduğunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Dahası, demokrasinin günümüz dünyasındaki önemi göz önüne alındığında, birçok ülke meşruiyet sağlamak için demokratik statülerini öne sürmektedir. Bununla birlikte, bazı ülkeler demokratik bir sistemle yönetildiklerini iddia ederken, diğerleri sadece demokratik özellikler sergilediklerini veya gerçek demokrasinin temel niteliklerinden yoksun olduklarını savunmaktadır. Robert Dahl'a (2010: 99-100) göre, seçimler tek başına demokratik bir sistemin göstergesi olarak kabul edilmek için yeterli değildir. Seçimler demokrasiler için yadsınamaz derecede temel olmakla birlikte, tek belirleyici değildir. Demokratik bir sistem birkaç ek bileşene ihtiyaç duymaktadır. İlk olarak, seçimlerin özgürce, adil bir şekilde ve düzenli olarak yapılmasını gerektirir. İkinci olarak, vatandaşlar siyasi partiler de dahil olmak üzere çeşitli örgütler kurma özgürlüğüne sahip olmalıdır. Üçüncü olarak, oy verme

hakkı bakımından tüm vatandaşlar arasında eşitlik şarttır. Dördüncü olarak, bireyler çeşitli bilgi kaynaklarına sınırsız erişime sahip olmalıdır. Son olarak, demokratik bir sistem ifade özgürlüğünü desteklemelidir.

Demokrasinin ne olduğu ve hangi özelliklere sahip olması gerektiği konusunda pek çok örnek bulunmaktadır. Bu örneklerin farklı açıklamaları ve tanımları olmasına ve demokrasi kavramı üzerinde bir uzlaşma olmamasına rağmen, yine de bazı ortak özellikler tespit etmek mümkündür. Tüm örneklerdeki ortak boyut ise seçimlerdir; seçimler özgür ve adil olmalıdır. Bireyler farklı siyasi partilere ve diğer örgütlere üye olabilmeli ve görüşlerini özgürce ifade edebilmelidir. Toplumun hiçbir kesimi oy kullanma hakkından mahrum bırakılmamalıdır. Son olarak, farklı bilgi kaynaklarına erişebilmelidirler.

Sonuç olarak, belirlenen ortak noktalara göre demokrasi, bireylerin ve grupların siyasi görüşlerini açıklayabildikleri, siyasi partiler gibi örgütlere katılabildikleri ve kurabildikleri bir sistem, toplumun tüm kesimlerinin düzenli aralıklarla yapılan adil seçimler temelinde yönetime katılabildikleri bir sistem, insanların din, ırk, cinsiyet vb. temelinde ayrımcılığa uğramadan seçme ve seçilme hakkından yararlanabildikleri bir sistem olarak ifade edilebilir.

1.2.1. Demokrasi Modelleri

Demokrasi kendi yapısı gereği özne olarak insanı almaktadır. Tarihsel süreçler içerisinde pek çok değişime uğramış olan demokrasi kavramı, egemenlik anlayışının, halk idaresi ile sağlandığı bir yönetim biçimi olarak kabul edilmektedir. Kavramın tarihsel süreçte değişimlere uğraması sebebi ile Antik Yunan dönemin var olan demokrasi, Antik Yunan Demokrasisi veya Klasik Demokrasi adı ile adlandırılmaktadır. Doğrudan demokrasi ve temsili demokrasi, klasik demokrasi kavramı çerçevesinde kullanılan iki demokrasi kategorisidir.

Doğrudan demokrasi modeli, siyasi anlamda toplumun herhangi bir kesimini etkileyecek kararların yönetim kuralları çerçevesinde, her bireyin katılımı ile sağlanan model olarak kabul edilmektedir. Özellikle doğrudan demokrasinin kullanıldığı sistemlerde egemenlik fikrinin doğrudan kullanılması gerekmektedir. Siyasal bazda alınacak bütün kararlar halk tarafından alınmaktadır. Doğrudan demokrasi modelinde halk, egemenliğini doğrudan kullanabildiği bir sistem olarak göze çarpmaktadır.

Alınacak olan kararların tamamı bizzat halk tarafından, aracı kullanmadan alınmaktadır. Doğrudan demokrasi sistemi halkın yönetimini yine halkın yaptığı bir sistem olduğu ve halkın doğrudan katılımın gerekli olmasından dolayı katılımcı demokrasi olarak da anılmaktadır. Bu model kullanımındaki gerekliliklerden dolayı yöneten ve yönetilen ayrımını ortadan kaldırmaktadır (Heywood, 2006: 100). Eski Atina'da kullanılan bu sistem için gerekli yönetim sistemi, toplantılar düzenlenerek uygulanmıştır. Yapılan bu toplantılara günümüzdeki en güzel örnekler ise Referandumlar olarak kabul edilmektedir. Heywood'a göre doğrudan demokrasinin diğer modellere göre pek çok avantajı bulunmaktadır.

Halkın kendini kaderinin kendisinin tayin edebilmesine olanak sağlamaktadır. Bu model içerisinde egemenlik doğrudan halka ait olduğu için meşruiyet tartışmaları çok az gerçekleşmektedir. Demokrasinin, yönetsel olarak en kullanılabilir halini doğrudan demokrasi modeli ile kullanılabilmektedir. Daha şeffaf ve açık fikirli bir birey ve toplum olunması için gerekli şartların sağlanmasında büyük olanaklar r (Heywood, 2006: 100).

İçinde bulunduğumuz dönemin şartlarından dolayı doğrudan demokrasinin farklı yorumlanmaları yapılmaktadır. İçinde bulunduğumuz yüzyılda doğrudan demokrasinin uygulanması teorik olarak imkânsıza yakın olarak görülmektedir (Türköne, 2006: 191). Temsili demokrasi ise günümüz şartlarına daha uygun düşmektedir. Bu sistem en kaba ifade ile belirli bir bölgede yaşamakta olan halkın bir kesiminin seçimler aracılığı ile meşruiyetlerini temsilcilere devretmesi olarak tanımlanabilmektedir (Şaylan, 2008: 395).

Tüm demokrasi modelleri içerisinde eşitlik kavramı etkin bir rol oynamaktadır. Eşitlik kavramı, demokrasinin doğrudan içeriği ve tanımı olarak modellerin tamamında bulunması zorunluluk olarak kabul edilmektedir. İçeriğinde eşitlik ilkesinin yeterince yer kaplamadığı modellerde demokrasiden bahsedilememektedir. Temsili demokrasi içinde siyasal anlamda bir eşitlikten bahsedebilmek için, belirli şartların sağlanması gerekmektedir. Bu bağlamda yapılması gereken ilk iş ise tüm vatandaşlara eşit oy hakkının verilmesi olacaktır.

Demokrasi sistemleri içerisinde kullanılmakta olan bir başka model ise yarı doğrudan demokrasi olarak ele alınmaktadır. Tanım bakımından yarı doğrudan demokrasi, egemenlik hakkının halk ve temsilciler tarafından beraber kullanılması

anlamına gelmektedir. Bu bağlamda eşitlik yine esas ilke konumundadır. Temsilciler ve halk eşit derecede egemenlik hakkına sahip olma zorunluluğu bulunmaktadır. Yarı doğrudan demokrasinin, doğrudan ve dolaylı demokrasi arasında bir uzlaşma biçimi olduğu kabul edilmektedir (Teziç, 2009: 2). Bu çerçevede içerisinde bakıldığında yarı doğrudan demokrasi, diğer iki model arasında bir köprü olarak kabul edilmektedir. Bahsi geçen model içerisinde egemenlik hakkının kullanımının nasıl gerçekleşeceği, halkın seçimler aracılığı ile belirlediği temsilciler tarafından belirlenmektedir.

1.2.1.1. Liberal Demokrasi

Liberal demokratik model, modern devlet yönetim biçimlerinden olan modern demokrasinin en yaygın olarak tercih edilen modellerinden biri olarak kabul edilmektedir. Liberalizmde merkeze alınan esas kavram, bireysel özgürlüklerin devlet tarafından güvence altına alındığı, siyasal özgürlüklerin otorite tarafından inşa edildiği, örgütsel anlamda büyük özgürlüklerin sağlandığı liberter bir toplumu idealize eden bir yönetim biçimi olarak kabul edilmektedir. Liberal demokrasi, bireyi, toplumun üstünde tutan bir yapıya sahip olması ile kabul edilmektedir. Temelde demokrasi ve özgürlük kavramlarının uzlaştırıldığı bir model olmuştur. Bu bağlamda liberal demokrasinin savunduğu en önemli argüman, halkın kendi kararlarını kendi almasının gerektiği olarak göze çarpmaktadır. Holden bu hususta liberal demokrasi için, özgürlük ve demokrasi kavramlarının birbiri ile bağdaştırıldığını söylemektedir. (Holden, 2007).

Liberalizm düşüncesi ontolojik olarak açıklanmaya çalışıldığında, temel olarak birey alınmaktadır. Esas olarak kabul edilen bireyin varlığı olarak kabul edilmektedir. Birey sınıf, halk ve her türlü toplumsal örgütün üstünde yer almaktadır. Liberal demokrasi aynı zamanda içeriğinde hukuksal düzen ve anayasalcılık ilkelerini üzerinde de durmaktadır. Anayasalcılık modeli temel olarak, iktidar anlayışının tek bir merkezde toplanmasını ve bu anlayışın kötüye kullanılmasını önlemek amacı ile iktidarı frenlemek gerekliliği ile ortaya çıkmış olan bir aygıt olarak kabul edilmektedir. Anayasa mantığı bir kontrol mekanizması olarak gelişmiş bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır (Zakaria, 2002: 178).

1.2.1.2. Pluralist Demokrasi

Pluralis demokrasi olarak adlandırılan model, liberal demokrasinin modern anlamda tamamlayıcısı olan çoğulculuk fikri üzerine inşa edilmiştir. Siyasal iktidarın sahibi olan hükümetler, egemenliğin devam edebilmesi için birçok fikre açık olması gerekmektedir. Aynı zamanda karar alma sürecinde de doğrudan söz sahibi olması gerekmektedir. Çoğulcu anlayış içerisinde iktidarın sahibi tek bir grup olmamaktadır. Bu bağlamda Dahl demokrasi tanımını yaparken, “poliarşi” terimini de kullanmıştır. (Dahl, 2010: 5). Poliarşi, toplu iktidar anlamı taşıyan bir sözcük olarak karşımıza çıkmaktadır. Dahl, muhalif grupların siyaset içerisine doğrudan müdahale edebilmesine olanak sağlamanın farklı çıkar gruplarının da yönetime katılabilmesine olanak sağladığını belirtmektedir (Heywood, 2006: 283). Çoğulcu demokrasi bazı noktalarda liberal demokrasi ile benze özellikler göstermektedir.

Çoğulcu demokrasi ile liberal demokrasinin benzerlik gösterdikleri ilk husus, rekabetçi gruplar arasında siyasi gücün geniş dağıtımına olanak sağlamaları olarak kabul edilmektedir. İki modelinde yüksek sorumluluk ve duyarlılık algısına sahip olması gösterdikleri başka bir ortak özellik olmaktadır. Bu hususta değinilecek son ortak özellikleri ise, iki model içerisinde de siyasi iktidarın bağımsızlığı ön plana çıkarılmaktadır (Heywood, 2018: 197).

Çoğulcu yaklaşımdan yola çıkmış olan çoğulcu demokratik model, liberal felsefi düşünceye kadar gidebilmektedir. Bu modelin temelinde siyasi eşitlik fikri yatmaktadır. Çoğulcu demokrasi, çoğunluğun iktidarı olarak da tanımlanabilen normatif bir model olarak kabul edilmektedir. Bu tanım çerçevesinden bakıldığında sistemin asli özelliği farklı çıkar gruplarının ve rakip olarak görülen seçmenlerin fikirlerini özgürce ifade edebilmeleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu gruplar ile siyasi iktidar arasında bir bağlantının inşa edilmesi bir gereklilik olarak kabul edilmektedir (Heywood, 2018: 197).

1.2.1.3. Sosyal Demokrasi

Sosyal demokrasi olarak anılan model ise sosyal devlet anlayışı ile ortaya çıkmış bir model olarak kabul edilmektedir. Sosyal demokrasinin ilke edindiği temel değerler ise eşitlik sosyal dayanışma ve özgürlükler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu demokrasi modeli gereğince siyasal gücü elinde tutan iktidar, demokrasiyi bir araç olarak kullanmaktadır. Bu aracı kullanarak ekonomik gelişmeyi sağlayarak, gelir adaletsizliğinin önüne geçmek zorunda olarak kabul edilmektedir. Gelir bölüşümünde

adaleti temel olarak faaliyetlerini yürütmekle mükellef olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamdan bakıldığında sosyal demokrasi inşa edebilmek için öncelikle sosyal devlet olgusunun kurulması gerekmektedir. Bu olgunun inşası için toplumsal, ekonomik ve sosyal anlamda özgürlük ilkelerinin hayata geçirilmesi gerekmektedir. Bu ilkelerin gerçekleştirilmeye çalışılmasında ki asıl amaç hukuksal düzeni sağlamak olarak kabul edilmektedir. Hukuksal düzeni oluştururken amaçlanan bir diğer ilke ise fırsat eşitliği yaratabilmek olarak değerlendirilmektedir (Heywood, 2018: 197).

Sosyal demokratik model anlayışı, Marksist model ile liberal demokrasi anlayışının iç içe geçmesi ile ortaya çıkmış bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. 19. Yüzyılın sonlarına doğru, liberal düşüncenin en güçlü rakibi olarak Marksist düşünce olmuştur. Marksizm, sosyalist düşüncenin merkez noktası olarak kabul edilmektedir (Küçükağa, 1995: 18). Demokrasi anlayışı da yine sosyalist felsefe içerisinde kullanmıştır. Sosyal demokrasi, Avrupa merkezli bir yapı olarak Nordik ülkelerinde 20. Yüzyılda ortaya çıkmıştır. Aynı yüzyıl boyunca da etkinliğini sürdürmüştür. Kapitalist düzenin olumsuzluklarını ısrarla işaret etmekte olan bu model temelinde piyasa ekonomisinde adaleti sağlamaya odaklanmaktadır. Asli olan amaç refah seviyesini olabildiğince arttırmak olarak kabul edilmektedir (Küçükağa, 1995: 15).

1.2.1.4. Katılımcı Demokrasi

Katılımcı demokrasi olarak adlandırılan model, bireylerin siyasi gruplar içerisinde bulunan etkinliğini arttırmak üzere ortaya atılmış bir model olarak kabul edilmektedir. Yönetimde söz sahibi olmalarını sağlamalarına olanaklar sağlamaktadır. Bu model içerisinde demokrasinin olmazsa olmazı olarak kabul edilen egemenliğin halkta olma hususu çok etkin bir şekilde hissettirilmeye çalışılmaktadır. Bir anlamda katılımcı demokrasi, yarı doğrudan sistem ile bağdaştırılabilmektedir (Küçükağa, 1995: 15). Katılımcı demokrasi modelinde en belirgin özelliklerin başında, oy vererek temsilci gönderen her seçmenin, iktidarı denetleme yetkisi olmasına olanak sağlaması olarak kabul edilmektedir. Bu sistemin aktif olarak kullanılabilmesi için, yönetimi elinde bulunduran iktidarın olabildiğince şeffaf olması gerekmektedir. Ayrıca her seçmen, yönetim erkine istediği zaman ulaşabilmesi gerekmektedir (Üskül, 1993: 334). Yönetimde şeffaflık kriterinin en yoğun şekilde gerçekleşmesini amaçlayan

katılımcı demokrasi modeli seçkinlik ilkesinden ziyade tüm vatandaşlara yönetime katılma hakkı tanımaya çalışmaktadır.

1.2.2. Demokrasi Düzeyinin Ölçülmesi

Ülkeler demokrasiyi farklı yönetim biçimleriyle uygulamaktadır. Bazı ülkeler daha demokratikken, bazıları demokrasi kavramını daha geç kavramaktadır. Ülkelerin ne kadar demokratik olduğunu anlamak için bazı ölçüm endeksleri kullanılmaktadır. Literatürdeki en önemli ölçüm endeksleri "Bollen Endeksi", "Poe ve Tata Endeksi", "Polity Endeksi", "Vanhanen Endeksi" ve "Freedom House Endeksi"dir.

Bollen Endeksi: Liberal demokrasi yaklaşımına dayalı bir değerlendirme yöntemi olan Bollen Endeksi'nde ülkeler 0'dan 100'e kadar puanlanmaktadır. Endeks değeri 100'e yakın olan ülkelerdeki hükümetler, endeks değeri 0'a yakın olan ve demokratik olarak kabul edilemeyecek ülkelerdeki hükümetlere göre daha demokratiktir (Oral, 2014: 18-19). Bollen Endeksi 1950 ile 1990 yılları arasında kapsamaktadır. Bu gösterge, liberal demokrasinin derecesini ölçmeye çalışmak için kullanılmıştır. Bu prosedürde yetişkin oy verme yaşı, sivil özgürlükler ve siyasi haklar gibi göstergeler kullanılmıştır (Erkuş, 2016: 24). Altı farklı faktör siyasi demokrasi endeksini oluşturmaktadır. Bu altı faktör; basın özgürlüğü, muhalefet partileri için özgürlük, seçimlerin adilliği, hükümet cezaları, yöneticilerin seçimi ve yasa koyucuların seçimi olarak sıralanmaktadır. Basın özgürlüğü, muhalif gruplar ve hükümet yaptırımlarının hepsi özgürlükle bağlantılı iken, halkın egemenliği seçim adaleti, yöneticilerin seçimi ve yasama organının seçimi ile ilgilidir (Manan, 2009: 41).

Poe ve Tata Endeksi: Poe ve Tata, ABD Dışişleri Bakanlığı ve Uluslararası Af Örgütü'nden alınan bilgilere dayanarak, kişisel bütünlük haklarını inceleyen bir endeks oluşturmuştur. Demokratik protestolar sırasında insanların yaşadığı olumsuz koşullar bu ölçütün oluşturulmasında etkili olmuştur. Poe ve Tata, bu zararlı özelliklerin değerlendirilmesine dayanarak bu endeksi oluşturmuştur (Oral, 2014: 17). Buna göre 1 puan, iyi bir hukuk sistemini, nadir siyasi işkence ölümleri ve siyasi tutuklama olmamasını ifade etmektedir. Az sayıda siyasi cinayet ve barışçıl siyasi faaliyetler nedeniyle az sayıda tutuklama 2 ana puandır. Siyasi kabul edilebilirlik, çok sayıda siyasi cinayet ve tutuklama ise 3 puanı temsil etmektedir. Siyasi ve entelektüel

görüşlere karşı terörist eylemler ve çok sayıda siyasi ölüm ve tutuklama 4 puandır. Toplum liderlerinin görüşlerini ifade etme yeteneği, toplumun her alanındaki terörist operasyonlarla kısıtlanması 5 puana karşılık gelmektedir. Puan 1'e yaklaştıkça kişisel bütünlük ve haklar korunmakta, 5'e yaklaştıkça ise ihlal edilmektedir (Manan, 2009: 42-43).

Polity Endeksi: Demokrasiyi ölçmek için kullanılan bir diğer ölçüt de Polity endeksidir. Rejim otoritesi üzerine devam eden bir çalışma ve gözlem projesi olan Polity Projesi'nin bir bileşeni olarak oluşturulmuştur. PolityI, PolityII, PolityIII ve PolityIV olarak bilinen Polity Projesi 1975 yılında Ted Robert Gurr tarafından oluşturulmuştur (Kalaycı ve Artan, 2012: 201-202). Endeks 20. yüzyılda 52 ülkeyi incelemeye başlamış ve sonunda 160 ülkeye kadar genişlemiştir. Diğer endeksler gibi Polity endeksi de ülkelere puan vermektedir. Endeks en iyi demokrasiye sahip ülkelere (+10) puan vermektedir. En yüksek düzeyde otokrasiye sahip ülkelere ise (-10) puan verilmektedir. Demokrasi puanının otokrasi puanından çıkarılmasıyla (+10) ve (-10) puan aralığı elde edilmektedir.

Vanhanen Endeksi: Vanhanen endeksi, halkın büyük çoğunluğunun tercihlerine hitap eden sistemler için kullanılan bir terim olan poliarşiyi ölçmektedir. Endeks, her ülkenin demokratikleşme düzeyinin ve seçim bileşenlerinin ölçülmesiyle oluşturulmaktadır. Burada "seçim unsurları" tanımı seçim rekabetiyle, seçmen katılımı ise seçimlere katılım oranıyla ilişkili olarak değerlendirilmektedir (Manan, 2009: 44). 10 bu endeksin ölçülebileceği eşik değerdir. Rekabetin olduğu iki partili bir sistemde rekabet %50'nin üzerindeyken, tek partili bir sistemde %0'dır (Köktaş, 2001).

Freedom House Endeksi: Freedom House endeksi, pratik araştırmalarda en sık kullanılan demokrasi ölçüm endeksidir. Endeks, dünyadaki demokrasi sürecini incelemektedir (Başar ve Yıldız, 2009: 61). Freedom House endeksine en erken atıf, kişisel özgürlükleri ve siyasi eğilimleri değerlendiren ve 1950'lerde yayınlanan "Özgürlük Bilançosu" raporunda yer almıştır. Daha sonra 1972 yılında Freedom House endeksi Raymond D. Gastil'in "Özgürlük Üzerine Karşılaştırmalı Çalışma" adlı eserinde bulunan siyasi haklar ve sivil özgürlükler kategorileri kullanılarak incelenmeye başlanmıştır. Gastil'in özgürlükleri küresel olarak analiz eden ve değerlendiren çalışmasındaki başlıkları temel aldığı için birçok kişi endeksi Gastil Endeksi olarak adlandırmaktadır. Freedom House endeksi, her yıl dünyadaki

özgürlüklerin derinlemesine bir analizini yaptıktan ve düzeylerine ilişkin veriler sunduktan sonra endeks verilerini yayımlamaktadır (Beşkaya ve Manan, 2008: 12). Freedom House 1972 yılından bu yana her yıl "Dünyada Özgürlük" başlıklı bir çalışma yayımlamaktadır. Raporda siyasi haklar ve sivil özgürlükler ele alınmaktadır. Endeks, birkaç temel kriteri göz önünde bulundurarak, her ülkenin hükümetinin ne kadar demokratik olduğunu ve demokratik yönetiminin kapsamını göstermektedir. Çok partili yönetim, rekabetçi bir sistem, serbest ve adil kamu seçimleri, muhalefetin iktidara katılma şansı gibi göstergeler bu temel kriterler arasında yer almaktadır. Çeşitli ülkelerdeki demokratik rejimleri tartışmadan önce bu temel göstergelerin varlığından bahsetmek gereklidir. Diğer bir deyişle, bu temel ölçütlere sahip ülkelerdeki hükümetler daha demokratiktir. Sivil özgürlükler ve siyasi haklar açısından ülkeler ayrıca üç kategoriye ayrılmaktadır; özgür, kısmen özgür ve özgür olmayan ülkeler. Freedom House endeksi böylece incelediği ülkeleri 1 ile 7 arasında bir ölçekte derecelendirmektedir. Demokrasiler 1 puan alan ülkelerde gelişmiştir. 7 tam puan alan ülkelerde demokrasinin varlığından söz etmek mümkün değildir (Başar ve Yıldız, 2009: 60). Siyasi haklar ve bireysel özgürlüklere verilen ortalama puanlara göre, 1.0 ile 2.5 arasında puan alan ülkeler özgür, 3.0 ile 5.5 arasında puan alan ülkeler kısmen özgür, 5.5 ile 7.0 arasında puan alan ülkeler ise özgür olmayan ülkeler olarak kabul edilmektedir (Erkuş, 2016: 25). Bu sınıflandırmayı oluşturmak için toplam 192 ülke ve 14 bölge seçilmiştir (Manan, 2009: 46).

1.3. Siyasal Kültür

Edward Burnett Tylor 1871 yılında "kültür"ün sosyal bilim bağlamında tanımını ilk yapan kişidir. Tylor (2016: 1) kültürü, insanların toplumun diğer üyeleriyle etkileşimlerinden geliştirdikleri bilgi, değer, sanat eseri, ahlak, etik, hukuk, gelenekler ve diğer yetenek ve davranışlardan oluşan karmaşık bir yapı olarak tanımlamaktadır. Peterson'a (1979: 137) göre kültür dört farklı bileşenden oluşmaktadır. Bu bileşenler ise normlar, değerler, inançlar ve güçlü sembollerdir.

Siyasal kültür üzerine yapılan çalışmalar, toplumun siyasal sisteminden ziyade insanların bu yapıya yönelik tutumlarına bakmaya çalışmıştır. Diğer bir deyişle, siyasal kültür incelenirken, insanların iktidar, baskı grupları, devlet, siyasi partiler ve parlamento gibi kurumlar hakkındaki görüşleri, algıları ve beklentileri bu kurumların

kendilerinden daha önemli hale gelmektedir (Özer, 1996: 84). Örneğin Danziger'e (2009: 43) göre siyasal kültür tipik olarak belirli bir nüfus içindeki siyasi yönelimlerin düzenlenmesi olarak tanımlanmaktadır. White'a (1979: 1) göre siyasal kültür, siyasi sistemin içine gömülü olduğu zihinsel ve davranışsal çerçevedir. Siyasal kültür, hükümet kurumları ve uygulamalarına yönelik popüler tutumları yansıtır ve şekillendirirken, aynı zamanda belirli bir siyasi sistem içindeki siyasi inanç ve davranış kalıplarını da ifade etmektedir. Bu bağlamda kültür, siyasi olarak aynı zamanda siyasi aktörlerin eylemlerine rehberlik eder, siyasi sembolleri, temel inançları ve değerleri yakalamaktadır.

Hofstede ve diğerleri (2010: 53, 296), "Cultures and Organizations: Software of the Mind" başlıklı çalışmalarında, farklı ulus ve milletlerden IBM çalışanları üzerinde yaptıkları bir araştırmanın verilerine dayanarak kültürleri altı farklı kriter bağlamında incelemişlerdir: Bunlar arasında hoşgörü, uzun vadeli adaptasyon, güç mesafesi, bireysellik, erillik ve belirsizlikten kaçınma yer almaktadır. Söz konusu faktörler Hofstede ve diğerleri tarafından 0 ile 100 arasında puanlanmıştır. Örneğin, bireycilik kriterinden 100 puan alan bir ülke son derece bireyci bir siyasi kültüre sahip olurken, 0 puan alan bir ülke son derece kolektivist bir siyasi kültüre sahip olacaktır.

Son olarak, siyasi kültürün üç seviyesinden bahsedilmelidir. Bu düzeyler Almond ve Verba'nın (1963: 18-19) "The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations" adlı çalışmalarında tanımlanmış ve Weber'in ideal tiplerine benzer bir şekilde gruplandırılmıştır. Bunlar yerel (sınırlı), özne ve katılımcı siyasal kültürdür. Afrika kabile toplumlarında, yerel (sınırlı) düzeyde siyasi kültür tipik olarak mevcuttur. Bu topluluklarda belirli bir siyasi pozisyon yoktur. Yaygın siyasi, ekonomik ve dini işlevler arasında şeflik ve şamanlık yer almaktadır. Bu konumların siyasi bileşeni, bu toplulukların vatandaşları için dini ve sosyal bileşenlerle iç içe geçmiştir. Katılımcıların siyasal kültür derecesi, tanımlanmış bir siyasi sisteme ve onun çıktısı bileşenlerine yönelik güçlü bir yönelim gösterirken, genel olarak girdi öğelerine ve aktif bir katılımcı olarak benliğe yönelik yönelimler çok düşüktür. Bu durumda, denekler hükümet otoritesinin bilincindedir ve bu da onları yerelleşmiş kültürel uygulamalara sahip kültürlerden ayırmaktadır. Devlet ve vatandaşları arasında yukarıdan aşağıya bir ilişki vardır. Burada özneler tepkisizdir. Katılımcı siyasal kültür düzeyinde ise toplumun üyeleri siyasi ve idari faaliyetlere özgürce katılabilir. Belirli siyasi kaygıları kabul etme ya da reddetme seçeneğine sahiptirler. Bu durumda

toplumun bileşenleri daha aktif bir rol üstlenmektedirler (Almond ve Verba, 1963: 19). Burada tanımlanan üç kültürel düzeyin Weber'in ideal türlerine tam olarak benzediği bir kez daha vurgulanmalıdır.

Sonuç olarak, bu üç kategoriden hiçbirisi her toplumun siyasi kültürünü yeterince tanımlamak için yeterli değildir. Örnek olarak, bir toplum ağırlıklı olarak özne siyasal kültürüne sahip olabilir, ancak aynı zamanda yerel bir siyasi kültürün kalıntıları da içerebilir.

1.3.1. Siyasal Kültürün Kaynakları

Bir toplumun siyasi sistemine yönelik geliştirdiği inanç, eylem ve tutum kalıplarının siyasi kültür olarak adlandırıldığı dikkate alındığında, bu kavramla karşılaşmak kaçınılmazdır. Siyasal kültürün temelinde neler olduğu, nasıl şekil aldığı ve yıllar içerisinde nasıl dönüşümler geçirdiği ile alakalı sorular sorulduğu zaman ortaya 4 ana unsur çıkmaktadır. Bu husustaki ilk unsur, toplumun içerisinde yer tutan değerlerin, toplum içerisindeki maddi ve manevi ihtiyaçlarından soyutlanamıyor olması ile alakalı olarak kabul edilmektedir. İkinci unsur ise siyasi kültürün, toplumsal kültürü oluşturan diğer öğelerden ve uluslararası gerçekleşen kültür değişimlerinden soyutlanamıyor olması ile alakalı olmaktadır. Üçüncü ana unsur ise, siyasi kültürü etkileyen en önemli unsurların, siyasi yönetimi elinde bulunduran ve sistemi yönlendiren unsurlar olarak kabul edilmektedir. Bu hususta değerlendirilen son ana unsur ise somut deneyimlerin ve tecrübelerin siyasi kültürü doğrudan etkiliyor olması ile alakalı olması olacaktır. Bireyler, inanç ve anlayışlarını bir doğrulama süzgecine sokmak gereği duymadıkları sürece değiştirme eylemine girmemektedirler. Hatta tecrübe ve inanç arasında ortaya bir çelişki çıkıyorsa tecrübenin yeniden değerlendirilmeye tutulduğu toplumsal bir gerçek olarak kaşımıza çıkmaktadır. Bu durumda tecrübeler, çok çelişkili bir duruma düşmemişler ise yeniden yorumlanıp inanç sistemi içine tekrar dahil edilmektedir (Turan, 1986: 34-36).

Almond siyasi kültürün tanımı yaparken sık sık sanayi öncesi ya da sanayileşme sürecine yeni girmiş toplumlardan bahsetmektedir. Bu toplumlar gelişmekte olan toplumlar olarak sınıflandırılmaktadır. Bu toplumların siyasi sistemleri ve kültürleri melez siyasi sistemler ve kültürler olarak kabul edilmektedir. Bu toplumların parlamentoları, modern devlet anlayışındaki parlamentolardan farklı bir seviyede olma eğilimleri göstermektedir. Baskı grupları ve siyasi partiler

kendilerine özgü davranışlar sergilerlemektedir. Bürokrasi ve askeri güç sürekli olarak siyasi egemenliğe müdahil olmaktadır. Bu tip sistemler içerisinde, siyasal hayat sık sık silahlı güçlerin yarattığı belirsiz bir atmosfer arasında yürütülmektedir (Almond, 1956: 400).

Bu medeniyetlerin siyasi kültürlerinin birbirleriyle eklemlendiği ve siyasi sistemlerinin hem geleneksel hem de batılı siyasi sistemlerle iç içe geçtiği düşünülmektedir. Bu durumun bir başka ifadesi ise politik kültür olarak Max Weber tarafından yapılmaktadır. Max Weber bu tip siyasi sistemden çıkmış biri olarak, bu tarz sistemler için ne tam modern ne de tam olarak geleneksel kalabilmiş sistemler yorumu yapmaktadır. Bu toplumların siyasal sistemleri içerisinde yerleşmiş güçlü ve kararlı bir siyasi kültürleri bulunmamaktadır. Siyasal ve toplumsal yapı arasında tam bir paralellik sağlanamadığı için, modernleşme yolunda ilerlemeler genel itibari ile şiddete yol açan gelişmeler şeklinde gerçekleşmiştir (Weber, 2004: 17).

Biçimsel bir dönüşüm sağlanmış ve demokrasi kültürü ile doğrudan sağlanana siyasal katılımların var olduğu olgusu görülsün bile ortada olan gerçekler son derece farklı olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal zemin itibari ile tam anlamıyla yurttaşlık bilinci, sisteme katılma ve haklar kavramları tam olarak oturmamış olarak karşımıza çıkmaktadır. Yurttaşların büyük bir kısmının önünün hukuken kapalı olduğu, kişi hak ve özgürlüklerinin tam olarak kavranamadığı ve var olan aksaklıklara karşı bir tavır göstermek konusunda ülke genelinde bir motivasyon düşüklüğü durumu var ise karma siyasal kültürden bahsetmek mümkün olmaktadır.

1.3.1.1. Toplumsal ve Bireysel Kaynaklar

Siyasal kültür kavramının en çok üzerinde durulan düşüncesi, toplumun diğer değerlerinden soyutlanmayacağı olmuştur. Toplumun olağan kültürü ile siyasal kültür arasında çift yönlü bir etkileşim bulunmaktadır. Bu yargıya göre siyasal kültür, küresel kültür hareketleri ile birlikte aynı zamanda toplumun olağan kültürü ile ayrı tutulamayacak kadar hem etkilenen hem de etkileyen konumunda bulunmaktadır. Dolayısı ile siyasal kültürü etkileyen konuların başında siyasal hayattan bağımsız yaşanan bireysel ve toplumsal tecrübeler olduğunu söylemek gerekmektedir. Bu deneyimler okul öncesi dönemde aile ve çevreden, okul çağında örnek alınan öğretmenler ile elde edilebildiği gibi yetişkinlik döneminde her türlü ortamdan da elde edilebilmektedir (Verba, 1965: 551). Siyasi hedeflerle uyumlu olmayan sosyal

ortamların bireyin siyasi kültürünü ne ölçüde etkilediğine ilişkin araştırma ve değerlendirmelerin yetersiz olduğunu belirtmekte fayda vardır.

Siyasi kültürün oluşmasında ve devamlılığı konusunda doğrudan etki eden kaynaklar ile ilgili araştırma yapılırken siyasal toplumlaşma süreçlerinin önemi ile sıkça karşılaşılmaktadır. Bunun en temel nedeni ise siyasal kültür olgusu, sürekli bir biçimde gelecek kuşaklara aktarılıyor olması olarak değerlendirilmektedir (Türkkahraman, 2000: 27). Bahsi geçen kuşak aktarımı, ulus devlet anlayışının devamlılığı açısından büyük önem arz etmektedir. Siyasal kültür nesiller boyunca birden aktarılamamaktadır. Öğrenilen bir süreç olarak değerlendirilmektedir (Jaros, 1973: 9). Siyasal kültür olgusunun öğrenim yolu ile aktarılması durumu, özellikle aile, çevre ve okul tarafından uygulanmakta olan toplumsallaşma sürecinin mercek altına alınmasını gerekli kılmaktadır. Siyasal kültür edinmenin kaynaklarından birinin bireye ilgili kültürün öğretilmesi olarak değerlendirmeye aldığımızda, bu süreç içerisinde çocukluk ve özellikle gençlik döneminin özel bir önem arz ettiğini kabul etmek gerekmektedir.

Siyasal kültürün toplumsal kaynakları kapsamında bir değerlendirme yapıldığında çocukların maruz bırakıldığı toplumsallaştırma süreçlerinin üzerinde önemle durulması gerekmektedir. Çocukluk döneminde kazanılan eğilimlerin kalıcılığı, aile ve okulun çocuk üzerindeki etkinliği, aile yapılarının özellikleri çocukların siyasi kültürünün oluşmasında öncülük eden ciddi etmenlerden olarak kabul edilmektedir. Özellikle çocukluğun erken dönemlerinde insan tabiatı, güvenilirlik, bağlılık, otoriterlik ve doğa gibi konularda, çocuğa aile ya da çevresindeki insanlar tarafında öğretilen bilgiler, çocuğun yetişkinlik döneminde sahip olacağı siyasal kültürün alt yapısını oluşturmaktadır (Verba, 1965: 154, 156). Bu kapsamda örneğin Almond gibi düşünüler, çocuklukta kazanılan eğilimlerin, yetişkinlik döneminde sahip olunacak olan siyasal kültür üzerinde çok büyük etmen olduğunu savunmaktadırlar. Kayanagh gibi düşünürler ise bu durumun aksine farklı bir düşünce geliştirmişlerdir. Özellikle Kayanagh, çocukluk döneminde kazanılan eğilimlerin, siyasal kültürün yapılanması üzerinde o kadar etkili olmadığı yönünde bir düşünce geliştirmiştir. Ona göre ekonomik krizler, savaşlar, siyasal otoritenin karakterinin siyasal kültürün oluşmasında daha büyük etmen olduğunu düşünmektedir (Almond ve Verba, 1963: 35). Verba ve Dean Jaros gibi düşünüler ise siyasi hayatta etkin olan insanların davranışlarının ciddi bir kısmının, çocukluk döneminde kazandıkları

eğilimler ile alakalı olduğunu iler sürmektedirler. Ancak yine ilgili düşünürlere göre, çocuklukta edinilen siyasi normların, yetişkinlik dönemlerinde ne kadar etkin olabileceği ile ilgili daha ciddi araştırmaların yapılması gerektiğinin de altını çizmektedirler (Jaros, 1973). Ancak belirtilmesi gereken farklı bir husus ise çocukluk döneminde yaşanan deneyimlerin, kültürden kültüre değişmekte olması olacaktır (Verba, 1965: 553-554).

Siyasal kültürün kaynaklarından çocukluk döneminde yaşanan deneyimlerin etkili olduğu üzerine ciddi çalışmalardan bir diğeri ise Robert Levine'e ait olarak karşımıza çıkmaktadır. Levine çocukluk dönemindeki deneyimlerin siyasi kültüre etkisi üzerinde karşılaştırmalı bir çalışma yapmıştır (LeVine vd., 1994: 293-298). Çocukluk dönemlerinde okul ve aile içerisinde itaate vurgu yapılıyor olmasının, yetişkinlik döneminde otoriter bir siyasi yapıya karşı hızlı uyum sağlandığı gözlemlenmiştir. Çocukluk döneminde aile ve okul çerçevesinde çocuklara paylaşım vurgusunun yapılması sonucunda ise, çocukların yetişkinlik dönemlerinde daha eşitlikçi bir siyasi hayat talebi ettikleri de gözlemlenmektedir (LeVine vd., 1994: 291). Levine bu çalışması sayesinde çocukluk döneminde maruz kalınan siyasi toplumlaşmanın, yetişkinlik dönemlerinde gösterdiği etkinin gözler önüne serilmesi sağlanmıştır.

Bu noktada değinilmesi gereken bir etmen ise çocukluk dönemlerinde, çocuklara uygulanana aksatıcı-toplumsallaşma süreçleri olarak karşımıza çıkmaktadır. Aksatıcı toplumsallaşma süreci olarak karşımıza çıkan kavram, hâkim siyasi düşünceden farklı bir siyasi düşünceye sahip ailenin, çocuklarına kendi siyasi düşüncelerini aksatma çabası olarak kabul edilmektedir (Rosenbaum, 1975: 160). Yıkıcı sosyalleşmenin çoğunlukla son zamanlarda gelişmekte olan ülkelerde meydana geldiğine dair yaygın inanca rağmen, sanayileşmiş ülkelerde bunun tersini gösteren organizasyonlar ve davranışlar bulmak mümkündür.

Bireylerin çocukluk dönemlerinde doğa çerçevesinde öğretilen bilgilerin ve inanışların siyasi kültürün kaynaklarından olduğu ile ilgili görüşlerde bulunmaktadır. Bu düşüncenin temelinde yatan sebepleri ise doğa ile alakalı düşüncelerin, siyasi iktidara yönelik tutumların belirlenmesinde etkin rol oynaması ile alakalı iddialar oluşturmaktadır. Bu anlayış kapsamında, doğaya karşı teslimiyetçi ve kaderci olan toplumların aynı davranış eğilimini siyasi iktidara karşı da gösterdikleri

gözlemlenmektedir. Tam tersi şekilde doğaya yönelik daha hükmedici tavırlar sergilemekte olan toplumların siyasi kültürü içerisinde, devletin sosyal hayatı iyileştirmesi beklenirken aynı zamanda bireyler siyasi hayatta daha etkin rol üstlenmektedir (Verba, 1965: 522). Siyasi kültürün gelişimindeki temel unsurların hem doğa hem de insan doğası hakkındaki inançları içerdiği kabul edilmektedir.

Bireylerin, aile ile okul içerisinde ve sosyal çevresinde öğrendiği siyasal kültürün toplumsal kaynaklarından bir diğeri ilkel inançlar olarak değerlendirmeye alınmaktadır. İlgili unsur psikolojik kaynaklar arasında da değerlendirmeye alınmaktadır. İlkel inançlar olgusunun siyasal kültürü etkilediği ilk defa Milton Rokeach tarafından ortaya atılmıştır. Bahsi geçen araştırmacıya göre ilkel inanç kavramı, bireylerin aksini düşünemeyecek kadar doğru olarak kabul ettikleri inançları toplumun büyük bir kesimi tarafından da kabul görmesi durumu olarak açıklanmaktadır (Rokeach, 1960: 41-42). Birey, bu tür bir olaya hazırlıklı olmadığı için arkaik fikirleri sorgulandığında derin bir hayal kırıklığı yaşayabilir. Verba, siyasi kültürler üzerine yaptığı araştırmada, Rokeach'ın ilkel inançlar fikrini siyasi kültle bütünleştirmiştir. Verba kavrama yönelik yaptığı açıklamasında bireylerin sakladığı ancak toplum içerisindeki diğer bireyler tarafından da inanıldığı düşünülen inanışlar ifadesini kullanmıştır (Verba, 1965: 518). Yine Verba'ya göre ilkel inançlar, kimse tarafından sorgulanmasına izin verilmeyen inanışlar olduğu için, meydan okunması mümkün olmayan olgular olarak değerlendirilmektedir. Bu görüşler tipik olarak örtük varsayımlar olarak ortaya çıkmaktadır (Verba, 1965: 518-519). Tüm bu ifadeler kapsamında Verba, siyasi kültür içerisinde ilkel inançların var olması gerektiğini ileri sürmüştür. İlkel inançların doğru veya yanlış olması hiç önem arz etmemektedir. Önemli olan bu inançların toplumu bir arada tutan aidiyet duygusunu yaratıp yaratmadığı kapsamında değerlendirilmektedir (Verba, 1965: 532).

Tüm bu bilgilerden hareketle toplum kültüründen doğrudan etkileyen ve yine doğrudan toplumun kültüründen etkilenen siyasal kültürün, çocukluğun erken dönemlerinden itibaren çeşitli kanallar aracılığı ile bireylere öğretildiği gözlemlenmektedir. Toplumların siyasi kültürü, öğrenilmiş bilgilerin tümünü bireyin kişisel deneyimleriyle birleştirdiğimizde görebileceğimiz gibi, *"toplumların maddi koşullarından, toplumsal kültürün boyutlarından ve siyasi sistemi yöneten otoritelerin eylemlerinden, toplumsal olaylardan ve deneyimlerden etkilenen bir olgudur"* (Huntington ve Dominguez, 1995: 19).

1.3.1.2. Siyasal Kaynaklar

Bireyin aile ve çevresi sayesinde edindiği bilgi ve deneyimlerin siyasi kültürü doğrudan etkileyen etmenler olduğundan yukarıdaki başlıkta değinilmiştir. Toplum ve birey bağlamı dışında siyasal kültürün öncü kaynaklarından bir diğeri ise siyasal etkenler olarak kabul görmektedir. Bu siyasal etmenlerin başında ise siyasal iktidarın eylemleri gelmektedir. İktidar denilen olgu siyasal kültürün kaynağı olmak istemektedir. Bu durumun başlıca nedeni ise iktidarların meşruiyete ihtiyaç duymaları olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, bir toplumun siyasi kültürünün, üyelerinin siyasi otoriteye yönelik tüm eylemlerini, tutumlarını, duygularını, değer yargılarını ve inançlarını kapsadığını hatırlamak önemlidir. Bu bilgiler ışığında modern ulus devletlerin mantığı kapsamında bir değerlendirme yapıldığında bu yargılar ve tutumlar iktidarların, kendi lehine çevirme çabaları ve yönlendirmeleri anlaşılabilir bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Nihayetinde siyasal kültür, siyasal iktidarın meşruiyetini sağlamak noktasında çok ciddi bir etmen olarak kabul edilmektedir. Siyasal iktidar, toplum tarafından meşru görünmediği takdirde yıkılması muhtemel olacaktır. Siyasal iktidar ise bu meşruiyeti sağlayan en ciddi araçlardan birini teşkil etmektedir. Bu nedenle iktidarların tamamı, meşruiyeti sağlama alma çabası sırasında siyasi kültüre müdahale edecektir. Toplumun fertleri kendilerini bir bütünün parçası olarak kabul etmek konusunda çekimser kaldıklarında ciddi meşruiyet krizleri yaşanacaktır. Bu durum özellikle ulus inşa etme sürecine yeni girmiş toplumlarda çok zorlu süreçlere neden olacaktır (Çetin, 2001: 204-205). Bu çerçevede, siyasi kültürle ilgili en önemli sorulardan biri, bir toplumdaki bireylerin kendilerini ne ölçüde o toplumun bir parçası olarak gördükleridir.

Siyasi iktidarın varlığını sürdürebilmesi için kamuoyu tarafından meşru görülmesi gereklidir (Welzel ve Inglehart, 2005: 127). Siyasi kültürün kendisi bu meşruiyeti garanti altına alan en önemli araçtır. Bu bağlamda her siyasi iktidarın kendi siyasi kültürünü yaratma çabasına girmesi doğal karşılanmaktadır. Bu tip durumlar en çok yeni kurulan ülkelerde rastlanmaktadır. Aynı zamanda siyasal hayatta aktif rol oynayan toplumun elit kesimlerinin ulus devlet inşa etme amacı ile toplumun siyasal inançlarını değiştirmek için çalışmalar yürüttüğü dile getirilmektedir. Bu kapsamda toplumların sanki hiç değişmeyecekmiş gibi bir tavır takındıkları siyasal kültürlerinin çok zaman geçmeden bir kenara itilebileceği gerçeği ile karşılaşmaktayız (Verba, 1965: 521).

Toplumların kimliklerinin inşasını da kapsayan siyasal kültür olgusunun oluşum sürecinin, mevcut siyasi iktidarın müdahalesinden bağımsız düşünmek çok güç görünmektedir. Bu noktada siyasal iktidar, toplumların siyasal kültürünün oluşum sürecinde, bireylere erken yaşta istendik siyasal kültürün gelecek nesillere aktarılmasını sağlaması gerekmektedir. Bu faaliyet için en sağlıklı ortamı hiç kuşkusuz okul ortamları oluşturmaktadır. Siyasal kültürün aktarım süreci ise hiç kolay bir faaliyet olmamaktadır. Özellikle Verba bu hususun nedeni olarak ülke içerisinde yaşanmakta olan sorunları, zamanı ve ülke fertlerinin düşüncelerinin sürekli olarak değişiyor olmasını göstermiştir. Verba (1963: 131), bu özel ortamda siyasi kültürün her zaman aktarılacağına inanmanın uygun olmadığını belirtmiştir. Bu özel ortamda, sosyalleşme devam eden, uzun süreli bir süreç olarak görülmelidir. Bunun en büyük nedeni olarak ise toplum içerisine her gün yeni bir bireyin katılması ve yeni katılan bireylerin toplumsallaşma ihtiyaçlarının bitmemesi gösterilmektedir. Bu noktadan hareketle Verba, ülkeler demokratik bir şekilde yönetilse dahi siyasal kültürün gelecek nesillere aktarılmasının zorunlu olduğunu öne sürmektedir. Başarılı bir siyasal kültür aktarımı sağlanamadığı takdirde ise siyasi iktidarın meşruiyetinin sallanacağını hatırlatmaktadır. (Verba, 1965: 131).

Siyasi iktidarların siyasi kültürü oluşturmada ya da mevcut siyasi kültürün aktarmasında okulları etkin olarak kullandığı yukarıda bahsedilmiştir. Bu noktada bir ulus devletin okulları ne kapsamda etkin olarak kullandığına değinmek gerekmektedir. Nitekim siyasal kültürün oluşum süreci ile ilgili araştırma yapan birçok insanın, okullar konusunu özellikle mercek altına aldığı gözlemlenmektedir (Kavanagh, 1972: 28). Örnek olması açısından, siyasal kültürü oluşturan etmenler içerisinde hangi etmenin daha çok etki ettiği ile ilgili araştırma yapmış olan Rosenbaum, incelediği değişkenler arasında bireye verilen eğitimin etkisinin öne çıktığı gözlemlenmektedir (Rosenbaum, 1975: 19). Rosenbaum'un siyasal kültürü etkileyen ve oluşumunu sağlayan etmenler arasında eğitimi öne çıkarmasının nedeni, çocuğun fikirlerinin yaratılması ve değiştirilmesi için iktidarın kullandığı araçlar arasında eğitimin en ciddi araç olduğunu düşünmesi olarak gözlemlenmektedir. Rosenbaum'a göre okul çağındaki bireylerin okul içerisinde siyasi kültüre maruz kalmaları, bu maruz bırakma durumunun okulun öğretmenleri ve ders kitapları ile desteklenmesi iktidarın siyasal kültür çerçevesinde istediği sonuçlara ulaşmasında çok büyük destek olmaktadır. Bu düşüncenin temel sebebi ise okulun, toplum elitlerinin egemen ideolojisinin en etkili

bir şekilde benimsetme görevini üstlendiği iddiasından kaynaklanmaktadır (Tan, 1990: 68). Nitekim okul, ulus devlerin ideoloji oluşturma amacıyla, siyasal iktidar için büyük bir önem kazanmaktadır (Alkan, 1979: 87-93). Bu düşünce kapsamında siyasal iktidar, kendi ilke ve ideolojilerini gelecek nesillere aktarmak ve siyasi meşruiyetini sağlama almak amacı ile okulları etkin bir şekilde kullandığı düşünülmektedir. Bu şekilde okullar kullanılarak siyasal kültürün tüm öğelerinin toplum fertlerine küçük yaşlardan itibaren öğretilmesi, siyasal iktidarın yerini sağlamlaştırma çabası olarak değerlendirilmek mümkün olmaktadır (Çetin, 2003: 210).

Siyasal iktidarın, istendik siyasi bir kültür tesis etmek amacı ile harcadığı çabanın önemi alt kültür kapsamında da gözlemlenebilmektedir. Alt siyasal kültürlerle mensup bireylerin, toplumun geneline karşı bir aidiyet hissetmemeleri ve başka ulusal bağlılıklar taşıyor olması ülke içerisinde meşruiyet sorunları çıkaracak kadar ciddi niteliklere sahip bir durum olarak gözlemlenmektedir. Altkültürel topluluklar bu durumun bir sonucu olarak genellikle siyasi sisteme zorla dahil edilmeye çalışılmaktadır. Bastırma çabalarına rağmen bu duygular zamanla daha da güçlenmektedir (Rosenbaum, 1975: 153).

Çoğunlukla parçalanmış bir siyasi kültüre sahip olarak gözlemlenen ulus devletlerde parçalanmış yapının en büyük sorumlusu siyasi elitler olarak kabul edilmektedir. Bu durum kitlelerde kimlik krizlerine sebep olabilmektedir. Bireyler kendi kimliklerini sistem içerisinde bir yere oturtamadıkları takdirde, sistem içerisinde bulunan siyasal kültüre sahip olmalarının çok zor bir süreç olduğu düşünülmektedir (Verba, 1965: 560). Verba'ya ulusal kimlik içerisindeki yaşanan herhangi bir belirsizlik durumu, toplumun siyasi kültürüne doğrudan zarar vermektedir. Ulusal kimlikler yeterince iyi tanımlanmadığı takdirde, aşırı milliyetçilik gibi durumların yaşanabilmesi potansiyelinin varlığı dillendirilmektedir (Verba, 1965: 533). Ulusal kimliğin iyi tanımlanması durumunda is, toplumun fertlerinin ait olma konusunda zorluk çekmeyecekleri düşünülmektedir. Bu durum ulusun bütün bir halde yaşamasına olanak sağlamaktadır. Bahsi geçen bütünleşme durumu ulus inşa etme sürecinde amaçlanan bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bu şekilde bütünleşmeli bir siyasi kültürün hazırlanmasına olanak sağlayan sistemler içerisindeki bireyler birbirlerinin güvenilir olduğu ve bu güven duygusu sayesinde de siyasal aktörler arasında uzlaşma sağlanabilmektedir (Verba, 1965: 535).

Bahsedilen etmenlerden başka siyasal kültürü etkileyen etmenler içerisinde, yeni kurulan grupların siyasal hayata katılma isteği ve isteklerin iktidar cephesi tarafından bulacağı yanıt ve kurulan grupların siyasal hayat içerisinde gösterdikleri faaliyetlerde etkin öneme sahip olmaktadır. Örnek vermek için bir varsayımda bulunduğumuz da diyelim ki siyasal iktidar bu grupların siyaset hayatına katılmasına olumlu bir yanıt verdi, siyasal sistemin bütünleşmesi için bir çaba göstererek daha bütünleştirici bir siyasal ortam sağlayabileceği düşünülmektedir. Oluşan bu bütünleştirici siyasal kültür sayesinde yeni kurulan grupların, ilgili siyasal düzeni korumak için çabalayacakları varsayımında bulunmak yanlış olmayacaktır. Aksi bir durumla ilgili çıkarım da yapılması gerekmektedir. Siyasi otorite, yeni siyasal grupların oluşup etkin bir şekilde siyasal hayatın içerisine dahil olması noktasında olumsuz bir yanıt verdiği takdirde, kurulan yeni gruplar için öncelik iktidarın dolayısı ile mevcut siyasal düzenin yakılması meşru bir durum olacaktır (Verba, 1965: 557). Siyasi hayattan mahrum edilmeleri durumu, hedefledikleri ütopyik değerlerin, ulaşılamaz olan değerler dahi olsa, ellerindeki bütün kaynakları bu amaç doğrultusunda kullanmaya çekinmeyeceklerdir. İlk hedef olarak da kendilerine siyasal iktidarın devrilmesini alacaklardır.

Genel bir yorum yapmak gerekirse, siyasal kültürün etmenlerinden olan siyasal kaynaklar içerisine siyasal elitlerin faaliyetleri, ulus inşası sırasında yaşanan gelişmeler, alt siyasal kültür grupları arasında yaşanan gerilimler sayılabilmektedir. Bu ve bu gibi durumlar toplumların siyasal kültürünün oluşmasında öncelikli etmenler olarak karşımıza çıkmaktadır (Rosenbaum, 1975: 151-160).

1.3.1.3. Psikolojik Kaynaklar

Siyasal kültürü etkileyen psikolojik etmenler ile alakalı bir açıklama yapılmadan önce üzerinde durulması gereken konu, bu hususta yeterince çalışmanın yapılmadığı konusu olacaktır. Bununla birlikte, siyasal kültür ile bireysel ve toplumsal psikolojik unsurların birbiriyle nasıl etkileşim içinde olduğu açıktır. Asa Berger'in çalışması, bir toplumun siyasal yapısını aktif olarak etkileyen değerler, tutumlar ve fikirler bütünü olarak tanımladığı siyasal kültür için açıklamalar sunmaktadır (Sitembölükbaşı, 1997: 254). Bu durum siyasal kültürün doğrudan psikoloji ile alakalı olduğunu göstermektedir. Siyasal kültür, Archie Brown ve Jack Gray tarafından temel fikirler ve değerler, siyasal bilgi ve beklentiler ile tarih ve siyasete öznel bakış gibi

terminolojiler kullanılarak tanımlanmıştır. İlgili ifadeler siyasal kültürün bireysel yönünü işaret etmektedir (Sitembölükbaşı, 1997: 254). Larry Diamond'da siyasal kültür hakkında benzer ifadeler kullanılmaktadır. Diamond'a göre bireylerin ülkeleri içerisinde siyasal düzen özelindeki inançları, değerleri, duyları, değerlendirmeleri ve tutumları şeklinde bir açıklama bulunmaktadır (Shahrani, 2012: 4). Diamond yaptığı bu tanım itibari ile bireyin siyasal sistem içerisindeki rolü açısından bir değerlendirme yapmış, bu değerlendirmesinde özellikle inanç, duygu ve tutumlar hususunun altını çizmektedir (Sitembölükbaşı, 1997: 254). Pek çok tanım kapsamında duygular, inançlar ve tutumlar kendilerini yer bulmaktadır. Bu durum siyasal kültürün, bireysel ve kolektif psikolojisi ile doğrudan bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Aslında siyasal kültür, ilk çıktığı dönemler itibar ile günlük siyasi olayların altında yatmakta olan psikolojik nedenlerin açıklanması açısından kullanılmıştır (Rosenbaum, 1975: 4). Siyasal kültür ile psikoloji arasındaki yakın bir ilişki olduğuna dair ilk açıklamalar, yine kavramı ilk defa öne atan Almond ve Verba tarafından sarf edilmiştir. İkisinin açıklamalarına göre, “ başka bir özel kavram yerine siyasal kültürü seçmiş olmamızın altında yatan neden siyasal kültürün, psikoloji, antropoloji ve toplumbilimi yaklaşımları ve bahsi geçen bilim dallarının kavramsal çerçevelerini kullanabilir hale getirmiş olmasında kaynaklanmaktadır” (Altındal, 1982: 14-15). Almond ve Verba “ulusal karakter” terimi yerine özellikle siyasal kültür kavramını kullandıklarını belirtmektedirler.

Kavramın ortaya çıktığı ilk dönemlerde, psikoloji ile siyasal kültür arasındaki yakın ilişkinin vurgulandığı görülmektedir. Bu durumun altında yatan temel neden, siyasal kültürün değiştiği noktaların, bireylerin siyasal faaliyetlerinin ardında yatan nedenlere odaklandığına dair inanış olarak karşımıza çıkmaktadır (Verba, 1965: 515). Birey ve toplumların psikolojilerinin siyasi kültür üzerindeki etkilerini, iki kavramın birbirine bağlı olduğunu gösteremeye çalışan Verba'nın tanımlamasına göre siyasal kültür, hükümetler, siyasal oluşumlar ya da baskı gruplarını anlatmak için kullanılmakta olan bir kavram olarak değerlendirilmemektedir. Bir toplumun siyasi kurumlarına ve siyasi aktörler arasındaki etkileşimlere ilişkin tutum ve inançları o toplumun siyasi kültürü olarak adlandırılmaktadır (Verba, 1965: 516-518). Bu durum, Almond'un siyasi kültür fikrinin oluşumundaki ilk adımların psikanalitik ve antropolojik incelemelerin birleşmesiyle aynı zamana denk gelmesini olası kılmamaktadır.

Siyasal kültür araştırmalarında psikolojik boyutların yeterince araştırılmadığına dair şikâyetlerin yanı sıra, siyasi kültürün psikolojik boyutunun sınırlandırılmayacağına dair hararetili tartışmalar olduğunun da altını çizmek gerekir. Bu anlamda Verba, davranışların siyasi kültür bağlamından bağımsız olarak değerlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Almond'da bu noktada Verba ile paralel dūřünmektedir. Richard Fagen ve Robert Tucker gibi dūřünürler ise siyasi tutumları davranıştan ayrılmaması gerektiğini savunmaktadırlar (Sitembölükbaşı, 1997: 256).

Siyasal kültürün oluşum sürecinde etkisi gözlemlenebilen başka bir psikolojik kaynak örneği olarak karşımıza bireylerin diğer insanlara güvenmek ya da güvenmemek eğilimi çıkmaktadır. Pye'a göre siyasi kültürlerin tamamı, bireylerin hissetmesi gereken güven ya da güvensizlik duygularının üzerinde etki etmektedir (Pye, 1991: 488). Verba'ya göre bireyler genel anlamda bir güven duygusu hissetseler dahi siyasi anlamda güvensizlik ortamının ortaya çıkabileceği durumlarda mevcut olmaktadır. Böylesi bir durumda toplumun fertlerinin siyasi aktörlere güvenmedikleri bir durumda mevcut siyasi iktidarı devirmek isteyeceklerdir. Böylece siyasi çatışmalar fiziki çatışmalara evirilecektir (Verba, 1965: 536).

Bu bağlamda belirtilmesi gereken son nokta, siyasi kültürün potansiyel kaynakları olarak görülen psikolojik unsurların, halkın olduğu kadar seçkinlerin de erişebileceği türden olması gerektiğidir. Kaynaklara erişilebilirlik ačíısından, seçkin siyasi kitlelerin siyasi kültürünün nasıl oluştuğunu etkileyen psikolojik kaynakları araştırmanın kitlelere göre daha kolay olduğu söylenebilir. Kaynaklara erişimin daha kolay olmasına rağmen, elit siyasi kitlelerin psikolojik arka planları üzerine çok fazla araştırma yapılmamış olması dikkat çekicidir. Ancak son zamanlarda psikopolitik araştırmalarının yeniden önem kazandığı gözlemlenmektedir. Bu durum siyasi kültürün psikolojik kaynaklarının araştırılması noktasında da araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlayacak nitelikte gözükmektedir.

1.3.2. Demokrasi Kültürü

Bir toplum olarak birlikte yaşamak için, insanların sadece kendi beklentilerini karşılamak için hareket etmek yerine birbirlerini tanımaları, anlamaları ve hoş görmeleri gereklidir. Aksi takdirde, bir uygarlığı tartışmak ve sürdürmek zor

görünecektir. İnsanların birbirleriyle iyi geçinmesi ne kadar hayati önem taşıyorsa, açık fikirli olmak da o kadar önemlidir. Çünkü demokratik toplumda farklı bakış açıları hoşgörü ile karşılanmaktadır (Kıncal, 2002: 83). Demokrasilerde mutlak doğrular ile mutlak yalanlar arasında bir çatışma söz konusudur. Bu tartışmaların yorumlarının çoğu demokratik haklar ve sosyoekonomik öncelikler üzerine yoğunlaşmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde de çeşitli anlamlar içeren bu tartışmalar sıklıkla yaşanmaktadır. Tartışmalar belirli konuları ve soruları gündeme getirmektedir. Demokrasinin toplumsal sorunlara çözüm sağladığı düşünüldüğünde, demokratik bir kültürün oluşturulması, bu kaygılara yanıt bulmak açısından büyük önem taşımaktadır (TDV, 1999: 46-47).

Sömürücü kurumlara sahip ulusların gerekli yaratıcı teşvikleri sunamaması ve kalkınmaya yönelik önlemler alamaması, bu uluslar için başarısızlığın başlıca nedenidir. Sömürüyü destekleyen siyasi kurumlar, bundan kazanç sağlayanların konumunu güçlendirmektedir. Arjantin, Kolombiya ve Mısır da dahil olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde bulunan birçok ülke yeterli ekonomik faaliyete sahip değildir. Bu durum, kaynakları kötü yönetmeye ya da kendilerini veya mali eliti tehlikeye atacak her türlü iş girişimini engellemeye fazlasıyla istekli olan politikacıların bir sonucudur. Sonuç olarak, insan hakları ihlalleri, yargısız infazlar, sivillere yönelik şiddet ve iç çatışmalar söz konusu ülkelerin tarihine damgasını vurmuştur. Bu olayların yaşandığı yerde demokrasiden söz edilmesi mümkün değildir. Demokrasinin şiddet içermeyen yollarla toplumsal düzeni koruyan özellikler üreteceğini belirtmek mümkündür, ki demokrasi kültürü bu bakımdan önemlidir (Acemoğlu ve Robinson, 2012: 357).

Bireyin korunması, toplumun ve devletin iyiliği için bireyin feda edilmemesi ve azınlıkların hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması demokrasinin en önemli özellikleri arasındadır. Demokrasilerde toplum, baskıyı azaltmak ve yaşam standardını yükseltmek için örgütlenmektedir. Siyaset kurumundan talepte bulunmanın da demokratik bir nitelik taşıdığı açıktır. Ancak bu, özgürlükleri kısıtlayan bir tartışma ya da eyleme dönüşmemelidir. Devletin özgürlüğü kısıtlayabilecek koşullar yaratmaktan kaçınma ihtiyacına ek olarak, bu aynı zamanda haklar için mücadele edenlerin genellikle demokratik kültürlerden geldikleri gerçeğiyle de bağlantılıdır. Aksi takdirde, sivil toplum örgütleri söz ve eylemlerini var olan sorunları çözmek yerine

baskı uygulamak için kullanacaktır. Bunun sonucunda da anti-demokratik bir zihniyet ortaya çıkacaktır (Bilge, 2011: 56).

Demokratik sistem otorite sahibi kişilerin kontrolü ele geçirmesini engellemektedir. Devletin güç kullanımı birçok lider tarafından kişisel çıkarlar için kötüye kullanılmaktadır. Demokratik ülkelerde adalet otokratik ülkelere kıyasla daha adil bir şekilde uygulanmaktadır. Demokratik olmayan uluslarda bireylerin temel hakları garanti altına alınamaz veya korunamaz. Bu bakış açısına göre; eğer böyle bir şey düşünülebilseydi, o ülkede demokrasi zaten var olurdu. Demokratik uluslar temel hakları destekleyen ve koruyan uluslardır. Ancak bir ülkenin demokratik sayılabilmesi için, devletin her bireyin temel haklarını gerçekten kabul etmesi gerekir. Pazar ekonomisine sahip oldukları ve yüksek düzeyde sanayileşmiş oldukları için, gelişmiş ülkelerin ekonomilerinin demokratik olmayan ülkelerinkinden daha ileri olduğu düşünülmektedir. Buna ek olarak, demokratik ülkeler eğitim için teşvikler sunmaktadır. Yüksek eğitim standartlarına sahip demokratik uluslar büyük bir işgücüne sahip olacağı için daha müreffeh bir toplum yaratılacak ve ekonomik büyüme için zemin oluşturulacaktır (Oğuzhan, 2019: 38-39).

1.3.2.1. Demokrasi Kültürünün Kaynakları

Demokrasi, nitelikleri göz ardı edilerek tüm insanların eşit bir şekilde seçme hakkına sahip olduğu, toplumların gelecekleri ile alakalı kararlarını kendi verdikleri esasına dayanan bir sistem olarak değerlendirilmektedir. En gelişmiş şekli ile çoğunluğu temeline alan, çoğunluk prensibine dayanmakta olan yönetim şekli olarak da adlandırılmaktadır. Siyasal üstünlüğün çoğulcu bir yaklaşımı merkeze alması, sayısal üstünlüğe verilmekte olan değer boyutunu gözler önüne sermektedir. Çoğunluğun verdiği bir karar çerçevesinde doğru ya da yanlış yargısının yapılabilmesi için sayısal üstünlük yeterli olmaktadır. Bir yönetim sistemi içerisinde demokrasiden bahsedilebilmesi için sayısal üstünlük yeterli olmamaktadır. Bir yönetimin demokratik olarak sayılabilmesi için, ülke içerisinde yaşanan sorunların akla uygun bir şekilde çözüme ulaşması ve azınlıkların ilgili çözümlerden memnun olması gerekmektedir. Mutlak demokratik sistemlerde, çoğunluğun siyasal desteği ile iktidara gelmiş olan iktidarın, çoğulculuk ilkesini göz ederek azınlıkların da haklarını göz etmesi gerekmektedir.

İktisadi açıdan birbirine eşit olmayan bireylerin bir araya gelmesi ile oluşan toplum içerisinde eşitlik temelli bir yönetim sisteminin kurulması mümkün olmayacaktır. Evrensel değerler çerçevesinde yurttaşların toplumsal ve bireysel gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik devlet, iktisadi eşitliği sağlamaz ile yükümlü olmaktadır. Sosyal demokrasi anlayışı, sermayenin içerisinde yoğunlaşmış olan mülkiyetin sebep olduğu adaletsizlikleri ve eşitsizlikleri demokrasi çerçevesinde kabul edilebilir bir seviyeye çekmek amacı ile hareket etmekte olan siyasi bir düşünce olarak karşımıza çıkmaktadır (Türköne, 2006: 117).

Demokrasi modelinin en değerli yanı, partilerin iktidara gelmesini sağlamaktan öte, halkın desteğini kaybetmiş eski iktidara yumuşak iniş imkânı sağlaması olarak kabul edilmektedir. Bugüne kadar kullanılmış olan yönetim biçimleri arasında en iyisi demokrasi olarak kabul görmektedir. Ancak kendi içerisinde çok büyük açmazlar ve çelişkiler barındırmaktadır. Bu bağlamda düşünüldüğünde demokrasinin işleyişi içerisinde pek çok zorlukla karşılaşmaktadır. Demokrasi işleyiş açısından eleştirilere maruz bırakılsa da insanoğlunun elindeki en iyi alternatif olarak değerlendirilmektedir (Türköne, 2006: 117). Büyük çapta ve şiddet içerikli darbeler ile hükümetleri devirmektense demokrasinin varlığı toplum fertlerinin ellerini güçlendirmektedir.

1.3.2.1.1. Egemenlik

Hakimiyet ya da egemenlik, sınırları belirli bir toprak parçası üzerinde hukuk yaratma, yaratılan kanunların uygulanması ve uygulanmadığı takdirde yaptırım uygulayabilme gücü olarak tanımlanmaktadır. Modern devlet anlayışının tam olarak oturulduğu döneme kadar bu güç tanrısal bir kaynağa dayandırılmaktaydı. Zamanla özellikle aydınlanma çağının getirdiği modern devlet anlayışı itibari ile günümüz kapsamında anlaşılan halini almıştır. Egemenlik kavramına politize bir anlam yüklenmeden önce genel manada üst rütbeyi ya da üstünlük anlamında kullanılmıştır (Eckstein, 1996: 65). Bu çerçevede hakimiyet kavramı bir devlet içerisinde mevcut durumda olan grup ve fert kuvvetlerinin üstünde, ilgili kurumların hepsine hükmeden üst kuvvet olarak değerlendirilmektedir (Başgil, 1960: 175).

Egemenlik konusu, demokrasinin diğer kaynakları arasında en çok eleştiri ve bakış açısı içeren konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni egemenlik konusunun her toplumda farklı anlamlar içeren bir kavram olmasıdır. Türkiye Cumhuriyeti için egemenlik kavramı, Gazi Mustafa Kemal'in Amasya Bildirisi

kapsamında önerdiği ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Anayasası içerisinde 6. Maddede kendine yer bulmuştur. İlgili madde kapsamında egemenlik kayıtsız şartsız milletindir ibaresi bulunmaktadır. Osmanlı İmparatorluğunun son resmi temsilcisi olan ve İstanbul Hükümeti olarak kabul edilen Padişah ve kabinesinin, vatanın bütünlüğü ve milletin bağımsızlığına hiçe sayacak nitelikte eylemleri sonucunda başlayan milli mücadelenin bir kazanımı olarak egemenlik, Türk halkına armağan edilmiştir. Ulusal Egemenlik, yapılan mücadele sonucunda Mustafa Kemal tarafından Türk halkına vaat edilmiştir. Bu kapsamda meclis kurulmuş ve Türkiye içerisinde demokrasi kültürü oluşmaya başlamıştır. İlgili örnekten de anlaşılabilceği üzere egemenlik kavramının her toplumun geçmiş yaşantısı ve referansları kapsamında değişiklikler göstermektedir.

Site ya da devlet, sadece üyelerinin birleşmesiyle kurulumunu sağlamış bir tüzel yapı olduğu için en önemli işi varlığının devamlılığını devamlılığını sağlamak olarak kabul edilebilmektedir. Bunun sağlanması için toplumun bütün parçalarının, bütüne uygun bir şekilde bağlanması gerekmektedir. Bu süreç zorlu bir süreçtir ve büyük güç gerektirmektedir. Bu güç durumu bir yetki çerçevesinde birleştirilip genel sitemin yönetimi altında birleştirildiği duruma egemenlik adı verilmektedir (Rousseau, 2012: 28).

Egemenlik herhangi bir neden çerçevesinde başkasına devredilemez ise, yine aynı nedenler sebebi le temsil de edilememektedir. Egemenlik temel olarak genel isteme dayandırılmaktadır. Genel istem ise temsil edilemez bir yapıdır. Ya genel istemdir ya da değildir. Ortası olmayan bir yapı olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda seçilmiş milletvekilleri, milletin temsilcileri niteliği taşımamaktadır. Ancak geçici işlerinin görevlileri olarak tanımlanabilmektedir. Kesin karara varamayacaklardır. Halkın onaylamasını yapmadığı hiçbir yasa geçerli olmayacaktır (Rousseau, 2012: 90). Halk iradesinin egemen kılınması için dünyanın pek çok ülkesinde temsili demokrasi modeli uygulanmaktadır. Ancak Rousseau, temsili demokrasi mantığının, egemenliğin tam anlamı ile sağlanmasının önünde engel teşkil ettiğini dile getirmektedir.

1.3.2.1.2. Meşruiyet

Meşruiyet kavramı, siyasi iktidarın yönettiği insanlar açısından makul seviyede tutabilmek amacı ile halkı rızasını temel alması olarak açıklanmaktadır. Bir bakımı

bahsi geçen kavram, siyasi iktidar ile yönetilen grup arasında karşılıklı bir sözleşme olarak da değerlendirilebilmektedir. Bu açıdan meşruiyet kavramı, yönetilen grubun, siyasal iktidara nasıl ve neden itaat edeceklerinin cevabı olarak kabul görmektedir (Daver, 2007: 117). Her siyasal iktidarın kendi meşruiyetini yanında getirmesi gerekmektedir. Tarihin geçmiş devletlerine bakıldığında meşruiyet, dinsel, kültürel ve etik farklılıklara, bireylerin ve toplumların çıkarlarına, ekonomik, siyasal ve sosyal beklentilere göre farklı nitelikler ile kullanılmıştır (Çetin, 2003: 92).

Meşruiyet kavramını değerlendirmeden önce gerçeklik ve hakikat arasında ayırım yapmak hayati önem taşımaktadır. Bu ayırımın arkasındaki temel mantık, meşruiyetin anayasalara bağlı kalmaktan ve politikaları bireysel hükümetler tarafından oluşturulan ideallere dayandırmaktan daha fazlasını kapsadığıdır. Bu durumda, çoğunluğun yaygın inancı doğru olarak kabul edilir ve çekincesiz uygulanır. Hakikat bu anlamda kamu yararı, hakikat kavramı da kamuoyu olarak kabul edilir. Demokratik sistemlerini tam olarak geliştirememiş uluslarda kamu yararı ve kamuoyu genellikle zıt kutuplara işaret etmektedir (Çetin, 2003: 96). Kamuoyu, üzerinde yönlendirme yapılabilecek bir olgu iken kamu yararı nesnel bir gerçeklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak akılcı düşünme, meşruiyet kapsamında etkin değildir. Herhangi bir noktada çoğunluğun rızası yeterli görülmektedir.

Meşruiyet genel olarak geçerlilik, yasallık ve geleneklere ve yasalara uygunluk anlamına gelmektedir. Siyaset bilimi kapsamında ise bir teorinin kabul edilebilirliğini, bir siyasi otoritenin ya da bir dizi düzenlemenin meşruiyetini ve iktidarın halkın izin ve onayına dayanan bir sisteme dayandığı gerçeğini tartışma kapasitesi olarak anlaşılmaktadır. Cipriani'ye göre meşruiyet, ilgili tüm olayların en başından itibaren gerekçelendirildiğinden emin olma koşuludur (Cipriani, 1987: 35). Ferrarotti ise meşruiyeti, ideal bir düzen sağlama hedefiyle her şeyi kapsayan bir birlik kurma çabasının yanı sıra birincil bir amaç, güçlü bir savunma, ileri bir değer veya ilkeyi içeren bir egemenlik ve gelecekteki davranış normları olarak değerlendirmiştir (Ferrarotti, 1987: 5).

Siyasal otoritenin meşruiyet arayışı çerçevesinde farklı yaklaşımlarının olduğu gözlemlenmektedir. Temel bakış açısına göre meşruiyet, siyasal iktidara itaatin telkin edilmesi sürecidir. Bu strateji gizli bir hegemonya önermektedir. Bu husustaki ikincil yaklaşım ise kültürel sömürü yaklaşımı olarak kabul edilmektedir. Bu yaklaşım

meşruiyetin tanımını ekonomik, siyasal, sosyal, kültürel ve ekolojik çerçevede tanımlamaktadır. İlgili konu hakkında 3. yaklaşım şekli itibari ile meşruiyet kavramı, bireylerin eylem ve kararlarını kendi çıkarlarını ön planda tutarak belirledikleri bir süreç olarak değerlendirmektedir. Dördüncü yaklaşımın genel çerçevesi Marksist yaklaşım şeklinde belirtilmektedir. İlgili yaklaşım meşruiyetin yönetici sınıfın çıkarlarının ekseninde hareket ettiğini savunmaktadır. Meşruiyet arayışı yaklaşımlarının sonuncusu olarak sentetik yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır. Tamamlayıcı niteliğe sahip bu yaklaşım kapsamında meşruiyet yukarıdaki tanımların tamamını kullanmaktadır (Çetin, 2003: 98).

1.3.2.1.3. Siyasal İktidar

İnsanlığın var olduğu ilk günlerden itibaren kuralların belirlenmesi sağlayan, karar alma mekanizmasının varlığını sağlayan, geleneklerin belirlenmesi sağlayan, iyi ya da kötü ayrımını yapan ve neyin kutsal neyin aşağılayıcı, neyin kötü, neyin iyi olduğuna karar veren yapılar bulunmuştur. Bu yapılar genel kapsamda iktidar olarak değerlendirilmektedir. Modern rıza politikaları ile oluşturulan güç için ise siyasal iktidar tanımlaması yapılmaktadır. İktidar kavramı çok genel bir çerçeveden bakıldığında başkalarının davranışlarını etkileme potansiyeline sahip olan, eldeki bu güç ile toplumsal ilişkileri belirleme ve onu kontrol etme faaliyetlerinde bulunabilme imkânı olarak değerlendirilmektedir (Kapani, 2007: 46). İktidar geniş bir ifade ile kendi iradesini egemen kılabilme, başkalarının davranışlarını denetim altına alabilme bireyleri birtakım eylemleri yapmaya ya da yapmamaya mecbur bırakma gücü olarak yorumlanabilmektedir (Kışlalı, 2018: 113).

Temel Formül, İktidar= Kuvvet+ Rıza şeklinde gösterilebilir.

Güç, hayatın her alanında çeşitli şekillerde kendini gösteren bir kavramdır. Ancak siyasi iktidar, diğer tüm iktidar biçimlerinin niteliklerini bünyesinde barındırdığı için benzersizdir. Güç, geleneksel tanımlarına göre analiz edildiğinde yaptırım gücüne sahipmiş gibi görünmektedir. İktidar kavramı bu anlamı itibari ile şiddet ve güç çerçevesinde tanımlanmaktadır. Rıza gösterilmiş ve meşru kuvvet uygulama gücünü elinde bulunduran iktidar, hayatın bütününde hükmedebilme gücüne sahip olmaktadır (Kışlalı, 2018: 114).

Rousseau, siyasal iktidarın olumunda, toplumu oluşturan bireylerin bir araya gelmesinin etkili olduğunu söylemektedir. Bu kapsamda siyasi otoriteyi toplum üstü

bir yapı olarak değerlendirmektedir. Otorite kavramı, güç kullanabilme yeteneğinin, kültürel ve sosyal yapıya zarar vermeden entegre olabilecek şekli ile meşrulaştırılması şekliyle aktarmaktadır. Meşrulaştırma kavramı ise iktidarın emretme yetkisi ve bağlayıcı karar alma gücünün yönetilenler tarafından rıza gösterilmesi durumu olarak değerlendirilmektedir (Erdoğan, 1996: 85).

Güç sahibinin, gücüne boyun eğenlerinin rızası göstermesi ile güç kazandığı ve kazandığı gücü zoraki bir şekilde kullanmadan sağladığı hegemonya, burjuvazi değerlerine göre işlemeye devam etmekte ideolojik ve kültürel bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Siyasal iktidarın hangi kaynaklar ve nasıl yönettiği açıklamak için yapılan çalışmalarda, hegemonya teriminin kökeninde sınıfsal egemenliğe dayalı ilişkilerin yeniden üretildiği sonucu ortaya çıkmıştır (Kışlalı, 2018: 115).

Yönetme gücü hiçbir zaman birilerinin elinde olmamaktadır. İktidar, siyasal gruplar içerisinde sürekli el değiştiren bir mekanizma olarak kabul edilmektedir. Merkezi olmayan bağımsız bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. İktidarın işleyiş biçimi bir örümcek ağına benzetilebilmektedir. Bu ağ üzerinde bireyler toplumsal dolaşıma yalnız dahil olmaktadır. Aynı zamanda bireyler, bu güce boyun eğmek ve onu uygulamaya sokmak zorunda bırakılmışlardır. Toplumun her ferdi, iktidarın bir aracı ve aynı zamanda bir etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireyler güç için bir kanaldır. İktidar, işleyişini garanti eden insanları kurar. İktidarın hem var olması açısından hem de işleyiş açısından bireylerin yeri çok ciddi bir etmen olarak kabul edilmektedir. Birey iktidarın hem sahibi hem de aracı olarak çift yönlü bir yapıya sahip olarak toplumsal düzen içerisinde hayatına devam etmektedir.

1.3.2.1.4. Siyasal Muhalefet

Genel olarak muhalefet tanımı, reddetmek, farklı düşünmek ve bir görüşe uymamak gibi esasen aynı şeyi ifade eden çeşitli fikirleri kapsamaktadır. Kelime anlam olarak ise karşıt olma durumu ifade etmekte olan muhalif kelimesi ile işaret edilmektedir. Siyasal muhalefet bütünü itibari ile siyasal sistemin işleyen ana parçalarından biri olarak kabul edilmektedir. Muhalefet grubu, iktidarın alternatifi olarak görülmektedir. Bu niteliği itibari ile siyasal çatışma yöntemleri arasında en gelişmiş ve en kurumsallaşmış olanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Tümüyle kurumsallaşmış bir siyasi sistemin temel yapı taşlarından birisi olarak kabul edilmektedir (Turgut, 2014: 8).

Karşı olma durumu politik açıdan tüm manasını, alternatif bir projenin sunulması halinde kazanabilmektedir. Bahsedilen proje ve program ikame edebilme iradesinin bir işareti olarak gözlemlenebilmektedir. İlgili irade sadece söz konusu programın uygulamasını yapabilecek ve bu sorumluluğu üstlenme konusunda herhangi bir çekimserlik yaşamayacak bir grup tarafından ifade edildiği takdirde muhalefet kavramı, siyasal hayatın itici bir gücü ve etkin bir parçası haline gelebilmektedir (Turgut, 2014: 5). Bu bağlamdan bakıldığında muhalefet kavramı, yönetici iktidarın yerini almak için gösterilebilecek bir alternatif grubu işaret etmektedir.

İktidar yapısının denetleyici rolünü üstlenmekte olan muhalefet, iktidarın davranış biçimini değiştirme gücünü elinde bulundurmaktadır. Bu gücü kendi varlığını topluma kendi varlığını ispat etmek için kullanmaktadır. Bu gerekçenin kapsamında pek çok siyaset bilimci, iktidarın keyfi uygulamaları hususunda, otoriteyi değil, muhalefeti eleştirmektedir. Bunun nedeni ise muhalefetin, iktidarın eylemlerini düzenleme gücünü doğru kullanmadığı takdirde, iktidar seçmenlerine tek elden siyaset yapısına mecbur bırakacaktır. İktidarın değişebilme mekanizması, demokrasinin işleyişi açısından çok değerli bir yapı olarak karşımıza çıkmaktadır. Her muhalif yapı, bir gün iktidara gelebilecek potansiyele sahip olduğunun farkına varmalı ve söylemlerini ona göre düzenlemesi gerekmektedir. Her muhalefet gurubu, siyasal hayatın devamlılığı için gerekli iktidar-muhalefet iletişimini canlı tutmalı ve üzerine düşen görevlerini yerine getirmesi gerekmektedir (Komşuoğlu, 2008: 9). Muhalefet gruplarından beklenti yalnızca iktidarın yerine gelebilecek bir grup potansiyeline bürünmesi değil aynı zamanda iktidarın yürüttüğü politikalara bir alternatif üretebilmesi de beklenmektedir.

1.4. Siyasal İktisat

Geleneksel tanıma göre ekonomi, toplumların sonsuz talebi karşılamak için sınırlı kaynakları nasıl kullandıklarını inceleyen bir sosyal bilim alanıdır (Ünsal, 2011: 11). İki farklı ekonomi teorisi vardır; bunlar mikroekonomi ve makroekonomidir. Makroekonomi öncelikle toplum tarafından üretilen mal ve hizmetlerin toplam miktarı ve mutlak fiyat seviyesi ile ilgilenirken, mikroekonomi müşteriler, işçiler, tasarruf sahipleri, şirket sahipleri ve şirketler gibi küçük birimlerin davranışlarını

incelemektedir (Browning ve Zupan, 2020: 2). Günümüzde siyasal iktisat çalışmaları çoğunlukla dünya ölçeğinde yürütülmektedir; bu nedenle alan bazen "uluslararası politik ekonomi" olarak da bilinmektedir. Şen (1998: 393) uluslararası siyasal iktisadı siyaset bilimi, ekonomi ve uluslararası ilişkileri birleştiren disiplinler arası bir konu olarak tanımlamaktadır. Dünya çapında piyasalar ve devletler arasındaki bağlantıları inceleyen uluslararası politik ekonomi, siyaset ve ekonominin sınırlayıcı sınırlarının ötesine geçmektedir.

Henüz nispeten yeni olan uluslararası siyasal iktisat, 1970'lere kadar iyi bir şekilde kurulmamıştır. Bununla birlikte, son 30 yılda önemli ölçüde gelişmiştir ve artık akademik alanda da etkisini hissettirmektedir (Frieden ve Lake, 2002: 1). Arzu (2015: 144), uluslararası siyasal iktisadın 1970'lere kadar öne çıkmamasının nedeni olarak Soğuk Savaş dönemindeki güvenlik kaygılarını göstermektedir. Arzu'ya (2015: 144) göre, gerçekçilik yöntemi Soğuk Savaş döneminde ilgi görmüş ve bu da çalışmaların güvenlik, ittifak, caydırıcılık ve savaş gibi konulara saplanıp kalmasına neden olmuştur. Ancak soğuk savaş azalmaya başladığında, araştırmalara yeni bir yaklaşım gerekli hale gelmiştir. Uluslararası siyasal ekonomi bu sorunun çözümünü sağlamıştır.

Gilpin (2016: 8) siyasal iktisat kavramının çelişkilerle dolu olduğunu ileri sürmüştür. Adam Smith ve diğer klasik iktisatçılar da bu fikri kullanmış olsa da, o döneme ait ekonomi politik kitaplarının içeriği bugünkü ekonomi literatürüne oldukça benzemektedir. Başka bir deyişle, günümüzde ve klasik dönemdeki siyasal iktisat tanımları aynı değildir. Örneğin, eski iktisatçılardan David Ricardo, "Ekonomi Politigin ve Vergilendirmenin İlkeleri" adlı kitabında modern iktisat teorisiyle daha uyumlu fikirler ortaya koymuştur.

Heywood'a (2018: 203) göre siyasal iktisat, siyaset ve ekonominin nasıl etkileşime girdiğinin incelenmesidir. Piyasalar ve devlet arasındaki ilişkilerin siyasal iktisadın ana vurgusu olduğunu iddia etmiştir. Kargı (2013: 129-134), toplumun siyasal iktisadın temelini oluşturduğunu ve ekonomik bağlantıların sosyal organizasyonun doğasını belirlediğini savunmuştur. Siyasal iktisat iki yönlü bir bağlantıdır. Bu nedenle, siyasal iktisat konusunda yapılan herhangi bir araştırmaya hem siyaset hem de ekonomi biliminden unsurlar dahil edilmelidir. Bu fikirler aynı zamanda birbirleriyle ilişkilendirilmeli ve aralarındaki bağlantılar açıkça ortaya konmalıdır.

Dikkate değer bir istisna, 1970'lerden önce Marx'ın bu fikri siyaset ve ekonominin nasıl etkileşime girdiğini analiz etmek için uygulayan ilk kişi olmasıdır. Ancak 1970'lere kadar bu konuya sadece Marx ya da Marksist yazarlar ilgi göstermiş, diğer iktisatçılar ise yeterince ilgi göstermemiştir. Frieden ve Lake'e (2002: 3-4) göre, siyaset ve ekonomi kavramları arasındaki ayrım 20. yüzyıl boyunca (1970'lere kadar) artmıştır. Ekonomistlerin ekonomilerin nasıl işlediğine dair modellerinde ayrıntı ve karmaşıklık düzeyini artırmaları gibi, siyaset bilimciler de giderek daha karmaşık siyaset teorileri oluşturmuşlardır. Siyasal iktisadın belirli özellikleri bulunmaktadır ve Kargı (2013: 98-134) siyasal iktisadın özellikleri olarak aşağıdakileri sıralamaktadır:

1. Siyaset bilimi ve ekonomi birlikte çalışılmaktadır.
2. Siyasal iktisat çalışırken, yalnızca birine ya da diğerine odaklanmak yerine, iki fikrin nasıl etkileşim içinde olduğuna bakılmalıdır.
3. Siyasal iktisat, sosyal yapıların ekonomik konulardan etkilendiğini kabul etmektedir.
4. Siyasal iktisada göre, politik ve ekonomik unsurlar sosyal düzeni içerir.

Marx ve diğer Marksist yazarlar genellikle ekonomi ve siyaset arasındaki bağlantı konusunda en açık sözlü kişiler olmuş ve bu soruna en fazla ağırlığı vermişlerdir. Marx'tan ve onun fikirlerinden etkilenen yazarlar bu düşüncüyü en iyi şekilde ifade etmektedir. Örneğin Nikitin (2012: 29), siyasal iktisadın sosyalist ekonomik sistemin kapitalizmden üstün olduğunu ve komünizmin zaferinin kaçınılmaz olduğunu öğrettiğini belirtmiştir. Siyasal iktisat ayrıca kapitalizmin zincirlerinden kurtulan ulusların sosyalizm ve komünizmi kurmak için izlemeleri gereken yolu da göstermektedir. Ekonomi ve politik olanın, bireyleri komünist toplumun inşasına aktif olarak katılmaya teşvik ettiğini de eklemiştir. Burada Nikitin'in ekonomi ve politik olana ilişkin kısmi bakışı açıkça görülmektedir.

Marx toplumu bir bütün olarak üstyapı ve altyapıdan oluşmuş olarak betimlemiştir. Altyapıyı toplumun temel taşı olarak görmüştür. Altyapı, üretimi etkileyen faktörleri ve ilişkileri içermektedir. Marx "üretim güçleri" terimini üretim için gerekli emek, ekipman, toprak, yeraltı kaynakları ve yöntemleri ifade etmek için kullanmıştır. "Üretim ilişkileri" terimini ise üretim sürecinde toplum üyelerinin nasıl etkileşime girdiğini ifade etmek için kullanmıştır. Üretim ilişkilerini tanımlamak Marx için çok önemlidir, çünkü üretim ilişkileri toplumun örgütlenmesini etkilemektedir.

Altyapı ekonomiyi, üstyapı ise kültür, siyaset, hukuk, din, ahlak gibi alanları kapsamaktadır. Bu, altyapı ve üstyapı arasındaki ikili ayrımı netleştirmeye yardımcı olması bakımından önemlidir. Ayrıca bu durum üstyapı ve altyapının ilişkili olduğunu açıkça ortaya koymaktadır (Vergin, 2010: 80).

Marx (1904: 11-12), "A Contribution to the Conclusion of Political Economy" adlı eserinin önsözünde bu konudaki fikirlerini en özlü şekilde ifade etmiştir. Buna göre, ne yasal ilişkiler ne de devlet yapıları sadece bu faktörlerden herhangi biriyle ya da insan aklının genel ilerlemesiyle yeterince açıklanamaz. Bunu sadece yaşamın fiziksel gereklilikleri yapabilir. Marx, toplumun gerçek temelini oluşturan ekonomik altyapının üretim ilişkilerinden oluştuğuna inanmıştır. Siyasi üstyapıyı oluşturan da bu temeldir. Yaşamın sosyal, politik ve entelektüel süreçlerinin genel doğası, maddi yaşamın üretim biçimi tarafından belirlenmektedir.

Marksist bir düşünür olan Gramsci'ye göre, altyapıyı herhangi bir şeyi belirlemede tek faktör olarak vurgulamak ve kabul etmek yanlıştır. Ancak bunun sonucu olarak üstyapı tek faktör olamaz (Vergin, 2010: 85). Tarihsel-politik analizlerde sıklıkla yapılan bir hata Gramsci (1999: 401) tarafından ele alınmıştır. Bu hata, üstyapı ile altyapı arasındaki ilişki yanlış okunduğunda ortaya çıkmaktadır. Aşırı vurgulanan altyapı ekonomik, aşırı vurgulanan siyaset ise ideolojik hale gelmektedir. İlk durumda ekonominin aşırı vurgulanması yanlış projeksiyonlara neden olurken, ikinci durumda bazı faktörlerin olduğundan az gösterilmesi abartıya neden olmaktadır.

Gramsci gibi Althusser de tek bir faktörün her şeyi belirlediği fikrine karşı çıkmıştır. Toplumun yapısına bir ekonomistin bakış açısıyla yaklaşmanın mantıksız olduğuna inanmıştır. Dolayısıyla üstyapı sadece altyapının bir temsili değildir. Bazı durumlarda altyapı, üstyapı olmadan var olamaz. Althusser üstyapının altyapıdan büyük ölçüde bağımsız olduğunu ileri sürmüştür ancak yine de son sözü ekonomi söylemektedir (McLennan vd., 2013: 77-79).

İKİNCİ BÖLÜM

DEMOKRASİ VE SERMAYE

2.1. Sermayenin Küreselleşmesi

Kapitalist devlet tarihsel olarak ulusal devlet biçimini almıştır; bu da kapitalist üretim tarzının içkin bir özelliği olarak küresel birikim biçimi ile ulusal devlet biçimi arasındaki çelişkiyi vurgulamaktadır (Bryan, 1987: 253; Harvey, 2018: 423). Dolayısıyla ilişkisel yaklaşım, kapitalist üretim ilişkilerinin gelişim tarihinin

aydınlatılmasında küresel sermaye ile ulusal devlet arasındaki bu çelişkili birliğin önemini vurgulamaktadır. Bunların birliği kapitalizmdeki sınıf ilişkilerinin birliğinde saklı olduğu için, aralarındaki çelişki dünya pazarındaki tarihsel gelişmeler için açıklayıcı bir faktör haline gelmektedir (Poulantzas, 2018: 46). Kısaca, ilişkisel yaklaşım için "farklı ekonomiler ve devletler tutarlı bir bütünün entegre parçalarıdır" (Panitch ve Gindin, 2004: 36). Burada belirtilmesi gereken husus, sermayenin küreselleşmesinin, aralarındaki "ilişki" yönüyle ele alınması gerekliliğidir.

Küresel kapitalist üretim ilişkilerinin çelişkili birliğine yapılan vurgunun yanı sıra, ilişkisel yaklaşım kapitalist üretim ilişkilerinin neden "kesintisiz bir bütünlük" ya da "sınırsız bir küre" olarak görünmediğini, bunun yerine zaman ve mekânda oldukça farklılaşmış ve parçalanmış siyasi ve ekonomik biçimler aldığını açıklamalıdır (Bryan, 2003: 60-61). Kapitalist üretim ilişkilerinin ekonomik olarak parçalanmadığı, sadece siyasi olarak devletlerin topraklarına bölündüğü cevabı, sermaye ilişkisinin tarihsel gelişiminin yeterli bir açıklamasını sunmamaktadır. Bryan'ın (2003: 61) belirttiği gibi, küresel sermayenin "homojenliğini" varsayan yaklaşımların çıkmazı, "soyutlama sürecini (bütünleşmiş bir dünya) tarihsel bir süreçle (sermayenin dünya çapında yayıldığı çatışma ve çelişkiler) birleştirmeleridir". Dahası, küreselleşmenin ardından sermayenin kapsam ve derinliğinin genişlemesine rağmen, ulusal oluşumlar arasında devam eden önemli siyasi ve ekonomik farklılıkların nedenleri aydınlatılmalıdır.

Kapitalist üretim ilişkilerinin her zaman küresel bir olgu olduğu varsayılsa da, Harris'in (2005: 645) da belirttiği gibi "kapitalist zorunlulukların emperyal tahakkümün evrensel bir aracı olduğu az çok evrensel bir kapitalizm dünyası çok yeni bir gelişmedir" ve sermayenin "küresel" karakterinin farklılaşmasının ve gelişmesinin tarihsel boyutunu ortaya koyan bir kavramsallaştırmaya ihtiyaç vardır. Dolayısıyla, birleşik küresel kapitalist üretim ilişkilerinin coğrafi ve tarihsel olarak farklılaşmasının ve buna bağlı olarak ulusal yörüngelerin küresel sermaye birikimiyle ilişkileri açısından farklılaşmasının ardındaki nedenleri yorumlayan bir yaklaşıma ihtiyaç duyulmaktadır. İlişkisel bir yaklaşımı benimseyen akademisyenler, küresel sermayenin bütünlüğünü yaratan aynı birikim süreçlerinin, eğilimlerinin ve çelişkilerinin aynı zamanda bu bütünlüğü parçaladığını veya farklılaştırdığını savunarak analiz için iyi bir başlangıç noktası sağlamaktadır (Albo, 2004: 92).

Sermaye, üretilmek, gerçekleştirilmek ve biriktirilmek için eşzamanlı olarak biçimleri arasında ve mekânda sürekli bir hareket halinde olmalıdır (Harvey, 2004: 379). Ancak her iki tür 'hareketlilik' de sermaye birikiminin krizli doğasını şiddetlendiren belirli çelişkilere tabidir. Her şeyden önce, sermayenin hareketi aynı anda üç biçime, yani üretken, meta ve para sermayelerine dönüşme sürecinde oluşmaktadır ve çelişkili hale gelmektedir. Sermaye birikimi, üretim (üretken sermaye devresi) ve değer dolaşımının (para ve meta sermaye devreleri) birliği yoluyla gerçekleşmektedir. Dolayısıyla sermaye birikimi, sermayenin üretken devreden para ve meta devrelerine sürekli hareketi yoluyla mümkün olmaktadır. Ancak bu biçimlerin birliği her zaman çelişkili ve kırılıgandır, çünkü birliklerinin (yani sermaye birikiminin) gerçekleşmesi sermaye ve emek arasındaki sınıf mücadelelerine ve ayrıca bireysel sermayeler arasındaki rekabete tabidir (Bryan, 1987: 260; Harvey, 2004: 405).

Toplam sermaye (soyut sosyal sermaye, yani tüm üretici, meta ve para sermayelerinin toplamı) 'küresel' bir ilişki ve süreç olmasına rağmen, bireysel sermayelerin küresel ölçekte değer üretme ve gerçekleştirme yetenekleri son derece sınırlı ve farklılaşmıştır. Bu nedenle, küresel kapitalist üretim ilişkileri tek tek sermayelerin gerçek küresel erişimi olarak değil, sayısız 'mekânsal olarak sınırlı' sermayenin 'mücadele' ve rekabet ilişkilerine girdiği bir birlik olarak düşünülebilir (Bryan, 1987: 262). Sonuç olarak, toplam artı değerın daha büyük bir kısmını elde etmek için sermayeler arasındaki 'rekabet', aynı anda hem dünya pazarını inşa eden hem de parçalayan sermaye birikiminin temel bir içsel eğilimini oluşturmaktadır (Albo, 2004: 92; Bryan, 2003: 68). Rekabet, bireysel sermayeler arasında eşitsiz gelişmeye yol açmaktadır; buna paralel olarak bireysel sermayelerin uluslararası sermaye devrelerine entegrasyon dereceleri de farklılaşmaktadır. Sermayeler arasındaki rekabet, çekişme ve eşitsiz gelişmenin bir sonucu olarak, üç sermaye biçiminin uluslararasılaşması -üretim, para ve meta sermayelerinin uluslararasılaşması- dünyanın farklı coğrafyalarındaki sermayeler için farklı yörüngeler ve farklı hızlar almaktadır (Bryan, 2019: 10).

İkinci olarak, sermayenin mekânsal hareketliliği, sermaye birikiminin uluslararasılaşmasının çelişkilerle donatılmış bir başka yönüdür. Sermayenin mekânsal hareketliliğinin çelişkisi, sermayenin 'sabit' ve 'hareketli' anları arasındaki çelişkiden kaynaklanmaktadır (Harvey, 2001: 25). Yani sermayenin hareketliliği, onun bir kısmını mekânda sabit kılma yeteneğine bağlıdır. Sabitlik ve hareketlilik arasındaki

çelişki, sermayenin farklı biçimlerinin çelişkili birliğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla, üretken sermaye sermayenin hareketliliğinde bir kırılmadır, çünkü üretim süreci (yani sömürü ilişkisi) sermayeyi zorunlu olarak belirli bir zaman dilimi için belirli bir yerde ya da konumda sabitlemektedir (Tsoukalas, 1999: 58). Üretken an, toplam sermaye içinde değer yaratan tek süreç olduğundan, sermayenin para ve meta biçimleri, hareketliliklerine rağmen, sermayenin toplam devresindeki 'sabit' ana bağımlıdır.

Harvey'in (2002: 330) belirttiği gibi, sermayenin hareketli biçimleri, yani meta ve para sermayeleri, *"etkin bir şekilde işleyebilmek için sabit ve güvenli mekânsal altyapılara ihtiyaç duyar"*. Bu bağlamda, hem meta hem de para sermayeleri teknolojik ve altyapı yatırımları, ulaşım tesisleri ve araçları ve iletişim ağları gibi *"yapılı çevreye"* ihtiyaç duymaktadır. Ancak, hareketli sermaye biçimlerinin daha temel bir gereksinimi, tarihsel olarak ulusal devlet tarafından sağlanan değer in mübadelesi ve rezervasyonu için bir 'para sisteminin' güvence altına alınmasına ihtiyaç duymalarıdır (Harvey, 2001: 330). Dolayısıyla, sermayenin uluslararası hareketliliği ile ulusal devletin sabitliğinin yan yana konması, uluslararası birikim ile ulusal devlet arasındaki ilişkinin yeterli bir açıklamasını oluşturmamaktadır.

Uluslararası sermaye birikiminin çelişkileri ve eğilimleri, yani rekabet, eşitsiz gelişme, sabitlik ve hareket, birbirinden yalıtılmış süreçler olmayıp üretim ilişkilerinin sınıfsal karakterinde birleşmiştir. Bu çelişkilerin birliği, sermayenin sürekli aşırı birikim eğiliminde ifadesini bulmaktadır (Harvey, 2004: 213). Sermayenin aşırı birikim eğilimine aracılık etme ve onu kontrol altına alma arayışı, *"dünyayı uluslararası bölgesel işbölümüyle karakterize edilen tek bir sisteme entegre etmek için sürekli genişleyen bir dolaşım alanı"* üretmektedir (Harvey, 2002: 418). Dolayısıyla, "küreselleşme" dönemi olarak adlandırılan sermayenin son dönemdeki uluslararasılaşması, sermaye birikiminin aşırı birikim eğilimindeki çelişkilerinin ortaya çıkma sürecinde ve sermayenin bu eğilimi dolayım ve kontrol altına alma çabalarında yeni bir aşama olarak görülmelidir. Bununla birlikte, sermayenin uluslararasılaşmasının son evresinde ulusal devletin rolünün ve bu rolü sürdürmesinin ardındaki nedenler açıklanmayı beklemektedir.

İlişkisel yaklaşıma göre, ulus devletlerin 'sermayenin yapısal gücünün' küresel yükselişinin ardından 'yok olacağı' veya iktidarsız hale geleceği beklentisi,

varsayımları açısından temelden kusurludur. Birincisi, küreselleşmenin 'sermayenin yapısal gücünün' artmasını ifade ettiği argümanı sorunludur, çünkü sermayenin son uluslararası genişlemesi, yapısal yaygınlığından ziyade, kendi içsel çelişkilerinden kaçınmak ve aşırı birikmiş sermayeye bir çözüm bulmak için çaresiz mücadelesini ifade etmektedir (Bryan, 2003: 68). İkinci olarak, sermayenin "küresel" ya da "uluslararası" birikimi yeni bir olgu değil, kapitalist üretim ilişkilerinin başlangıcından beri var olan bir süreçtir. Dolayısıyla, tarihsel olarak ulusal devletler sistemi ve uluslararası birikim, kapitalist üretim ilişkileri içinde karşılıklı olarak var olmuştur. Üçüncü olarak, "ulusal devletin zayıflaması" argümanı da kapitalizmin tarihinde, en azından önemli bir dönem boyunca, sermayenin özerk "ulusal sermayeler" biçiminde var olduğunu ve dolayısıyla ulusal devletin kendi "ulusal ekonomisini" düzenleyebildiğini varsaymaktadır (Panitch, Miliband ve Panitch, 1994: 63).

Ulusal devletin rolü, uluslararası sermaye birikimiyle olan çelişkili bütünlüğüne ve aralarındaki çelişkinin sermayenin son dönemdeki uluslararasılaşmasının ardından aldığı biçimlere referansla anlaşılabilir. Ulusal devletler dünya pazarının basit 'düğümüleri' ya da 'momentleri' değildir; böyle bir kavramsallaştırma ulusal devletin sınıf mücadelesindeki ve dolayısıyla sermaye birikimindeki içkin rolünü gözden kaçırmaktadır (Poulantzas, 2018: 50). Bunun yerine, ulusal devlet sermayenin uluslararasılaşmasında 'temel bir kurucu unsur' olarak görülmelidir, çünkü uluslararası kapitalist üretim ilişkilerini 'içselleştirme' ve 'aracılık etme' rolünü üstlenmektedir (Panitch, Miliband ve Panitch, 1994: 71-87). Poulantzas (2018) 1970'lerde kapitalist ilişkilerin uluslararasılaşmasına ilişkin analizinde, sınıf mücadelelerinin uluslararası birikim koşullarının ulusal devlet biçimlerinde "içselleştirilmesindeki" ve ulusal ekonomilerin uluslararası ekonomiyle bütünleşerek farklılaşmasındaki belirleyici rolüne özel bir vurgu yapmıştır.

Ulusal devletler arasındaki rekabet sermayenin hareketliliğini ve birikimini artırmaktadır, bu nedenle ulusal devlet ile sermayenin hareketliliği arasındaki ilişki karşılıklı içinde düşünülmemelidir (Harvey, 2001: 274). Sonuç olarak, ulusal devletler kendi toprakları içinde uluslararası sermaye birikiminin kolaylaştırılması ve korunması sorumluluğunu üstlenmektedir. Ulusal devletler uluslararası sermaye için bu sorumluluğu bir "emek sistemi" ve bir "para sistemi"nin güvence altına alınması yoluyla yerine getirmektedir (Bryan, 1995: 425). 'Ortak para biriminin' sağlanması, 'hukuki yapının' korunması, 'sosyal kurumlar' aracılığıyla 'sınıf oluşumunun' kontrolü

ve en önemlisi sınıf egemenliğinin yeniden üretimi, ulusal devletlerin sorumluluğundaki para ve emek sistemlerini oluşturmaktadır (Albo, 2003: 7).

Ancak (ulusal) emek ve para sistemlerinin etkinliğinin sınırlı olduğunu belirtmek gerekir, çünkü bunlar uluslararası değer üretiminin ve paranın uluslararası dolaşımının içsel parçalarıdır (Bryan, 2019: 73). Dolayısıyla, ulusal devletin sermaye birikiminin uluslararası hareketliliğini kolaylaştırma ve koruma çabaları, birikimin çelişkilerini devlet formu içinde yeniden üretmekle sonuçlanır. Örneğin, ulusal devletin sermayeyi çekmek için faiz oranlarını ve döviz kurlarını kontrol etme politikaları, her zaman uluslararası para akışının zorunlulukları içine hapsolmaktadır (Bryan 2019: 78).

1970'lerin sonlarından itibaren başlayan ve "küreselleşme" olarak adlandırılan dönem, para sermayenin uluslararası "hipermobilitesi" ve üretim süreçlerinin küresel entegrasyonu ile sermayenin uluslararasılaşmasını artırmıştır (Panitch ve Gindin, 2004: 23). Uluslararasılaşmanın bu son aşamasında, emek gücünün değersizleştirilmesi ve sosyal harcamaların kısılmasına yönelik neoliberal politikalar, emekten daha yüksek artı değer elde edilmesinin önünü açmıştır. Bu aşamada, artan uluslararası rekabetin de etkisiyle teknolojik gelişmeler önemli bir hız kazanmış ve verimlilik düzeyleri keskin bir şekilde yükselmiştir. Ayrıca, sermaye hareketlerinin serbestleştirilmesine yönelik neoliberal politikalar da sermayenin dünya çapında karlı yatırım fırsatları arayışına karşılık gelmiştir (Panitch ve Gindin, 2004). Panitch'e (1994: 64) göre, neoliberal politikaların benimsenmesi ve uygulanmasında ulusal devletler çok önemli bir rol oynamış, böylece uluslararasılaşmanın son aşaması önemli açılardan devletler tarafından 'yazılmıştır'. Ancak Panitch, sermayenin uluslararasılaşma sürecinin devletler tarafından kontrol edildiğini değil, sermaye birikiminin içsel parçaları olan ulusal devletlerin, küresel sermaye birikiminin koşullarını kendi topraklarında "içselleştirme" rolünü üstlendiklerini ifade etmiştir (Panitch, Miliband ve Panitch, 1994: 70).

Ulusal devletler arasında küresel sermayenin daha yüksek paylarını kendi topraklarına çekmek ve elde tutmak için yaşanan rekabet, eşitsiz gelişmeyi daha da kötüleştirmiş ve birçok ulusal devlet için mevcut fırsatları sınırlamıştır (Albo, 1997: 10). Dahası, para sermayenin aşırı hareketliliği, ulusal para birimlerini küresel spekülative para akışının değişkenliklerine maruz bırakarak ulusal devletlerin

kırılganlıklarını arttırmıştır. Üretken ve para sermayelerin uluslararasılaşmasının sonucu, kârlı yatırım fırsatlarının yokluğundan muzdarip sürekli bir aşırı birikmiş sermaye sorunu oluşturmuştur (Callinicos, 2006). Bu nedenle, uluslararasılaşmanın son aşaması, sıklıkları ve yaygınlıkları açısından önceki dönemlerden ayrılan bir dizi krize tanıklık etmiştir. Bu dönemde krizler, finansal piyasaların iflası, finansal varlıkların patlaması, ulusal devletlerin borç ve ödemeler dengesi sorunları, enflasyonist baskılar ve yükselen işsizlik seviyeleri biçimlerini almış ve tüm bunlar birçok ülke için aynı anda paylaşılan deneyimler haline gelmiştir (Bryan, 2019: 37).

2.2. Sermayenin Küreselleşmesi Bağlamında Devletin Dönüşümü

Küresel sermaye birikimi birçok siyasi alana dayanırken, küresel ekonomi ile "bölgesel parçalanmanın" bir arada var olmasına yol açmaktadır (Hirsch ve Wissel, 2011: 17). Farklı siyasi hedeflerle örgütlenmiş yapısal olarak farklı devletlerde, içselleştirme süreçleri iç burjuvazi ve yapısal değişiklikler yoluyla gerçekleşir. Buna ek olarak, iç burjuvazi, emperyalist hükümetler tarafından yönetilen uluslarda gelişen bir sınıf olarak nitelendirilmekte ve ulusal ve komprador burjuvazi sınıflarından ayrılmaktadır (Poulantzas, 2013: 342).

Bir birikim stratejisi, dünya genelinde hegemonyasını tesis etmek için sermayenin dolaşımının baskın biçimini, sermayenin uluslararasılaşmasının baskın biçimini ve uluslar içindeki sosyal, ekonomik ve siyasi güçlerin dengesini dikkate almalıdır. Neoliberal strateji (işçilerin pazarlık gücü, enflasyona öncelik veren para politikası, düzensiz kemer sıkma önlemleri ve bağımsız-ulusal bir finans kurumu olarak merkez bankalarının etkisinin genişletilmesi) tarafından esnek bir işgücü piyasasına dayalı bir ekonomi politikası sistemi dayatılmıştır (Palley, 2013: 34).

Önceki dönemin hakim sosyal demokrat ya da korporatist devlet paradigması bu gelişmelere uyum sağlayamamış ve köklü devrimlerle geride kalmıştır. Bu devrimler, sermaye birikimi ve devlet yapısını içeren bir krizin sonucu olduğu için hızlı ve örgütlü bir yönetim biçimine ihtiyaç duymaktadır. İçinden geçtiğimiz süreçte, özellikle Avrupa çapında post-Fordist devlet aygıtlarının bir araya gelmesiyle somutlaşan "Avrupa devlet projesi", iktidar ilişkilerinin dönüştüğü ve yeni bir biçim aldığı ulus-devlet modelinin Fordist devlet projesinin yerini almaktadır (Buckel ve Wissel, 2010: 36-37). Bu yöntem, devleti hem ilişkisel ve stratejik bir alan hem de

tutarlılığı hegemonik proje tarafından düzenlenen çeşitli ve karşıt devlet aygıtlarının bir birleşimi olarak görmektedir. Yerli burjuvazinin ve uluslararasılaşmış sermayenin taleplerini devlete yansıtmak ve gerekli kurumsal değişiklikleri hayata geçirmek için kuvvetler ayrılığı yürütme lehine bozulmuş, parlamentolar ve ulusal hukuk etkisini kaybetmiştir (Poulantzas, 2013: 265-308).

Jessop'a (2004: 64) göre yönetim, bir anlamda küresel sermayenin talepleri için düzenleyici bir mekanizmaya, bir anlamda da devletin yapısal-hukuki sisteminin meşruiyetinin temeline benzetilebilir. Sosyal uyum, sosyal güvenlik ve yasal eşitliğin sağlanması ulus devletlerin sorumluluğuna bırakılmış, buna ek olarak devlet, rekabet kurallarının ve piyasaların etkinliğinin standartlaştırılması ve denetlenmesini üstlenmiştir (Apeldoorn, 2009: 22-26). Hirsch ve Kannankulam (2011: 26-28) devletin uluslararasılaşmasına ilişkin analizlerinde üç faktörü -devlet aygıtlarının uluslararasılaşması, siyasetin özelleştirilmesi ve küresel egemen sınıf- incelemiştir. Küresel ekonomiye ne kadar entegre olduklarıyla bağlantılı olarak, devlet aygıtlarının uluslararasılaşması sonucunda devletler uluslararası ekonomik ve siyasi süreçlere daha bağımlı hale gelmekte, bu da iktidar mücadelelerinin içselleştirilmesini artırmakta ve küresel sermaye için bir temsil alanı yaratmaktadır. Yerli burjuvazi, uluslararası sermayeyi temsil etme ve bunu siyasi bir projeye dönüştürme yeteneğine sahiptir, bu da devletin ekonomik ve sosyal politika alanlarında daha fazla hareket ve manevra alanına sahip olmasını sağlamaktadır (Hirsch ve Wissel, 2011: 20).

İkinci olarak, hem ulusal hem de uluslararası düzeyde siyaset özelleştirilmektedir. Devletler, yatırım olanaklarını genişletme stratejilerinin bir sonucu olarak küresel bazda faaliyet gösteren işletmelerle ilgilenmek zorundadır. Sonuç olarak, devlet-özel teşebbüs diyaloglarında ve karar alma kurumlarında sermayenin sınıfsal temsilinin daha fazla varlığı ve hatta zaman zaman aktif katılımı söz konusudur. Bu nedenle, sanayileşmiş hükümetlerin ulusal çıkarları uluslararası örgütler aracılığıyla, onların liderliğinde ve birikim planlarıyla bütünleşerek temsil edilmektedir.

2.3. Sermaye Piyasaları

Sermaye piyasalarının ülkelerin ekonomileri için önemi azımsanmayacak kadar ciddi bir durum teşkil etmektedir. Küçük ölçekli ve âtıl durumda olarak

değerlendirilen birikimlerin sermaye piyasaları kapsamında, fon desteği arayanlara ulaştırılması ve ciddi yatırımların ihtiyaçları olan kaynakların sağlanması şeklinde ilerleyen sermaye piyasaları, âtıl durumda olan bu birikimlerin ülke içerisinde ciddi yatırımlara dönüşmesine izin vermektedir. Gelişmekte olan ülkeler için sermaye piyasalarının değeri çok daha büyüktür. Bu tip ülkelerde birikimlerin artış sağlayıp yatırımlara dönüştürülmesine imkân sağlarken, bireysel anlamda küçük tasarruf miktarlarının daha verimli alanlara aktarılmasını sağlayarak ek gelir elde edilmemesine imkân sağlamaktadır.

2.3.1. Sermaye Piyasası Kavramı

Sermaye piyasaları, fon talebi ile fon arzının, uzun ya da orta vadeli olacak şekilde birbirleri ile buluştuğu ve karşılandığı piyasa olarak değerlendirilmektedir. Yatırım yapmak niyetinde olan fertlerin, sermaye piyasası içerisinde yer almasının asli nedeni, bazen projelerinin hayata geçmesini sağlamak için gerekli finansmanı sağlamak bazen de ellerindeki sermayeyi daha güçlü bir noktaya taşımak istemeleri olarak kabul edilmektedir (Altan, 2001: 82-85). Sermaye piyasasının ilgili enstrümanları ise sermaye piyasası kanunu başlığı altında 63. Madde bildirilmiştir. İlgili maddede açıklandığı şekli ile; *“Menkul kıymetler ve türev araçlar ile yatırım sözleşmeleri de dahil olmak üzere Kurulca bu kapsamda olduğu belirlenen diğer sermaye araçlarını kapsamaktadır”* (6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu). Daha kapsamlı bir açıklama için sermaye piyasası, yatırımcılar, tasarruf sahipleri ve sermaye piyasası araçları arasında para akışını kolaylaştıran bankalar, yatırım ortakları, aracı kurumlar ve yatırım fonları gibi yardımcı ve aracı kurumlara dayanan çağdaş bir finansman sistemi olarak tanımlanabilir (Aşkın, 2006: 17-18).

Sermaye piyasalarının faaliyetlerini aktif bir şekilde gösteriyor olması, geliştirilmekte olan projelerin uzun vadede taşıdığı riskleri düşük seviyelere indirmekte ve aynı zamanda projeler üzerindeki maliyet yükünü hafifletme yönünde etki göstermektedir. Bahsi geçen piyasalarda, yatırım yapma niyetinde olanların talep içerisinde oldukları uzun vadeli kaynaklar karşılanabildiği gibi kaynak sahibi durumunda olanlara bulundukları portföylerde farklılaşmaya gitme alternatifleri de sunulmaktadır. Projeler içerisinde yüksek getiriye sahip olanları genelde yüksek risk taşıyan projeler olarak gözlemlenmektedir. Kaynak sağlanabilme açısından sadece yerel düzlemde kalmayan küresel sermaye piyasaları içerisinde riskin farklılaştırılması

alışmaları ile dağılan risk oranları sayesinde, her yerden her risk grubuna ait projeler finansman sağlayabilmektedir. Sermaye piyasaları aynı zamanda işletmeler üzerindeki şeffaflığını arttırmaktadır. Bu sayede işletmelerin kontrolü sağlanmakta ve ekonomik paylaşımı daha iyi hale getirilebilmektedir. Yönetici performanslarının ölçülmesi işletmelerin performansları üzerinde sağlandığı için sermaye piyasaları içerisinde payların performanslarından işletme de denetlenebilmektedir (Aras, 2003: 8-10). Sermaye piyasalarının önemi sadece küçük tasarruf sahipleri ile büyük projelere finans desteği kapsamında kalmamaktadır. Toplum içerisindeki sermayeyi tabana düzeyinde yayarak gelir dağılımındaki bozulumlara olumlu yönde katkı da sağalmaktadır. Aynı zamanda işletmelere zorunlu kıldığı raporlama sistemi sayesinde kayıt dışı işlemlerin önünde engel teşkil etmektedir (DPT, 2007: 9-10). Sermaye piyasası içerisinde iki başat aktör bulunmaktadır. Bu aktörlerden ilki piyasalardan kaynak talebinde bulunan ve ekonominin birçok alanı içerisinde faaliyet göstermekte olan kesimi olarak karşımıza çıkmaktadır. İkinci aktör ise piyasalar büyük, küçük ve orta ölçekte kaynak tedariki sağlamakta olan yatırımcılar olarak değerlendirilmektedir. Kamuya ait borçlar, kamunun kaynak ihtiyacını gösteren birinci el kaynak niteliği taşımaktadır. Kamu borçlanması, kamu kurumları tarafından ihracı yapılmakta olan, önceden belirlenene bir faiz oranı ve yapılmış olan borçların geriye ödenmesini kapsayan şartları içerisinde bulunduran devlet tahfilleri ve hazine bonoları ile gerçekleşmektedir. Faaliyetlerini sermaye piyasaları çerçevesinde sürdürmeye devam etmekte olan işletmeler ise, vadesi mümkün mertebe uzun tutulan ve olabildiğince sürekli kaynak sağlamak hedefi kapsamında pek çok finansal ürünün ihracını gerçekleştirmektedir (Bolat, 2006: 5-7).

2.3.2. Sermaye Piyasası Araçları

Menkul kıymetler, türev ürünler ve yatırım sözleşmeleri gibi Kurul tarafından belirlenen diğer sermaye piyasası araçlarının tümü "sermaye piyasası aracı" olarak kabul edilir (6362 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu). Tanımlara göre, bir ortaklığı veya kredibilitayı gösteren, önceden belirlenmiş bir meblağı temsil eden, yatırım aracı olarak kullanılabilen ve dönemsel gelir getiren kıymetli evraklar menkul kıymet olarak adlandırılmaktadır. "Sermaye piyasasının diğer araçları" terimi ise yukarıda tanımlanan menkul kıymetler dışında kalan ve şartları SPK tarafından belirlenen kağıtları tanımlamaktadır. Bu bakış açısına göre nakit para bir sermaye piyasası aracı

değildir. Tahviller, çekler ve poliçeler sermaye piyasası aracı kategorisine giren maddi evraklara örnektir.

2.3.2.1. Menkul Kıymetler

Menkul kıymet ile ifade edilen kavram Türk literatürünün içerisine 1929 yılında dahil edilmiştir. İlgili yılda çıkarılmış olan 1447 sayılı “Türkiye’de Menkul Kıymetler ve kambiyo Borsaları” kanunu ile resmen ekonomik hayatın içerisine dahil olmuştur. Menkul kıymetler kapsamında yapılan ilk yasal tanımlama ise 30.07.1980 yılında 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu çatısında 3.madde altında açıklanmıştır (Çapanoğlu, 1993: 37).

Sermaye Piyasası Kanunu'na göre menkul kıymetler; ortaklık veya alacaklılık ilişkisi kuran, belirli bir meblağı ifade eden, yatırım aracı olarak kullanılabilen, dönersel gelir getiren, birden fazla niteliğı haiz, birbirini izleyen tertipler halinde çıkarılan, ibareleri aynı olan ve şartları kurulca belirlenen kıymetli evraktır (2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu).

Bu kategoriye giren menkul kıymetler arasında hisse senetleri ve türevleri, tahvil ve tahvil türevleri, hazine bonoları, tahvil faiz kuponları, katılma intifa senetleri, finansman ve banka bonoları, gelir ortaklığı senetleri, kâr ve zarar ortaklığı belgeleri, banka garantili bonolar, varlığa dayalı menkul kıymetler, ipotek gelir ve borçlanma senetleri, katılma belgeleri ve A tipi yatırım fonlarının kurucu dışındaki aracı kurumlarda serbestçe alınıp satılan ve seri halinde ihraç edilen katılma belgeleri yer almaktadır (Çımat, 1998: 57).

Menkul kıymetlerin, ilgili kapsamda değeriendirilmesi için bazı nitelikleri karşılaması gerekmektedir (İMKB, 2003: 145). Bu nitelikler ise;

- Kıymetli evraklar olarak, menkul kıymetlerin kapsadığı haklar, ilgili menkul kıymetlerinkinden farklı bir şekilde kullanılamaz. Bireylerin menkul kıymetler tarafından sağlanan hakları yalnızca belge devri ile devredilebilir ve yalnızca belgelerin ibrazı ile kullanılabilir.

- Standart tip ve meblağda, misli bir nitelik taşımakta olan ve belirli şekli şartlar taşıyan kıymetler olmaktadır.

- Çok miktarda ihraç olup, halka arzı sağlanan kitle senetleri kapsamında bulunmaktadır. Bono ve poliçe türevleri gibi tek ticari ilişki kapsamında düzenlenememektedir.

- Menkul kıymetler olarak tabir edilen belgeler ortaklılık veya alacaklılık hakkı bulundurmaktadır. Süreklilik arz etmektedirler.

- Belge maliklerine düzenli bir irat sağlamaktadırlar.

- Menkul kıymetlerin hepsi, bir nominal bir de piyasa koşullarında oluşmuş olan iki değeri bulunmaktadır.

- Menkul kıymetler hamiline veya nama olacak şekilde iki farklı yöntem ile ihraç olunabilmektedir. Hamiline yazılı olan kıymetler para gibi ifade edilmektedir. Kime ait ise ona ait bir mal olarak kabul edilmektedir. Nama yazılı kıymetler içerisinde ise ciro hanesi bulunmaktadır. Ciro işlemi olarak kaydedilmektedir.

2.3.2.2. Tahviller

Sahibine ilerleyen süreçte anapara ve faiz ödemelerinde bulunacağı taahhüt edilmekte olan uzun ve orta vadeli bir menkul değer türüne mensup kağıtlara Tahvil denmektedir (Apak ve Demirel, 2009: 90). Farklı bir ifade ile tahvil, şirket veya kamu kuruluşlarının halka borçlanarak sağladıkları fonlar için seri şeklinde ihraç ettikleri sabit bir getirisi bulunan menkul kıymet olarak kabul edilmektedir (Çapanoğlu, 1993: 37).

Tahviller değişken veya sabit faiz seçenekleri ile ihraç edilebilmektedir. Tahvil sahiplerinin, şirketlerin aktifleri üzerinde alacağı dışında başka hiçbir hakkı bulunmamaktadır. Şirket yönetiminde aktif rol üstlenememektedirler. Şirketin brüt karından önce tahvil sahiplerini ödeme sağlanmaktadır. Tahvil sahiplerinin alacakları sağlandıktan sonra, tahvil sahipleri bir dahaki ödeme gününe kadar başka bir hak talep edememektedir. Tahviller, normalde olması gerektiği değerlerin altında ihraç edilebilmektedirler.

Sabit ve değişken faizli tahviller, nama ve hamiline yazılı tahviller, primli ve başabaş tahviller, itfa edilebilir tahviller, ikramiyeli tahviller, garantili ve garantisiz tahviller, kara iştirakli tahviller ve imtiyazlı tahviller kamu ve özel sektöre sunulan tahvil ürünleri arasında yer almaktadır.

2.3.2.3. Hisse Senedi İle Değiştirilebilir Tahviller

Dönüştürülebilir tahviller herhangi bir teminatı olmayan tahvillerdir. İhraççı, sirküler ve izahnamelerde önceden belirlenmiş kurallar dahilinde kalmak kaydıyla, artırılan sermayeyi sonraki dönemlerde aynı oranda hisse senedi ile değiştirilebilir tahvil ihraç ederek karşılayabilir. Maddi değeri olan menkul kıymetlerin ihracı tahvil türevi olarak kabul edilir (İMKB, 2003: 174).

Türkiye’de hisse senedine değiştirilebilir tahvillere yönelik düzenleme serbest piyasa kanunu 2. Seri 22 numaralı “Borçlanma Araçlarının Kurul Kaydına Alınması ve Satışına Yönelik Esaslar Hakkında Tebliği” içerisinde yer almaktadır.

Kendi bünyesi içerisinde bulundurduğu avantajları itibari ile uzun vadeli kaynak ihtiyaçlarının karşılanması noktasında en basit şekilde ve doğrudan fon sağlayabilen sermaye piyasası aracı olarak değerlendirilmektedir. Sağladığı faydalar içerisinde en ciddi olanı ise teşebbüslere sağladığı gerek uzun vadede borç gerekse daha sonraki süreçte kendi öz kaynakları arasında seçim yapabilmek konusundaki kolaylığı olarak kabul edilmektedir (Özdemir, 1999: 2).

2.3.2.4. Gelir Ortaklığı Senetleri

Yatırımcılara, anonim ortaklığın ödeme yapmak için yeterli kâra sahip olması durumunda gelir sağlamayı amaçlayan değerli kağıtlarına Gelir Ortaklığı Senetleri denmektedir (Sarıkamış, 1995: 51). İktisadi Devlet Kuruluşları ve Kamu İktisadi Kuruluşları dahil olmak üzere, tüm kamu kurum ve kuruluşlarına ait yapıların gelirlerine tüzel ve gerçek kişilerin ortak olmalarını sağlayacak senetler olarak da tanımlanmaktadır (2893 Sayılı Tasarrufların Teşviki Ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılmasına İlişkin Kanun).

Gelir ortaklığı senetleri, Baraj, köprü, demiryolu, liman, karayolu, telekomünikasyon sağlayan kuruluşlar, elektrik santralleri, sivil kullanıma açılmış olan hava ve deniz limanları gibi kamu kurum ve kuruluşlarının gelirlerine ortak olunmasını sağlamak amacı ile çıkarılacak senetleri kapsamaktadır (Karslı, 2004: 345).

2.3.2.5. Banka Bonoları

Kalkınma ve yatırım bankaları -yani mevduat toplama faaliyetinde bulunmayan bankalar- ile anonim şirketler ihtiyaç duyduklarında banka garantili tahviller ile hamiline veya nama yazılı olarak ihraç edilen sermaye piyasası araçlarından banka bonolarını borçlu sıfatıyla tahvil ihracı çerçevesinde finansman sağlamak amacıyla kullanabilmektedirler (Kırlı, 1998: 90-91). Banka bonolarının sağladığı vade en az iki en fazla ise iki sene olacak şekilde ihraç edilmektedir. Vade süresi, satış sırasında belirlenmekte ve düzenleme ile ilgili bilgi bono üzerine yazılmaktadır (Karslı, 2004: 345).

Banko bonolarının nitelikleri, ihracı ve düzenlemesine yönelik esaslar, 3794 sayılı kanunla değişik, 2499 sayılı kanun içerisinde 31b, 4, 13, 22/a b ve devam eden maddeleri uyarınca yine aynı kanun içerisindeki 14.07.1992 tarih ve 21284 sayılı resmî gazetede yayınlanan 3.seri 152 numaralı “Banka Bonoları ve Banka garantili Bonoların Kurul Kaydına Alınmasına İlişkin Esaslar Tebliği kapsamında düzenlenmiştir (Akbulak ve Akbulak, 2004: 198).

Adli banka bonolarından farklı olarak banka bonoları üzerinde ihraç limiti bulunmaktadır. Söz konusu limit, resen denetimi yapılmış yıl içerisinde 3’er aylık şeklinde bölünmüş hesap özetlerinde görülmektedir. Bununla birlikte banka ve sermayenin yetkili organları tarafından ödemesi sağlanan onaylanmış son bilançosu içerisinde görülmekte olan tekrar değerlendirme değer artış fonu miktarından zararların düşürülmesi sonrasında kalan miktarı değiştirememektedir (İMKB, 2003: 180).

2.3.2.6. Finansman Bonoları

Finansman bonoları olarak isimlendirilen kağıtlar, ihraç edenlerin borçlu sıfatı ile düzenlemesini sağladığı, SPK tarafından kayda alınmak şartı ile ihraç ettikleri, hamiline ya da emre yazılı menkul kıymet niteliği taşıyan kıymetli evraklar olarak değerlendirilmektedir (22950 Sayılı Finansman Bonolarına İlişkin Tebliğ). Finansman bonolarının sağladığı vade imkânı 720 günden çok 60 günden az olmayacak şekilde ihraççı tarafından belirlenmektedir. Satış süresi bono vadesinin ¼’ünü geçmemek koşulu ile satılabilir.

Finansman bonoları içlerinde barındırdıkları teminatlar sebebi ile farklılıklar gösterebilmektedir (Karslı, 2004: 420). Bu çeşitlilikler şu şekilde sıralanabilmektedir.

- A tipi: Garanti kaydı taşımamakta olan finansman bonoları.

- B tipi: İhraççıya karşı taahhüt edilmiş olmakta olan, desteğini banka kredisinden alan finansman bonoları.

- C tipi: Banka garantisi taşımakta olan finansman bonoları.

- E tipi: Hazine garantisi taşımakta olan finansman bonoları.

- F tipi: Bir anonim ortaklığın müteselsil kefil ve müşterek borçlu sıfatları taşıyarak ödeme vaadini ihtiva eden finansman bonoları.

2.3.2.7. Varlığa Dayalı Menkul Kıymetler

Genel esasları itibari ile varlığa dayalı menkul kıymetler, çıkarcının başkalarının üzerinden kendi üzerine aldığı alacaklarının sağlayacağı potansiyel nakit akışları ile geri ödeme vaadi ile çıkardığı bir finansal varlık türü olarak kabul edilmektedir (Sarıkamış, 1995: 60). Bir başka deyişle, varlığa dayalı menkul kıymetler, menkul kıymet üretim akışından gelen ve aktif bilançosunda alacak kaleminde karşılık gösterilmek suretiyle varlığa dayalı menkul kıymet niteliğinde menkul kıymet ihraç edebilen kuruluşlar tarafından ihraç edilen sermaye piyasası araçlarıdır (İMKB, 2003: 179).

Varlığa dayalı menkul kıymetler Türkiye'ye 1992 tarihli kuralın uygulanmasıyla girmiştir. Bu menkul kıymetler bankalar, gayrimenkul yatırım ortaklıkları, genel finans ortaklıkları ve finansal kiralamaya yetkili kuruluşlar tarafından ihraç edilmektedir.

Türkiye mevzuatı içerisindeki düzenleme itibari ile “Varlığa Dayalı Menkul Kıymet, ihraççıların kendi ticari eylemleri sonucunda doğmuş olan alacakları ve temellük edecekleri alacakları karşılığında, kurul tarafından kayda alınmak koşulu ile ihraç edebilecekleri kıymetli evraklar olarak kabul edilmektedir (21301 Sayılı Varlığa Dayalı Menkul Kıymetlere İlişkin Tebliğ).

İhraç edilmesi hukuka uygun olan menkul kıymetlerin konusunu teşkil edebilecek alacak türleri şu şekilde sıralanmaktadır (Akbulak ve Akbulak, 2007):

- Tüketici kredileri,

- Konut Kredileri,

- Finansal kiralama sözleşmesi sonucunda ortaya çıkabilecek alacaklar,

- İhracat işlemleri sonucunda doğacak olan alacaklar,
- Bankaların dışında kalacak olan anonim ortaklıklar ile KİT müşterilerine yapılan taksitli satışlar sonucunda doğabilecek olan senede dayalı alacaklar,
- Tarım Kredi Kooperatifleri aracılığı ile sağlanana bireysel kredilere ilişkin T.C Ziraat Bankası'nın sağaldığı Esnaf ve Zanaatkarlarla küçük işletmelere açılmış olan krediler,
- GYO portföylerindeki gayrimenkullerin satışları veya satış vaadi sözleşmeleri sonucunda doğan senede dayalı alacaklar.

2.3.2.8. Gayrimenkul Sertifikaları

Gayrimenkul sertifikaları, yasal tanımı ve yapısı itibarıyla, ihraççıları tarafından değeri inşa edilmekte olan veya inşa süreci devam eden projelerin finansmanında kullanılmak üzere ihraç edilen hamiline yazılı menkul kıymetler olarak kabul edilmektedir (Ceylan ve Korkmaz, 2004: 191). Sermaye piyasası mevzuatı içerisinde, gayrimenkul sertifikalarının gerçekleştirilebilmesi için bir takım niteliklerin bulunması gerekmektedir. Bu nitelikler;

-İhraca konu edilen projenin değerinde en az bir adet projenin, teknik şartnamelere uygun bir biçimde, SPK müracaatından en az bir yıl kadar önce tamamlanmış olması gerekmektedir.

- Üstlenilecek olan projenin tamamlanabilmesi için gerekli teknik ve mesleki donanımın yeterli olduğuna dair belgeler ile kanıtlanması gerekmektedir.

- Kurum, edimler ve Belirlenmiş olan cezai sorumlulukların bir banka aracılığı ile garanti altına alınması gerekmektedir.

- Gayrimenkul sertifikası SPK tarafından kayıt altına alınması gerekmektedir.

2.3.3. Sermaye Piyasasının Faaliyet Alanı

Sermaye piyasası içerisindeki işlemler, faaliyetleri kapsamında sınıflandırmaya alınmıştır. Piyasa içerisinde faaliyet göstermekte olan kurumlar, Sermaye Piyasası Kurumundan yetki belgesi almak koşulu ile ilgili faaliyetlerde bulunabilmektedirler. Sermaye piyasası faaliyetleri;

-Kurul Kaydına alınmak koşulu ile, sermaye piyasası içerisindeki araçların halka arz ya da ihraç yolu ile satışına aracılık etmek,

-Daha önce ihraç edilmiş olan sermaye piyasası araçlarının aracılık yapma amacı ile alımı ve satımı,

-Finansal ve Ekonomik göstergelere, mala, kıymetli madenlere, döviz ve sermaye piyasası araçlarına dayalı vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri de dahil olmak üzere her türden türev araçların alımına ve satımına aracılık etmek,

-Sermaye piyasası araçlarının geri satım ya da alım taahhüdü ile alım ve satım işlemleri,

-Portföy yöneticiliği ve işletmeciliği,

-Mal, kıymetli maden, döviz veya kurulca belirlenmiş olan diğer varlıkların kaldıraçlı bir şekilde alım satımı, alım satım aşamasında aracılık ve bu işlemlere yönelik gerekli hizmetlerin sağlanması,

-Diğer sermaye piyasası kurumlarının faaliyetleri şeklinde sıralanabilmektedir (2499 Sayılı Sermaye Piyasası Kanunu).

2.4. Demokrasi ve Sermaye İlişkisi

Çeşitli ulusların ekonomileri karşılaştırıldığında, bazılarının güçlü ekonomilere sahip ve gelişmiş uluslar olduğu, bazılarının ise zayıf ekonomilere sahip ve az gelişmiş veya gelişmekte olan uluslar olduğu görülebilir. Ülkeler arasındaki bu ekonomik kalkınma farklılıklarına ilişkin olarak çeşitli görüşler bulunmaktadır. Solow modeli bu durumda ilk yanıtı vermektedir. Model, fiziksel sermaye ve beceriler gibi özel girdilerin yatırım oranının, işgücünün büyüme oranının ve bu girdilerin verimliliğinin hep birlikte durağan durumda işçi başına çıktıyı belirlediğini ifade etmektedir. Solow önermesi, sermaye, eğitim ve üretkenlik verileriyle de büyük ölçüde desteklenmektedir (Jones, 2001: 163). Burada belirtilmesi gereken en temel husus, "sermaye" ile kastedilenin, ülke ekonomilerine yaptığı katkı; dolayısıyla ekonomik büyümedir.

Ancak Solow modelinin çıktıları, "*Neden bazı ülkeler diğerlerinden daha fazla/daha az yatırım yapıyor?*" gibi bazı yeni soruları gündeme getirmektedir. Bazı teorilere göre "ekonominin altyapısı ve kurumları" bu ikilemin çözümüdür. Bu

düşünürlerin fikirleri doğrultusunda 1990'larda ortaya çıkan kurumsal iktisat yöntemi, geleneksel iktisadın büyümeyi açıklarken dikkate almadığı kurumsal unsurlara vurgu yapmaktadır. İnsanların uzun vadeli ekonomik performansa güçlü bir şekilde bağlı olan uzun vadeli sermaye, beceri ve teknolojiye ne kadar yatırım yapmaya istekli olduklarının temel faktörleri, bir ekonominin altyapısı (yasalar, düzenlemeler, hükümet politikaları) ve kurumlarıdır (Jones, 2001: 148). Sonuç olarak, bu geleneksel unsurları büyümenin kaynağı olarak değil, sonucu olarak görmek mümkündür.

Gelişmiş Batı demokrasilerinin aksine, az gelişmiş ulusların siyasi özellikleri incelendiğinde, siyasi gücün genellikle görece küçük bir grup insanın (geleneksel prensler ve şeyhler, üst düzey askeri yetkililer, üst düzey yöneticiler, genel toplum liderleri, toprak ağaları, büyük işadamları vb.) elinde olduğu görülmektedir (Berber, 2011: 225). Gelişmekte olan ülkelerin önemli bir kısmının çoğulcu demokrasileri benimserken, anayasa da dahil olmak üzere yazılı hukuktan zaman zaman saparak başka siyasi süreçler araması da tipik bir durumdur (Han ve Kaya, 2013: 26). Buna karşılık, gelişmiş ülkelerin çoğunda demokratik kurumlar mevcuttur. Bu örneklerden demokrasi kurumunun kaçınılmaz olarak ekonomik büyümeyi teşvik ettiği sonucunu çıkarmak zordur. Örneğin, otoriter rejimlere sahip bazı uluslar büyük ekonomik gelişmeler yaşarken, genç demokrasilerin çoğunda insanların yaşam koşullarında esasen hiçbir artış görülmediğini belirtmek önemlidir (Saxer, 2009: 55). Tahminlerin aksine, birçok ampirik araştırma demokrasilerin ve otokrasilerin ekonomik büyüme açısından benzer performans gösterdiğini ortaya koymuştur. Bir hükümet sistemi olarak demokrasinin bir ulusun ekonomik başarısını ne kadar etkilediği konusunda hala bir anlaşmazlık söz konusudur (Faust, 2006: 62).

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllarda demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı inceleyen ekonomistler ve siyaset bilimciler, açıkça ifade etmeseler de, ekonomik genişlemenin demokrasiden önce geldiğini ve demokrasinin kendisinin ekonomik ilerlemenin bir ürünü olduğunu savunmuşlardır. Bu düşünceye uygun olarak, Batı demokrasisine kıyasla geri kalmış olarak görülen üçüncü dünya ülkelerine ekonomik yardım sağlanarak, bu ülkelerin geri kalmışlıklarını aşacaklarına ve liberal-demokratik ülkeler arasına katılacaklarına inanılmıştır (İnsel, 2006: 199). 1960'larda ve 1970'lerde üçüncü dünya ülkelerinde demokrasiye öncelik verilmesi gerektiği fikrini destekleyen akademik bir hareket söz konusu olmuştur. Ekonomik büyüme üçüncü dünya ülkeleri için birincil endişe kaynağı olarak görülmüş ve

demokrasinin ekonomik ilerlemeyi takip edeceği öngörülmüştür (Adejumobi, 2000: 4). Ancak, İkinci Dünya Savaşı sonrası hızla gelişmekte olan ülkelerin birçoğunda hem demokratik hem de otoriter yönetimlerin var olduğu açıktır (Karakayalı ve Yanıkkaya, 2006: 141). Dolayısıyla, demokratikleşmenin belirli bir ekonomik gelişmenin sonucu olarak ortaya çıkıp çıkmayacağı tartışmalıdır.

Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki olasılığının yanı sıra piyasa ekonomisi ve demokrasi arasındaki ilişki olasılığını da gündeme getirmek önemlidir (Friedman, 2014: 6). Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıya ilişkin araştırma ve teoriler incelendiğinde, birbirinden çok farklı bakış açıları olduğu görülmektedir. Demokrasiye farklı şekilde yaklaşıldığı ve farklı analitik teknikler kullanıldığı için evrensel olarak kabul gören bir sonuç yoktur (Linggi, 2011: 33). Demokratik yönetim ile ekonomik büyüme ve kalkınma arasındaki bağlantıya ilişkin çalışmalar ve teoriler incelendiğinde geniş bir görüş yelpazesi olduğu vurgulanmalıdır. Sirowy ve Inkeles'e göre demokrasi ve ekonomik büyüme ya da kalkınma arasındaki ilişkiye yönelik teorik yaklaşımlar üç türe ayrılabilir (Sirowy ve Inkeles, 2017: 128-134). Bunlar; çatışmacı yaklaşım, bağdaşma yaklaşımı ve şüpheli yaklaşım şeklinde belirtilmiştir.

2.4.1. Çatışmacı Yaklaşım

Çatışmacı yaklaşıma göre, başarılı ve hızlı ekonomik büyüme, demokratik kurum ve süreçlerin oluşumunu ve temel sivil ve siyasi hakların genişletilmesini engelleyen veya erteleyen otoriter bir rejimi gerektirmektedir. Bu yaklaşım demokrasi ve ekonomik kalkınmayı birbiriyle çelişen hedeflere sahip unsurlar olarak görmektedir (Sirowy ve Inkeles, 2017: 128-129). Ekonomik kalkınma ve demokratikleşme birbirini dışlar ve gelişmemiş uluslar her ikisini de aynı anda deneyimleyemezler (Weede, 1983: 154). "Zalim İkilem" demokrasi ve ekonomik kalkınmanın takas edilmesi gerektiği görüşüdür (Bhagwati, 2002: 151). Başka bir deyişle, bu iki değişkenden biri yükselirken diğeri düşmektedir. Her iki faktör de bir ülke tarafından aynı anda yükseltilemez. Bhagwati'ye (2002: 158) göre demokrasi ve ekonomik kalkınma arasında bir değiş tokuş söz konusu değildir.

Bazı teoriler demokrasilerin hızlı tüketimi teşvik edeceğini ve bunun da ekonomik yatırımları azaltacağını iddia etmektedir (Przeworski ve Limongi, 1993: 51). Ancak otokrasilerde cari tüketimin hızla kısılabileceği, bunun da ulusun

tasarruflarını artırmayı kolaylaştıracağı öne sürülmektedir (Şanlısoy, 2010: 195). Sirowy ve Inkeles'e göre çatışmacı yaklaşımı savunanlar aşağıdaki nedenlerden dolayı otoriter rejimleri demokratik rejimlere tercih etmektedirler (Sirowy ve Inkeles, 2017: 129):

- i. Erken demokrasilerin işlevsiz doğasının bir sonucu olarak, otoriter bir sistemi destekleyenler ekonomik büyümenin yavaşlayacağını,
- ii. Demokratik hükümetlerin hızlı büyümenin ortaya çıkması için gerekli araçları kullanamayacağını ve
- iii. Tarih tam bir devlet müdahalesinin hızlı büyümeyi teşvik edebileceğini gösterse de demokratik sistemin bu kalkınma sürecini engelleyeceğini öngörmektedir.

Çatışmacı yaklaşımın destekçilerinin argümanlarından ilkinde daha yakından bakılacak olduğunda, aslında gelişmekte olan ülkelerdeki erken demokrasilere değil, olgunlaşmış ileri demokrasilere karşı olduklarını görmek mümkündür. Diğer bir deyişle, demokratik kurumlar ekonomiler belirli bir büyüme seviyesine ulaştıktan sonra devreye sokulmalıdır. Lipset ve Huntington'ın görüşleri bu bakış açısını destekleyenlere iki örnektir.

Lipset'in belirttiği gibi, siyasi sistemler ile diğer toplumsal özellikler arasındaki ilişkiyi ele almanın en tipik yolu, demokrasinin bir ülkenin ekonomik gelişimine bağlanma biçimidir. Aristo'dan günümüze, güçlü bir ahlaki temele sahip bir toplumdaki insanların çoğunluğunun siyaseti akılcıca etkileyebileceği ve “pervasız demagojinin” cazibesine kapılmamak için gereken öz denetimi uygulayabileceği vurgulanmalıdır (Lipset, 1959: 75). Huntington'a göre modern çağda üç demokratikleşme dalgası yaşanmıştır. Bu dalgalar aşağıdaki zaman dilimleri ile karakterize edilmiştir (Huntington, 2007: 10-11):

1. Uzun demokratikleşme dalgası (1828-1926)
2. Kısa dalga (1943-1962)
3. Mevcut dalga (1974-).

Huntington'a (2007: 71) göre uzun vadeli ekonomik büyüme demokratik kurumların temel taşıdır. Kısa vadeli hızlı ekonomik büyüme ve ekonomik krizlerin otokratik sistemlerin gücünü azaltabileceğine inanan Huntington'a göre, yüksek ekonomik kalkınma seviyeleri ve kısa vadeli ekonomik krizler (veya başarısızlıklar),

üçüncü demokratikleşme dalgasında otokratik yapıların demokratik yapılara dönüşümünü en çok kolaylaştıran ekonomik faktörlerdir.

Ekonomik büyüme için üstün olduklarına inananlara göre otokrasiler, seçmen baskısından ve kaynakların etkin olmayan bölgelere tahsis edilmesinden daha kolay kaçınabilmektedir (Yay, 2002: 38). Çatışmacı yaklaşıma göre, otoriter rejimler başarılı ve hızlı bir ekonomik büyüme için gereklidir. Bunun nedeni, demokratik kurum ve süreçlerin yanı sıra temel vatandaşlık ve siyasi haklardaki ilerlemelerin bir ekonominin ulusal kalkınmasının önünde engel teşkil ettiği algısıdır (Sirowy ve Inkeles, 2017: 129).

Liberal demokrasi birçok sosyal bilimci ve ekonomist tarafından ekonomik kalkınmanın ön koşulu olarak görülmüştür. Ancak "demokrasinin ekonomik büyümeye yol açacağı" yönündeki yaygın inanç, insanları sıklıkla hayal kırıklığına uğratmıştır. Otoriter hükümetlerin elde ettiği bazı başarıların, yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerdeki büyük nüfuslar arasında otoriter rejimlerin tercih edilebilir olduğu inancına katkıda bulunduğunu belirtmek gerekir (Saxer, 2009: 55).

Otokratik rejimlerin ekonomik kalkınma için demokrasilerden daha uygun olduğunu savunanlara göre, otokrasiler cari tüketimi kolayca kısıtlayabilir, bu da yatırımları azaltır ve ekonomideki tasarrufları artırır (Karakayalı ve Yanıkkaya, 2006: 140). Otoriter rejimlerin, demokrasilerden farklı olarak, vergilendirme ya da diğer yollarla toplumdan daha fazla artık alabileceği ve böylece yurtiçi tasarrufları daha yüksek bir düzeye çıkarabileceği savunulmaktadır (Bhagwati, 2002: 152). Ayrıca, diktatörlük ve otokratik yönetimler politika belirleme konusunda çok daha fazla özgürlüğe sahiptir ve bu da daha fazla ekonomik kalkınmayı teşvik eden bir unsurdur. Böyle bir ortamda devletin ekonomik görevlerini daha kolay ve dış güçlerden daha az etkilenecek şekilde yerine getirme fırsatı bulması, ekonomik kalkınmanın artmasına neden olmaktadır. Sonuç olarak, otokratik özelliklere sahip rejimler daha yüksek verimlilikle yatırım yapma şansına sahip olacak ve lobicilik faaliyetleri yürütülmediği için otokratik özelliklere sahip rejimler de genellikle daha yüksek verimlilik düzeyine sahip olacaktır (Karakayalı ve Yanıkkaya, 2006: 140).

2.4.2. Bağdaşma Yaklaşımı

Bağdaştırma yaklaşımı, ekonomik büyümenin bütünüyle merkezi bir otorite tarafından yönetilmesine karşı çıkan bir bakış açısıdır. Demokrasi ve kalkınma, bağdaştırma yaklaşımının savunucuları tarafından birbirini tamamlayıcı ve destekleyici olarak görülmektedir (Sirowy ve Inkeles, 2017: 132-134). Mancur Olson, uyumluluk stratejisinin en önemli savunucularından biridir. Olson (2003: 28-29) otokrasilerin, kontrolleri altındaki kaynakların bir kısmını hakimiyet bölgelerindeki verimliliği artırabilecek kamu malları üretmek için kullansalar bile, yalnızca toplumdan elde edebilecekleri net miktarı maksimize etmeye çalışacaklarını iddia etmiştir. Sonuç olarak, otokrasilerde vatandaşlardan otokratlara doğru bir kayma söz konusudur. Hem otokratlar hem de çoğunluk vergi gelirlerini kontrol ettikleri için toplumda daha büyük bir çıkara sahip olsalar da, Olson (2003: 30) çoğunluğun sosyal etkinlikte daha geniş bir çıkara sahip olduğunu iddia etmiştir (çünkü sosyal piyasa gelirinin daha büyük bir payını kapsamaktadır). Bu nedenle, çoğunluğun otokratlara kıyasla kendisine yeniden dağıtım yapma olasılığı daha düşüktür.

Demokrasinin ekonomik kalkınma açısından faydalı sonuçlar doğuracağına inananlara göre, demokrasilerdeki hesap verebilirlik sistemi hükümetler üzerinde kaynakları daha etkin harcamaları için baskı oluşturacak ve bu da ekonomik performans olumlu yönde geliştirecektir. Öte yandan, bu görüşün savunucuları, kriz sırasında yönetimin değiştirilmesinin mümkün olması nedeniyle demokratik sistemlerin kriz ortamını istikrara kavuşturma olasılığının daha yüksek olduğunu ifade etmişlerdir (Şanlısoy, 2010: 194). Otokratik kurumlarda beceriksiz yöneticilerin değiştirilmesi ya imkânsızdır ya da çok zordur, oysa demokratik sistemlerde bu seçimler yoluyla mümkündür. Demokrasinin ekonomik kalkınma üzerinde iyi bir etkisi olacağına inananlara göre otokratik rejimler aynı zamanda aşırı savunma harcamaları yapmakta, bu da üretken yatırım alanlarına aktarılabilecek sermayenin verimsiz kullanımına yol açmaktadır. Faust (2006: 63), otokrasilerin aksine, demokrasilerin rekabet yanlısı ekonomi politikalarının toplam ekonomik üretimi artırma konusunda olumlu bir etkiye sahip olduğunu belirtmiştir.

Demokrasi ve ekonomik büyüme arasında olumlu bir etkileşim olduğu konusunda hemfikir olan üç kategori söz konusudur. Bazı ekonomistler temasın doğrudan olduğuna inanırken, diğerleri dolaylı (çeşitli kanallar aracılığıyla) veya hatta hem doğrudan hem de dolaylı olduğunu savunmuşlardır. Örneğin, yeni kurumsalcı bakış açısına göre demokrasi, hükümet politikalarının, ticari kurumların veya

teşviklerin uygulanması yoluyla doğrudan veya dolaylı olarak refahı artırabilir. Bu bakış açısına göre, demokratik kurumlar ekonomik kalkınmanın temeli olarak öncelikli olmalıdır (Sunde, 2006: 471). Demokrasi ve ekonomik büyüme arasında nedensel bir bağ olduğunu savunanlara göre, ekonomik büyüme, mülkiyet hakları ve hukukun üstünlüğü gibi faktörlerle desteklenen fiziksel ve beşeri sermayenin korunması gibi unsurlardan kaynaklanacaktır (Sunde, 2006: 476).

Tavares ve Wacziarg'a (2001: 1341) göre, demokratik kurumların ekonomik kalkınma üzerinde çeşitli etkileri vardır. Tavares ve Wacziarg (2001: 1343-1348) demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilediği kanalları siyasi istikrarsızlık, iyi yönetim, hükümetin büyüklüğü, beşeri sermaye oluşumu, gelir eşitsizliği, ticari açıklık ve fiziki sermaye oluşumu şeklinde sıralamışlardır. Tavares ve Wacziarg (2001: 1343-1348) tarafından belirtilen kanalların her birinin ekonomi üzerinde genel olarak iyi bir etkiye sahip olacağı varsayılmamalıdır. Aslında yazarlar, bazı kanalların ekonomik büyüme üzerinde faydalı bir etkiye sahipken diğerlerinin olumsuz bir etkiye sahip olduğu sonucuna varmaktadır. Bu kanalların birleşik etkisi, demokrasinin nihayetinde ekonomik büyümeyi nasıl etkileyeceğine karar verecektir. Eğer genel etki olumlu ise, demokrasi ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olacaktır; eğer genel etki olumsuz ise, demokrasi olumsuz bir etkiye sahip olacaktır. Net etkinin sıfır olması durumunda demokrasinin büyüme üzerinde hiçbir etkisi olmayacaktır.

Bornschier (akt. Linggi, 2011: 34) kalkınma ve demokrasi arasında neredeyse hiçbir bağlantı olmadığını ileri sürmüştür. Bornschier'e göre demokrasi ve büyüme arasında daha teğetsel bir bağ vardır. Bornschier'in yaklaşımına göre demokrasi, artan kamu güveni ve eğitim fırsatları yoluyla teknolojik ilerlemeyi ve ekonomik gelişmeyi etkilemektedir. Serbest ve düzenli seçimler, bağımsız medya, bağımsız yargı, güçler ayrılığı ve parlamenter denetim mekanizmaları gibi mekanizmalar sayesinde çoğulcu demokrasinin norm olduğu ve kaynak tahsisinin uygulandığı uluslarda, bir toplumun vatandaşları arasında temel ve orta düzeyde bir güven olabilir (akt. Linggi, 2011: 34).

İfade ve örgütlenme özgürlüğü, hukukun üstünlüğü, çok partililik ve seçimler, insan haklarının korunması ve güçler ayrılığı gibi özellikler nedeniyle bazı akademisyen ve düşünürler liberal demokrasilerin ekonomik kalkınma için kurumsal çerçeve ve prosedürleri desteklediğini iddia etmiştir (Adejumobi, 2000: 4-5). Dolayısıyla, demokrasi ekonomik büyümeyi doğrudan etkilemese bile, bunun için

kurumsal bir çerçeve sunmaktadır. Demokrasi ve ekonomik genişleme arasında hem tek yönlü hem de çift yönlü faydalı etkileşimler mevcuttur.

Friedman (2014: 11) ise demokrasi ve ekonomik büyüme arasında mutlaka tek yönlü bir ilişki olması gerekmediğini savunmuştur. Başka bir deyişle, demokratik yasalar ve haklar bir toplumun ekonomik performansı üzerinde, tıpkı daha yüksek yaşam koşullarının demokratik özgürlüklerin ve kurumların oluşumuna katkıda bulunması gibi, iyi bir etkiye sahip olabilir.

2.4.3. Şüpheli Yaklaşım

Şüpheli yaklaşım, demokrasi ve ekonomik kalkınmanın nasıl ilişkili olduğuna dair bir bakış açısıdır. Bu teorinin savunucularına göre, demokrasi ve ekonomik ilerleme mutlaka el ele gitmez (Sirowy ve Inkeles, 2017: 134). Bazıları ekonomik kalkınma için demokrasinin mi yoksa otokrasinin mi daha üstün bir siyasi sistem olduğunu belirlemenin imkânsız olduğunu, çünkü bu ikisinin birbiriyle nasıl ilişkili olduğunun belirsiz olduğunu iddia etmişlerdir (Doğan, 2005: 3). Ekonomik kalkınma ile idari sistemin etkinliği arasında belirgin bir korelasyon olmadığı savına göre, ulusun kalkınmasını amaç edinmiş bir devlet ve kamu yöneticilerine ihtiyaç vardır. Hem demokratik hem de otoriter ülkeler büyümeye odaklanan yöneticilere sahiptir (Şanlısoy, 2010: 196). Herbert Obinger'in çalışmasındaki ampirik çalışma örneklerinin çoğunun demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki konusunda tam tersi bir sonuca vardığı görülmektedir (Obinger, 2001: 333-334).

Bir siyasi sistemin ekonomik kalkınma için mutlak anlamda her zaman en iyi sistem olduğunu iddia etmek zordur. Örneğin, bazı otokratik hükümetler halkın taleplerine yanıt olarak önlemler alabilirken, seçilmiş hükümetlere sahip tüm demokrasiler yolsuzluk veya kayırmacılığın olmamasını sağlayamaz (Friedman, 2014: 11). Bardhan'a (2017: 321-338) göre, otokratik rejimlerde rüşvetin daha yaygın olduğu tamamen doğru değildir. Seçimlerin artık çok “pahalı” olması nedeniyle, yardımın sadece seçim kampanyasını destekleme karşılığında yapıldığını ve bunun da demokrasilerde rüşvete yol açacağını iddia etmiştir.

Adejumobi'ye (2000) göre, ne siyasi sistem ne de demokrasi ekonominin nasıl gelişeceğini öngörebilir ve bazı ülkeler otoriter yönetimler varken ekonomik olarak daha iyi durumdadır. Belirli ülke durumları incelendiğinde, demokrasi derecesi

açısından daha alt sıralarda yer alan Tayvan, Singapur ve Kore güçlü ekonomik büyüme gösterirken, Bostwana ve Mauritius demokratik rejimler altında karşılaştırılabilir ve hatta daha üstün ekonomik performans sergilemiştir. Benzer şekilde, otoriter Güney Afrika ve Mozambik'in yanı sıra demokratik olan Papua Yeni Gine ve Jamaika'nın da ekonomik sonuçları kötü olmuştur. Bu ülkeler demokrasi sürekliliğinin zıt uçlarında yer almaktadır. Bu örnekler, ortalama uzun vadeli büyüme oranlarının tutarlı bir şekilde siyasi rejim türüne bağlı olması gerekmediğini ima etmektedir (Rodrik, 2009: 175).

2.5. Demokrasi ve Sermaye Arasındaki Etkileşime İlişkin Dolaylı Değişkenler

Çağdaş ülkelerin temelleri, birbirleriyle girift bir etkileşim içinde olan demokrasi ve kapitalizmdir. Bunlar üzerinde çok sayıda dolaylı faktör etkili olabilir. Bu bağlamda söz konusu etkileşime ilişkin değişkenler oldukça karmaşıktır.

Politik İstikrarsızlık: Alesina ve Perotti (1994: 351-371) politik istikrarsızlığı hükümetlerin değişme sıklığı, sosyal şiddet ve siyasi protestoların görülme sıklığı açısından tanımlamışlardır. Tavares ve Wacziarg'a (2001: 1344) göre politik istikrarsızlık, gelecekteki politikalar hakkında belirsizlik yaratmaktadır ve otorite konumundaki kişileri ekonominin özel kaynaklarına karşı yağmacı davranmaya teşvik etmektedir. Demokratik rejimlerde, siyasi güçteki değişimler açık düzenlemeler ve seçilmiş yetkililer ile karar alıcılar arasındaki açık tartışmalarla önceden tanımlanmaktadır ve bu da radikalizmi ve gayrimeşru güç gasplarını caydırmaktadır. Bu nedenler, demokratik yönetimlerde iktidar devrinin düzenli ve barışçıl olacağını açıkça ortaya koymaktadır. Buna karşılık otokrasilerde süreç şiddetli ve öngörülemez olacaktır. Düşük siyasi huzursuzluk seviyeleri düşük huzursuzluk seviyelerine yol açacaktır. Düşük seviyedeki güvensizlik de yatırım ve kalkınmayı teşvik edecektir. Aron'a (2000: 106) göre, ciddi düzeyde bir siyasi istikrarsızlık, önceki yatırımları mahvedebilecek sosyal huzursuzluk ve iç savaşla sonuçlanabilir. Ancak, Aron'a (2000: 106) göre, resmi ve gayri resmi kurumların etkinliği, politik istikrarsızlığın yeni yatırımların miktarını ve verimliliğini nasıl etkilediğini sınırlandırabilir. Ekonomik büyümenin ana itici gücü olarak görülen sermaye birikimi için istikrarlı bir siyasi ortam gerekli olsa da, politik istikrarsızlık yatırımcıları tedirgin etmektedir ve bir

ülkenin markasına ve güvenilirliğine zarar vermektedir. Fiziki sermayenin yanı sıra beşeri sermaye de aşırı şiddet ve uzun süreli savaş ortamında zarar görür ve ekonomik büyüme durur (Obinger, 2003: 126).

Yönetim Kalitesi: Demokratik hükümet sisteminin bir ülkenin ne kadar iyi yönetildiği üzerinde etkisi vardır. Yönetim kalitesi açısından diktatörlükler sıklıkla yozlaşmış bir gündem izlemektedir ve kararları sıklıkla tüm toplumun zararına olacak şekilde alınmaktadır (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1344). Faust'a (2006: 67) göre otokratik ülkeler, egemenliğe katılımı garanti eden rekabet yanlısı yapıları yasaklamakta ve bu da büyük çoğunluğun zararına olacak şekilde az sayıda kişi için rant arayışına yol açmaktadır. Tavares ve Wacziarg'a (2001: 1344) göre demokrasi, bu yanlışları durdurmayı ve hükümet üzerindeki kontrolü sürdürmeyi kolaylaştırmaktadır. Öyle ki muhalefet partileri bir seçenek olarak mevcuttur ve politikacılar sık sık denetime tabi tutulurlar.

Beşeri Sermaye: İçsel büyüme modellerine göre, bir ülkenin büyüme performansı beşeri sermayesinden önemli ölçüde etkilenmektedir. Beşeri sermayenin bir sonucu olarak yeni keşifler ve teknoloji yaratılmaktadır. Demokrasilerin, bireylerin ve toplumun temel ihtiyaçlarına daha duyarlı oldukları düşünüldüğünde, daha fazla beşeri sermaye yaratılmasını teşvik eden politikaları seçmelerinin muhtemel olduğu ifade edilebilir. Bu durum göz önüne alındığında, doğurganlık oranlarındaki düşüşün yanı sıra ortalama yaşam süresi, kamu sağlığı ve eğitimdeki ilerlemelerin de gösterdiği üzere, beşeri sermayenin büyümesinde demokrasiye önemli bir kurumsal rol atfetmek mantıklıdır. Çok sayıda çalışma demokratik normların ve demokrasinin derecesinin bir toplumun beşeri sermaye kaynaklarını artırdığını göstermiştir. Beşeri sermaye ve demokrasi karşılıklı bir etkileşim içindedir. Demokrasinin yüksek düzeyde beşeri sermaye stokuna sahip olmanın hem nedeni hem de sonucu olabileceği belirtilmelidir (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1346). Türkkan'a (1996: 82) göre, beşeri sermayenin etkin kullanım derecesi ile demokratikleşmenin bileşenleri arasında yakın bir ilişki vardır. Bir ülkede sistematik insan sermayesi israfının, demokrasinin henüz tam olarak yerleşmediğinin bir işareti olduğunun altı çizilmelidir. Beşeri sermayenin gelişimi ile başarılı kullanımı arasında güçlü bir korelasyon olduğu da vurgulanmalıdır. Sonuç olarak, beşeri sermaye eksikliği ve düşük beşeri sermaye kalitesi demokratikleşme düzeyinin azaldığının işaretidir. Beşeri sermaye düzeyi üzerindeki olumlu etki, beşeri

sermayenin uzun ömürlü doğası nedeniyle demokrasinin daha uzun süredir uygulandığı ülkelerde daha belirgin olacaktır (Gerring vd., 2005: 327).

Gelir Adaleti: Demokrasi ve gelir adaleti konusu birbiriyle yakından ilişkili kavramlardır. Çok sayıda teorik araştırma (Lipset, 1959; Haggard ve Kaufman, 2009) demokrasi ile gelir eşitsizliğinin azaltılması arasında bir bağlantı olduğunu göstermektedir. Ayrıca demokrasi, toplumun önemli bir kesimini oluşturan sınıfları (yoksul ve orta) temsil eden çıkar gruplarının, işçi sendikalarının ve siyasi partilerin hükümet politikalarını gelirin yeniden dağıtımını lehine etkilemesini sağlamaktadır. Bu bağlamda olarak demokrasi, eşitsizliği azaltmak için siyasi etkiyi çoğunluğun lehine kullanan politikalar üretmektedir (Reuveny ve Li, 2003: 577-578). Sonuç olarak, demokratik hükümetlerin ekonomik eşitsizliği azalttığı yaygın olarak kabul gören bir teoridir. Demokrasi, ekonomik eşitsizliğe katkıda bulunan faktörleri değiştirerek de bu eşitsizlik üzerinde etkili olabilir. Ücret farklılıklarının gelir eşitsizliğinin başlıca kaynaklarından biri olduğu bilinmektedir. Rodrik'e (1999: 707) göre, bir ülkedeki demokrasi derecesi ile imalat sektöründeki ücretler arasındaki ilişki, işgücü verimliliği, gelir düzeyi ve diğer potansiyel faktörler dikkate alındıktan sonra istatistiksel olarak anlamlı ve nispeten sağlamdır. Rodrik'e (1999: 725-726) göre, otokratik rejimler geliri işçilerden işverenlere aktarırken, demokratik kurumlar imalat sektöründeki gelirin fonksiyonel dağılımını kardan ücretlere kaydırmaktadır.

Ticari Serbestlik: Gelişmekte olan ülkelerin ticaret yapısına bakarak bu ülkelerin çoğunun 1980'lerin ortasında ticareti serbestleştirmeye başladığını tespit etmek mümkündür (Milner ve Kubota, 2005: 137). Ticaretin serbestleştirilmesi ve demokratikleşmenin evrimini incelerken, demokratikleşme girişimlerinin ticaretin serbestleştirilmesi önlemlerinden önce ve sonra geldiğini akılda tutmak önemlidir. Milner ve Kubota (2005: 107) demokrasiye doğru hareket ile ticari liberalizasyon eğiliminin birbiriyle bağlantılı olduğunu iddia etmişlerdir. Tavares ve Wacziarg (2001: 1347), korumacı politikaların küçük bir üretici grubuna, büyük bir tüketici grubunun zararına fayda sağladığını belirtmişlerdir. Buna göre, demokrasiler, otokrasilerin aksine, büyük bir müşteri kitlesinin isteklerine daha fazla önem verebilir ve daha az korumacılıkla sonuçlanabilir. Martin'e (2003: 247) göre, 1989'dan sonra demokrasi ve ticari açıklık arasındaki korelasyon katsayısı negatiften pozitifte dönmüş ve istikrarlı hale gelmiştir. Martin (2003: 247), demokrasi ve ticari serbestlik arasındaki ilişkinin zaman içinde değişmesinin nedenlerinden birinin, demokratik bir bakış açısına sahip

olsun ya da olmasın, ulusların duyarlılıklarındaki değişim olduğunu vurgulamıştır. Demokratik olarak seçilen hükümetlerin, hayatta kalmak için nüfusun çoğunluğuna daha fazla bağımlı olduklarından, otoriter hükümetlere kıyasla halkın çoğunluğunun ihtiyaçlarına daha açık oldukları belirtilmelidir.

Fiziki Sermaye: Bir ekonominin milli geliri, siyasi süreç aracılığıyla sermaye ve emek arasında yeniden dağıtılabilir; emeğin çıkarlarına ve sendikalara daha fazla söz hakkı verildiğinde, yeniden dağıtım emeğin daha lehine olacaktır (Tavares ve Wacziarg, 2001: 1348). Bir ekonominin büyümesi büyük ölçüde burjuva sınıfının varlığına bağlıdır. Bu sınıf, fiziksel sermayenin inşası konusundaki farkındalıklarının bir sonucudur. Ancak demokrasi, liberal ve Marksist teorinin öngördüğü gibi burjuva sınıfının yükselişine hemen katkıda bulunmaz. Burjuvazinin demokrasiyi desteklemekle birlikte, çıkarları demokrasiyle çatıştığında demokrasiye karşı olduğunun altı çizilmelidir (Huber vd., 1993: 75).

Özgürlük: Özgürlük kavramı geniş anlamda sivil, siyasi ve ekonomik hakların tümünü kapsayacak şekilde tanımlanabilir. Özgürlüğün alt bileşenlerini incelendiğinde; özgürlüğün siyasi, sivil ve ekonomik özgürlüklerin birleşiminden oluştuğunu ifade etmek mümkündür (Tunçsiper ve Biçen, 2014: 26). Çoğu ekonomist, daha yüksek ekonomik özgürlüklerin genellikle ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğu konusunda hemfikir olsa da, daha büyük siyasi özgürlüklerin benzer bir olumlu etkiye sahip olduğu konusunda bir fikir birliği yoktur (Hernández-Murillo ve Martinek, 2008: 4). Demokrasilerde tüm insanların kişisel özgürlük haklarının korunduğunu ve siyasi haklarının da aynı şekilde kabul edildiğini hatırlamak önemlidir (Lambertz, 1990: 9). Mülkiyet hakları, ekonomik sistemin etkin bir şekilde işleyebilmesi için hayati öneme sahip bir haktır. Olson'a göre kalıcı bir demokrasi ile ekonomik ilerleme için gerekli olan mülkiyet ve sözleşme hakları arasında güçlü bir ilişki vardır (Olson, 2003: 54). Kişisel olmayan piyasalardaki iş bölümü -çok sayıda ekonomik aktörün bulunduğu büyük pazar yerleri- kişiler arası ilişkilerin bulunduğu köy topluluklarına kıyasla önemli ölçüde farklı büyüklükte yapılar gerektirir (Brunetti, 1992: 42-45).

Sosyal Sermaye: Sosyal sermaye Bourdieu (2010: 45-77) tarafından "üyelerine, kolektivitinin sahip olduğu sermayenin desteklenmesi için, kelimenin çeşitli anlamlarında, kredi hakkı veren bir "referans" sağlayan, az ya da çok

kurumsallaşmış karşılıklı tanıma ve tanınma ilişkilerinden oluşan uzun süreli bir ağı sahip olmakla bağlantılı bir dizi fiili ya da potansiyel kaynak" olarak tanımlanmıştır. Bourdieu'ye göre sosyal sermaye, ekonomik sermayeyi güçlendiren, elitlere özgü ve gerçekten de onların göreceli üstünlüklerini korumak için yaratılmış bir sermaye türüdür (Field, 2006: 21-24). Bourdieu'den sonra insanlar arasındaki bağlantılar ve ilişkiler temelinde geliştirilen sosyal sermaye tanımlarında güven unsuru vurgulanmaktadır. Birçok akademisyen sosyal sermayenin bir toplumun ekonomik verimliliğini artırdığını iddia etmiştir. Örneğin, Guiso ve diğerleri (2004) sosyal sermayenin, genellikle büyümeyi artırıcı bir faktör olarak görülen finansal kalkınmayı geliştirdiğine dair kanıtlar sunmuşlardır. Eğer hukukun üstünlüğü, adalet ve sosyal uyum sosyal sermayenin oluşmasına yardımcı oluyorsa, demokrasinin uzun vadede sosyal sermayenin büyümesi üzerinde önemli bir etkisi olacaktır. Bu bulgular, bir ülkenin sosyal sermaye stoku arttıkça, demokrasinin büyüme üzerindeki etkisinin daha belirgin hale gelebileceğini ima etmektedir (Gerring vd., 2005: 327-328). Sosyal sermayenin ve sosyal ilişkilerin güven bileşeni, vatandaşlar arasındaki siyasi katılımın düzeyini ve niteliğini etkileyerek demokrasinin sürdürülmesine katkıda bulunmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Kapsam ve Veri Seti

Çalışmanın bu bölümünde, demokrasinin sermaye piyasaları üzerindeki etkisi G-7 ülkeleri için ampirik açıdan ele alınacaktır. Çalışmada G-7 ülkeleri için demokrasi endeksi ve borsa endeksleri 2003-2022 yılları bazında ele alınmış ve uygun panel veri analizleri yapılmıştır. Aşağıdaki tabloda ekonometrik modelde yer alan değişkenler özetlenmiştir.

Tablo 3.1. Modellerde kullanılan değişkenlerin tanımlanması

Analiz Dönemi (2003-2022)		
Değişkenlerin Kısaltması	Değişkenlerin Tanımı	Değişkenlerin Veri Kaynağı
DEMOKRASI	Demokrasi Endeksi	The Global State of Democracy Index
BORSA_ENDEKSI	Borsa Endeksi	Investing.com

3.2. Ekonometrik Model

G-7 ülke grubunda demokrasinin sermaye piyasaları üzerindeki etkisini incelemek için yapılan çalışmada kurulan ekonometrik model aşağıdaki şekilde olmaktadır.

$$\textbf{Model: } BORSA_ENDEKSI_{it} = \alpha_{it} + \beta_1 DEMOKRASI_{it} + u_{it}$$

Modeldeki (α) terimi sabit parametreyi, (β) terimi eğim parametrelerini, (u) terimi hataları, (i) ve (t) terimleri ise sırasıyla paneldeki ülkeleri ve zamanı temsil etmektedir. DEMOKRASI değişkeni ülkelerdeki demokrasi endeksini, BORSA_ENDEKSI ise söz konusu ülkelerin borsa endeks değerlerini göstermektedir. Panel veri yöntemleri kullanılarak, araştırmalara dayalı olarak dikkate alınan G-7 ülkelerinin verileri ilgili testler kapsamında incelenmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BULGULAR

2003-2022 dönemi yıllık verileri ile G-7 ülke grubu için demokrasinin sermaye piyasaları üzerindeki etkisini incelemek için çalışmada statik panel veri analizi kullanılmaktadır. İlk olarak ekonometrik model doğrultusunda Havuzlanmış En Küçük Kareler Tahmincisi, Sabit Etkiler Tahmincisi ve Tesadüfi Etkiler Tahmincisi kullanılacaktır. Daha sonra modeller arasında seçim yapmak için Hausman testi ve Olabilirlik Oranı testi kullanılacaktır. Uygun model seçiminden sonra modelde spesifikasyon testleri incelenecektir. Spesifikasyon testleri için otokorelasyon, değişen varyans ve birimler arası korelasyon testleri kullanılacaktır. Son olarak varsayımdan sapmalar doğrultusunda dirençli tahminci tahmin edilerek nihai model sonuçları incelenecektir.

Aşağıda verilen tabloda ekonometrik model için yapılmış Havuzlanmış En Küçük Kareler tahminci sonuçları görülmektedir.

Tablo 4.1. Havuzlanmış en küçük kareler tahminci sonuçları

Bağımlı Değişken: BORSA_ENDEKSİ	
Değişkenler	Havuzlanmış EKK
DEMOKRASI	-2.07**
Sabit	11.1***
R-kare	0.426
F[önem]	0.0144
Gözlem Sayısı	140
Birim Sayısı	7

Not: *: %10, **: %5 ve ***: %1 önem düzeyini göstermektedir.

Havuzlanmış En Küçük Kareler yönteminin demokrasi endeksi ile borsa endeksi arasındaki ilişkiye dair tahmin sonuçları Tablo 4.1'de gösterilmektedir. Demokrasi katsayısı istatistiksel olarak anlamlı şekilde tahmin edilmiştir. Demokrasi endeksinin borsa endeksi üzerinde negatif yönlü bir etkisi bulunmaktadır. Yani demokrasi endeksindeki bir yükselme borsa endeks değerini düşürmektedir. Belirlilik katsayısı R^2 yaklaşık %43'tür; demokrasi endeksi borsa endeksini açıklamakta anlamlıdır ve borsa endeksini yaklaşık %43'ünü açıklamaktadır. F testi sonucuna baktığımızda, modelin %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde anlamlı olduğunu

görülmektedir. Dolayısıyla, havuzlanmış en küçük kareler yöntemiyle sağlanan tahminin doğru olduğu sonucuna varılabilir.

Havuzlanmış En Küçük Kareler yaklaşımını kullanarak tahmin yaptıktan sonra çalışmanın birim etkiye sahip olup olmadığını belirlemek çok önemlidir. Bu, panel veri modellerinden mi yoksa klasik modelden mi daha güvenilir ve etkili bulgular elde edileceğini gösterecektir. Literatürde yaygın olarak kabul gören F testi bulguları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4.2. Birim etkinin varlığını sınamak için F Testi

F Testi	
F(6, 132)	92.42
Prob>F	0.0000

Birim etkilerin var olup olmadığını belirlemek için kullanılan F testinin bulguları Tablo 4.2'de gösterilmektedir. F testinin boş hipotezi olan birim etkiler sıfıra eşittir. Tablo verileri F istatistiği değerinin 92,42 olduğunu göstermektedir. F testi istatistiğinin olasılık değeri, birim etkilerin olduğunu ve sıfır hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Bu nedenle, çalışma geleneksel model için uygun olmayacaktır. Klasik modelin çalışma için uygun olmadığına karar verildiğinde model için Sabit Etkiler ve Rassal Etkiler tahmincisi kullanılacaktır. Sabit Etkiler tahmincisinin bulguları aşağıdaki tabloda toplanmıştır.

Tablo 4.3. Sabit etkiler tahminci sonuçları

Bağımlı Değişken: BORSA_ENDEKSI	
Değişkenler	Değer
DEMOKRASI	-1.86**
Sabit	-10.91***
R-kare. Grup içi	0.29
R-kare. Gruplar arası	0.45
R-kare. Genel	0.42
F[önem]	0.047
Rho	0.82
Korelasyon (u_i , X_b)	0.0242
Gözlem Sayısı	140
Birim Sayısı	7

Not: *: %10, **: %5 ve ***: %1 önem düzeyini göstermektedir.

Tablo 4.3 Sabit Etkiler Tahmincisinin bulgularını göstermektedir. Test sonuçları genel olarak incelendiğinde bağımsız değişkenin %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde anlamlı olduğu görülmektedir. Tabloda rho katsayısı bulunmaktadır.

Birim etkinin toplam varyans içindeki payı, yani yaklaşık %82'si, rho katsayısı ile gösterilmektedir. Başka bir deyişle, birim etki gerçekten anlamlıdır. 0.0242, bağımsız faktörler ile birim etki arasında hesaplanan korelasyon katsayısıdır.

Aşağıda verilen tabloda model için yapılan Tesadüfi Etkiler tahminci sonuçları görülmektedir.

Tablo 4.4. Tesadüfi etkiler modeli

Bağımlı Değişken: BORSA_ENDEKSİ	
Değişkenler	Değer
DEMOKRASI	-1.87**
Sabit	10.92***
R-kare. Grup içi	0.29
R-kare. Gruplar arası	0.46
R-kare. Genel	0.43
Wald (prob)	0.0385
Rho	0.85
Korelasyon (u _i , Xb)	0
Gözlem Sayısı	140
Birim Sayısı	7

Not: *: %10, **: %5 ve ***: %1 önem düzeyini göstermektedir.

Tablo 4.4 rassal etkiler tahmincisinin sonuçlarını göstermektedir. Bulgular, borsa endeksi ile demokrasi endeksi arasında önemli ve negatif bir korelasyon olduğunu göstermektedir. Ortalama olarak, belirleme katsayısı (R^2) değeri %46'dır. Başka bir ifadeyle, borsa endeksinin demokrasi endeksini açıklama gücü %46'dır. Bağımsız değişkenler ile birim etki arasında korelasyon yoktur.

Aşağıda verilen tabloda sabit etkiler ve tesadüfi etkiler tahmincisi arasında seçim yapmak için Hausman test sonuçları görülmektedir.

Tablo 4.5. Hausman Testi

Bağımlı Değişken: BORSA_ENDEKSİ		
Değişkenler	Sabit Etkiler	Tesadüfi Etkiler
DEMOKRASI	-1.861	-1.872
χ^2		0.000
Önem> χ^2		0.9536

Bunlar Tablo 4.5'teki Hausman testi sonuçlarıdır. Test bulguları, tesadüfi etkiler modelinin daha tutarlı sonuçlar ürettiğini ve modelin doğru olduğunu ileri süren H_0 boş hipotezinin reddedilemediğini göstermektedir.

İlk olarak, Levene, Brown ve Forsythe'nin değişen varyans testi, tesadüfi etkiler modelinin değişen varyans olup olmadığını araştırmak için kullanılacaktır. Aşağıdaki tablo test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4.6. Levene, Brown ve Forsythe değişen varyans testi

W_0	7.0708577
Prob>F	0.0000
W_{50}	6.7438166
Prob>F	0.0000
W_{10}	7.1025941
Prob>F	0.0000

Tesadüfi etkiler modeli için Levene, Brown ve Forsythe testinin sonuçları yukarıdaki tabloda gösterilmektedir. Test sonucunda üç test istatistiği verilmiştir. Rassal etkiler modelinin sıfır hipotezi varyans olmadığıdır. Test sonuçları sıfır hipotezi olan H_0 'ın reddedildiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, tesadüfi etkiler modelinde varyans değişimi sorunu vardır.

Rassal etkiler modelinde otokorelasyonu incelemek için Durbin-Watson ve Baltagi-Wu testleri kullanılmaktadır. Aşağıdaki tablo test bulgularına genel bir bakış sunmaktadır.

Tablo 4.7. Durbin-Watson ve Baltagi-Wu otokorelasyon testi

Otokorelasyon	
Durbin-Watson	0.31
Baltagi-Wu	0.56

Tablo 4.7'de tesadüfi etkiler tahmincisinde otokorelasyonu incelemek için Durbin-Watson ve Baltagi-Wu test istatistiği değerleri kullanılmıştır. İstatistik değerlerinin 2'den küçük olduğu göz önüne alındığında, sonuçlar rastgele etkiler modelinde otokorelasyonun anlamlı olduğunu göstermektedir.

Son olarak, tesadüfi etkiler modelinde birimler arasındaki korelasyona ilişkin bir analiz yapılmıştır. Birimler arası korelasyonu doğrulamak için Pesaran, Friedman ve Frees' testleri kullanılmıştır. Aşağıdaki tablo bulgulara genel bir bakış sunmaktadır.

Tablo 4.8. Birimler arası korelasyon

Pesaran	
χ^2	1.076
Önem> χ^2	0.0018
Friedman	
χ^2	29.367
Önem> χ^2	0.0001
Frees	
Frees' Test İstatistik	2.366
Alpha=0.01	0.1294
Alpha=0.05	0.1695
Alpha=0.10	0.2468

Yukarıdaki tabloda yer alan tesadüfî etkiler tahmincisinde birimler arasındaki korelasyonu incelemek için Pesaran, Friedman ve Frees testleri kullanılmıştır. Her üç test sonucu da birbiriyle tutarlıdır. "Birimler arasında korelasyon yoktur" her üç test için de H_0 boş hipotezidir. Test sonuçları H_0 boş hipotezinin reddedildiğini göstermektedir. Başka bir deyişle, rassal etkiler modeli birimler arasında korelasyon olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak, ekonometrik model için tesadüfî etkiler modeli varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyon varsayımlarından sapmaktadır. Rassal etkiler modeli, bu varsayımların ihlal edilmesinin bir sonucu olarak yanlış sonuçlar üretmektedir. Bu nedenle, varsayımdan sapmaları hesaba katan sağlam tahmincilerin tahmin edilmesi gerekmektedir. Parks-Kmenta Tahmincisi, değişken varyans, otokorelasyon ve birimler arası korelasyonun olduğu panel veri analizlerinde kullanılmalıdır. Sağlam tahmincinin bulguları aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 4.9. PARKS-KMENTA tahmincisi

BORSA_ENDEKSİ	Katsayı	Robust Standart Sapma	z-değeri	P> z
DEMOKRASI	-1.87	0.8035	-2.33	0.031
Sabit	10.92	0.9510	11.49	0.000
Wald				
Önem>Wald	0.0198			

Parks-Kmenta sağlam tahmincisi, otokorelasyon, değişken varyans ve birimler arası korelasyonun varlığında bile sağlam sonuçlar vermektedir. Sonuçlar yukarıdaki tabloda özetlenmiştir. Bulgular değerlendirildiğinde, modelin anlamlılığını

değerlendirmek için Wald testinin kullanıldığı ortaya çıkmaktadır. Wald testi sonucu, modelin önemli ölçüde yaklaştığını göstermektedir. Değişkenlerin anlamlılık düzeylerinin analizine göre, bağımsız değişken %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Başka bir ifadeyle, demokrasi endeksi ile borsa endeksi arasında istatistiksel olarak önemli bir pozitif korelasyon vardır. Başka bir deyişle, demokrasinin G-7 ülkelerinin sermaye piyasaları üzerinde kayda değer bir etkisi vardır.

4.1. Tartışma

Demokrasi, modern dünya için en temel yönetim biçimi olarak ortaya çıkmıştır çünkü sivil hakların ve siyasi özgürlüğün genişletilmesi yoluyla insani gelişime daha fazla öncelik vermektedir. Hukuk sistemini ve özel mülkiyet haklarını savunmada etkili olduğu için ekonomik büyüme ve ilerlemeye de fayda sağlamaktadır. Ayrıca demokrasi rüşvet ve yolsuzluğa karşı siyasi rekabeti teşvik etmekte, gelir eşitsizliğini azaltmakta, kısa vadede daha istikrarlı büyümeye katkı sağlamakta, yatırım ve tüketim için fırsatlar sunmaktadır. Sağlam kurumsal altyapısı sayesinde yaşam açısından daha az riskli bir yapı oluşturmaktadır ve ekonomik krizlere karşı daha dayanıklıdır, gerektiğinde ekonomik otoritenin devrini kolaylaştırmaktadır.

Ayrıca, ifade ve örgütlenme özgürlüğü tanıyarak, çok partili seçimlere izin vererek, insan haklarına yüksek öncelik vererek, güçler ayrılığı gibi liberal değerleri bünyesinde barındırarak, kıtlık gibi sosyal felaketleri önlemede etkinliği artırarak ve özgür basının olayları haberleştirmesine izin vererek, siyasi iktidarın geçişine ilişkin şeffaf kurallar uygulayarak gayrimeşruluğu önleyerek, özgürlük ortamını, engelsiz bilgi akışını, istikrarlı yatırım ortamını teşvik ederek ve ülkenin enerji ve kaynaklarının harekete geçirilmesini hızlandırarak ekonomik kalkınma ve büyümeyi teşvik etmektedir (Doğan, 2005: 1-19).

Sosyal çatışmaları durdurmak ve siyasi istikrarı korumak, uzun vadeli ekonomik performansı desteklemek için fiziki sermaye ve sosyal altyapı inşa etmek, günlük hayatı belirli bir yapıya kavuşturarak belirsizliği azaltmak, beşeri ve fiziki sermayenin yanı sıra teknolojinin gelişmesinin önünü açmak, Ar-Ge faaliyetlerini ve teknolojik ilerlemeyi yönlendirerek verimliliği artırmak için hesap verebilirlik sistemlerini etkin bir şekilde yönetme kapasitesi; özellikle dünyanın gelişmiş

demokrasilerinde görülmektedir. Öyle ki mevcut çalışma kapsamında ele alınan G-7 ülkeleri, demokrasi kültürünü dünyanın diğer ülkelerine “ihraç” edecek kadar etki potansiyeline sahiptir. Uzun vadeli ekonomik büyüme, ilerlemeyi sağlama, yeni fikirlere açık ve diğer uluslarda geliştirilen teknolojik yenilikleri kolayca benimseyen bir kültürü teşvik etme, makroekonomik istikrarı garanti altına alma, piyasaları yönetme, sosyal güvenliği tesis etme ve sosyal ve siyasi sorunları çözme, girişimcileri sermaye biriktirmeye teşvik etme ve sermaye birikimini artırma konusundaki etkinliğinden kaynaklanan bu durum; birçok araştırmada ele alınmış, bu araştırmalardan elde edilen sonuçlar da demokrasinin G-7 ülkelerindeki sermaye piyasalarına ciddi bir etkisi olduğu yönündedir.

Demokrasi, beşeri sermaye birikimini ve kentleşmeyi hızlandırarak, işçileri kırsal tarım sektöründen sanayi sektörüne taşıyarak, işgücü gelirini ve marjinal verimliliği artırarak büyümeye katkı sağlamaktadır. Buradaki büyüme, ekonomik temelden “başlayarak” hayatın her alanındaki gelişme anlamında kullanılmaktadır. Nitekim çalışma kapsamında ele alınan ülkeler bu atılımlarını uzun bir zaman önce gerçekleştirmiştir. Günümüzde demokrasi, ekonomik büyüme ve sermaye piyasaları için çok önemli bir yönetim aracıdır ve gelişmekte olan ülkeler bu kuralın istisnası olmamalıdır. Bunun en güzel örneği, ekonomik gelişmişlik düzeyi en yüksek olan ülkelerin aynı zamanda demokrasiyi en iyi uygulayan ülkeler olmasıdır. Ancak demokrasi, daha yüksek yaşam standartları yoluyla genel ekonomik performansı artıracaksa, dış baskı olmadan ve piyasa ekonomisinin sınırlarının dışına çıkmadan yapması gerekenleri ve yapmaması gerekenleri yapabilen etkili, kısıtlı otoriter anayasal kurumlar oluşturabilmelidir. Demokratik sınırlı otoriter anayasal kurumların sürekliliğini sağlamak çok önemlidir ancak bir kez kurulduktan sonra son derece zordur. Bu kültürü geliştirirken doğru orantıları yakalamak çok önemlidir.

Literatür incelendiğinde de görüleceği üzere, demokrasi, demokrasi kültürü ve sermaye piyasaları arasında oldukça anlamlı bir ilişki söz konusudur. Özellikle G-7 ülkeleri açısından incelendiğinde, her ne kadar bazı araştırmalarda aksi yönde sonuçlar ortaya çıkmış olsa da demokrasinin G-7 ülkelerinin sermaye piyasaları üzerinde kayda değer bir etkisi bulunmaktadır.

Demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantı birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalarda 1990'larda özellikle keskin bir artış yaşanmıştır. Daha

önceki birçok teorik analiz demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı incelerken, demokrasinin ekonomik büyümeyi etkilediği biçimsel mekanizmaları dikkate almamış; bunun yerine sadece iki değişken arasındaki korelasyona odaklanmıştır. Ampirik çalışmalar, demokrasinin ekonomik büyümeyi etkileyebileceği belirli yollara dayalı olarak oluşturulan modellerin bir sonucu olarak çeşitli yöntemleri dikkate almaya başlamıştır.

25 geçiş ülkesi, Fidrmuc (2003) tarafından 1990 ve 2000 yılları arasında gerçekleştirilen bir regresyon analizine konu olmuştur. Yazar, Freedom House'un siyasi haklar ve siyasi özgürlükler endeksini demokrasinin yerine kullanarak demokrasi ile bağımlı değişken (GSYİH büyüme oranı) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna varmıştır. Demokrasi tek başına bir açıklama sağlamadığı için Fidrmuc modele ekonomik liberalleşme endeksini de eklemiştir. Yazarın bulguları, demokrasinin ekonomik liberalleşmeyi teşvik ettiğini ve bunun da dolaylı olarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Kisangani (2006), 1960 ve 1998 yılları arasında 37 Afrika ülkesi için demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı incelemek üzere genelleştirilmiş momentler tekniği, eş bütünleşme ve hata düzeltme modellerini kullanmıştır. Bağımlı değişkenin kişi başına reel GSYİH büyüme oranı olduğu modelde tasarruf oranı (GSYİH'nin yüzdesi olarak ölçülmüştür), yatırım oranı (GSYİH'nin yüzdesi olarak ölçülmüştür) ve Polity IV demokrasi endeksi ile ölçülen demokrasi açıklayıcı faktörlerdir. Genelleştirilmiş momentler yöntemi analizi, tasarruf ve yatırımın ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu, ancak demokrasi ile bu büyüme arasında bir bağlantı olmadığını ortaya koymuştur. Modelin eş bütünleşme ve hata düzeltme modelleri kullanılarak yapılan analizinin bulgularına göre, sadece beş ülke -Benin, Çad, Sierra Leone, Güney Afrika ve Togo- demokrasi ve ekonomik büyüme arasında uzun vadeli pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir.

1983 ve 2005 yılları arasında yayınlanan ve demokrasi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen 84 ampirik çalışma Doucouliagos ve Ulubaşoğlu (2008) tarafından meta-analize tabi tutulmuştur. Yazarlar, toplanan makalelere dayanarak ortalama bir demokrasi değişkeni oluşturmuş ve bunun ekonomik kalkınmayla nasıl ilişkili olduğunu incelemişlerdir. Bulgular, demokrasinin ekonomik genişleme üzerinde gerçek bir etkisi olmadığını göstermektedir. Yazarlar, meta regresyon analizi

yoluyla, beşeri sermaye, ekonomik özgürlük, enflasyon, fiziki sermaye, siyasi istikrar, kamu sektörü büyüklüğü ve küresel ticaret gibi faktörleri dikkate alarak demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki dolaylı etkisini de incelemişlerdir. Analizin bulguları, demokrasinin ekonomik büyümeyi beşeri sermaye, ekonomik özgürlük, siyasi istikrar ve düşük enflasyon gibi dolaylı yollarla teşvik ettiğini göstermektedir. Öte yandan demokrasinin etkisi, kamunun genişlemesi ve dış ticaret üzerinde zararlı bir etkiye sahiptir.

Jaunky (2013), 1980-2005 yılları için Freedom House demokrasi endeksini demokrasinin bir göstergesi olarak kullanarak 28 Sahra Altı Afrika ülkesi için demokrasi ve ekonomik büyüme (reel GSYİH) arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Bulgular, yakın vadede ekonomik büyüme ile demokrasi arasında bir ilişki olmadığını, daha ziyade demokrasinin ekonomik büyümeden kaynaklandığını göstermektedir. Uzun vadede ise demokrasi ve ekonomik genişleme arasında faydalı ve birbirini güçlendiren bir ilişki vardır.

George (2019), 3 Aşamalı En Küçük Kareler yaklaşımını kullanarak 1996-2012 yılları arasında 56 ülke için demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Modelde kişi başına reel GSYİH büyüme oranı ekonomik büyüme için bir vekil olarak kullanılırken, demokrasi endeksi, ticari açıklık, kişi başına reel GSYİH, GSYİH'nin bir oranı olarak yatırımlar ve ilköğretimi tamamlamış 15 yaş ve üstü kişilerin oranı bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Tüm bağımsız değişkenlerin ekonomik büyüme üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu gösteren bu modele göre, ticari açıklık, yatırımlar ve ilköğretim ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etkiye sahipken, demokrasi negatif bir etkiye sahiptir. Yazar ayrıca ticari açıklık ve demokrasinin birbirlerinden nasıl etkilendiğini de incelemiştir. Buna göre, demokrasinin ticari açıklık üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu ve bunun da dolaylı olarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahip olduğunu iddia etmiştir. Sonuç olarak, ticari açıklık ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkiye sahipken, demokrasi tek başına olumsuz bir etkiye sahiptir.

Demokrasi, ekonomik özgürlükler ve bankacılık sektörü arasındaki ilişki Dağılgan (2020) tarafından incelenmiştir. Çalışmada 36 gelişmiş ve 46 gelişmekte olan ülke için analizler kullanılmıştır. Çalışmaya göre, artan demokrasi oranları efektif kârlılığı artırırken net faiz marjını olumsuz etkilemektedir. Kaynak verimliliği

ekonomik özgürlük oranı ile orantılı olarak artmaktadır. Maliyet kazançları ekonomik özgürlük ile azalırken, demokrasi ile artar. Ancak ülkenin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak bu durum farklılık gösterebilmektedir. Zengin ülkelerde demokratik koşullar altında kârlılık yüksek ve maliyet kazançları düşükken, az gelişmiş ülkelerde ekonomik özgürlük kârlılığı artırır ve maliyet kazançlarını azaltmaktadır.

Höbel (2020) sosyal refah ile ekonomik özgürlükler arasındaki bağlantıyı incelemiştir. Çalışmada, Türkiye ve diğer 57 ülkenin 1998-2018 yılları arasındaki zaman serisi ve panel verileri incelenmiştir. Araştırma, sosyal refah ile ekonomik özgürlük arasında bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur. Çalışmanın bulgularına göre, ekonomik özgürlük oranları arttıkça sosyoekonomik refah bazı ülkelerde artarken bazılarında azalmıştır. Analiz bulguları, ekonomik bağımsızlık ile sosyoekonomik refah arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon olduğunu göstermektedir.

Ekonomik özgürlükler ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki bağlantı Aslan (2021) tarafından incelenmiştir. Araştırmasında, 25 OECD ülkesinin 2000-2018 yıllarına ait endekslerini incelemek için yatay kesit bağımlılığında panel veri analizi kullanmıştır. Çalışmanın bulguları, parametreler arasında uzun dönemli eş bütünleşme olduğunu göstermiştir. Yabancı portföy yatırımları, doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik özgürlüklerin tümü çift taraflı nedensellik göstermiştir. Ekonomik özgürlük, uzun vadede eş bütünleşme oranları nedeniyle analizde pozitif ve anlamlı bir değişken olmuştur. Ekonomik özgürlük değişkenindeki bir derecelik artışla doğrudan yabancı yatırım girişleri %32 oranında artarken, yabancı portföy yatırımları %6 oranında artmaktadır.

“Rejim tipi ekonomik performansı etkiler mi?” sorusuna verilen yanıtlardan biri, GSYİH büyümesinin genellikle demokrasiden olumsuz etkilendiği ya da hiçbir etkisinin olmadığıdır. Otokratik siyasi yapılara sahip ülkelerin en az demokratik olanlar kadar hızlı büyüyeceği öngörülmektedir. Demokrasinin büyüme üzerinde doğrudan faydalarından ziyade, bazı olumlu dolaylı sonuçları (artan istikrar veya daha geniş kapsamlı mülkiyet hakları gibi) olabilir. Bununla birlikte, 20. yüzyıla ait ekonometrik veriler, bu faydaların dezavantajlardan daha ağır bastığını ve demokrasinin ekonomik büyüme üzerindeki genel etkisinin ya negatif ya da sıfır olduğunu göstermektedir (Gerring vd., 2005: 323).

Demokrasi ve ekonomik genişleme arasındaki bağlantı birçok çalışmaya konu olmuştur. Özellikle 1990'larda bu araştırmalarda keskin bir artış görülmüştür. Daha önceki çok sayıda teorik çalışma demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı incelemiş olsa da, demokrasinin büyümeyi etkilediği resmi mekanizmaları dikkate almamış, bunun yerine sadece iki değişken arasındaki korelasyona bakmışlardır. Ampirik araştırmalar, demokrasinin ekonomik büyümeyi etkileyebileceği kesin yollara dayalı olarak oluşturulan modellerin bir sonucu olarak alternatif yolları dikkate almaya başlamıştır (Minier, 2001: 85-88).

Şüpheli, çatışmacı ve bağdaşma perspektifleri destekleyen ampirik sonuçlar, demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıyı inceleyen çalışmalarda ortaya çıkmaktadır. Yukarıda ele alınan çalışmalara ek olarak Drury ve diğerleri (2006), demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi belirlemek için 100'den fazla zengin ve gelişmekte olan ülkeden oluşan bir örnekleme incelemiştir. Analizin sonuçları şüpheli teorisini doğrulamakta ve demokrasinin ekonomik genişleme üzerinde hiçbir etkisi olmadığını göstermektedir. Acaravcı ve diğerleri (2015) 1999-2012 yılları arasında 15 MENA ülkesinden elde edilen verileri analiz ettikten sonra çatışmacı strateji ile tutarlı sonuçlara ulaşmıştır. Buna benzer şekilde, Tavares ve Wacziarg (2001) 1970-1989 yılları arasında 65 sanayileşmiş ve gelişmekte olan ülke için demokrasinin ekonomik büyümeyi nasıl etkilediğini incelemek üzere panel veri analizi kullanmıştır. Araştırmaları onları demokrasinin beşeri sermayenin gelişimini desteklediği ve daha az başarılı olsa da gelir eşitsizliğini azaltarak ekonomik büyümeyi teşvik ettiği sonucuna götürmüştür. Ancak, tam tersi bir sonuca, yani demokrasinin fiziksel sermaye birikimini engellediği ve daha az ölçüde de olsa GSYH'deki hükümet harcamalarının oranını artırdığı için ekonomik büyümeyi azalttığı sonucuna varmışlardır.

Demokrasinin ekonomik büyüme ve sermaye piyasaları üzerinde genel olarak ciddi bir etkisi olduğuna ilişkin görüşler arasında Hayaloğlu (2015), Acemoğlu ve diğerleri (2019), Zouhaier ve Karim (2012) ve Razmi ve Refaei (2013) örnekleri sayılabilir.

Literatür demokrasinin varlığını, yönünü ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini üç temel bakış açısı çerçevesinde açıklamaktadır. Bağdaşma yaklaşımı savunucuları, demokrasi ve kalkınmanın birbirini tamamlayan ve uyumlu iki fikir

olduğuna inanmaktadır. Çatışmacı yaklaşım, demokrasi ve ekonomik genişleme arasındaki bağlantıya ilişkin ek bir bakış açısıdır. Bu yaklaşımda demokrasi ve ekonomik ilerleme karşıt çıkarlara sahip unsurlar olarak görülmektedir. şphecı yaklaşım, demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıya bakmanın nc yoludur. Bu bakış açısının savunucuları, demokrasi ve ekonomik genişleme arasında tutarlı bir bağlantının varlığına itiraz etmektedir. Demokrasinin sadece ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği değil, aynı zamanda bunu nasıl ve hangi kanallar ve süreçler aracılığıyla yaptığı da önemlidir. Burada belirtmek gerekir ki mevcut çalışmanın sonucundan elde edilen bulgular, bağdaşma yaklaşımını destekler bir nitelik taşımaktadır.

Demokrasi ve ekonomik büyümenin el ele gittiğini savunanların çoğunluğu, çeşitli etkileşim mekanizmalarının ve dolaylı etkilerin önemini vurgulamaktadır. Siyasi istikrarsızlık, hükümetin kapsamı ve kalitesi, beşeri sermaye birikimi, ekonomik eşitsizlik, ticari açıklık ve fiziksel sermaye birikimi bu etkileşim mekanizmalarından bazılarıdır. Örneğin, gelir eşitsizliği ve demokrasi arasındaki ilişkiyi inceleyen çok sayıda teorik araştırma (Lipset, 1959; Haggard ve Kaufman, 2008) demokrasinin daha düşük gelir eşitsizliği seviyeleriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Geleneksel düşünceye göre, demokrasi ve ekonomik eşitsizlik yakından ilişkili olduğundan, demokratik toplumlarda sermayenin yeniden dağıtılması için hükümetler üzerinde her zaman kamuoyu baskısı olacaktır. Ayrıca demokrasi, alt ve orta sınıfların yanı sıra nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan çıkar örgütlerinin (işşi sendikaları ve siyasi partiler gibi) siyasi gücün adil dağılımını teşvik ederek kamu politikasını gelirin yeniden dağıtımını lehine şekillendirmesine izin vermektedir. Demokrasi, ekonomik eşitsizliğe katkıda bulunan faktörleri değiştirerek de bu eşitsizlik üzerinde bir etkiye sahip olabilir. Yaygın olarak kabul edildiği üzere, ücret eşitsizlikleri gelir eşitsizliğine önemli bir katkıda bulunmaktadır.

Bazı bakış açılarının demokratik hükümetlere düşman olduğu açıktır. Bu görüşe göre demokrasiler hızlı tüketimi teşvik edecek ve dolayısıyla ekonomik yatırımları azaltacaktır. Buna karşılık, bazıları da otokrasilerin cari harcamaları kısmayı kolaylaştırdığını ve bunun da ulusun tasarruflarını artırmayı kolaylaştırdığını iddia etmektedir. Bununla birlikte, otoriter ülkelerdeki gler birliği nedeniyle hukuk sisteminin görevlerini tam olarak yerine getiremediğinin de altı çizilmelidir. Ampirik alışmalar incelendiğinde, literatürde ne sürülen üç temel teoriyi doğrulayan

bulgulara ulaşılabilmektedir. Bu araştırmaların önemli bir kısmı ise bağdaşmacı stratejisini desteklemektedir. Dolayısıyla, bağdaşmacı yaklaşımın yirmi birinci yüzyılda demokrasi ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıya ilişkin bu çalışmaların çoğunluğu tarafından desteklendiği sonucuna varılabilir.

SONUÇ

Demokrasi tanımı itibari ile toplumların kendi geleceklerini tayin etmek için birtakım seçimler yapmasını ve bu seçimler çerçevesinde toplumun bütün bireylerinin oy verme kapsamında eşit olmasını ifade etmektedir. Antik Yunan'dan itibaren hayatımızda var olan demokrasi, modern halini aydınlanma çağı ile birlikte modern devlet anlayışının Avrupa toplumu içerisinde tam anlamı ile yayılamaya başlaması ile gerçekleşmiştir.

Demokrasi kendi içerisinde pek çok etmen ile siyasal hayatın bir parçası konumunda bulunmaktadır. Kendi içerisinde bir çark şeklinde hareket etmekte olan demokratik devlet, kendi varlığı ve demokrasinin devamlılığı için bu etmenleri korumalı ve bu etmenlerin doğru çalışabilmesi için gerekli düzenlemeleri yapmakla yükümlü olmaktadır.

Demokrasinin tam anlamı ile toplum içerisinde yerleşebilmesi için sadece oy kapsamının da bir eşitlik yeterli gelmemektedir. Demokrasi iktisadi anlamda da eşitliğin olabilecek en yüksek seviyelere çıkarılması amaçlanmaktadır. Bunun için pek çok anlamda gerekli düzenlemeleri yapmak ise devleti yöneten otoritelerin görevi olarak değerlendirilmektedir.

Devlet iktisadi eşitliğin sağlanması için pek çok düzenleme yapmaktadır. Bu düzenlemeler içerisinde en aktif kullanılanı ise sermaye piyasası olarak değerlendirilmektedir. Sermaye piyasaları, az ya da çok birikimi olan her ferdin iktisadi çarkın içerisine dâhil edilebilmesi için, çalışma yürütmektedir. Projelerine finansman arayan bireylerin, küçük ya da büyük her ölçekli kaynağa ulaşabilmesi bu sistem üzerinden sağlanmaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için sermaye piyasalarının önemi çok büyük olarak değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Acaravcı, A., Bozkurt, C., & Erdoğan, S. (2015). MENA ülkelerinde demokrasi-ekonomik büyüme ilişkisi. *İşletme ve İktisat Çalışmaları Dergisi*, 3(4), 119-129.
- Acemoglu, D., Naidu, S., Restrepo, P., & Robinson, J. A. (2019). Democracy does cause growth. *Journal of political economy*, 127(1), 47-100.
- Acemoğlu, D., & Robinson, J. A. (2012). *Ulusların Düşüşü*, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık ve Yapımcılık.
- Adejumobi, S. (2000, June). Between democracy and development in Africa: What are the missing links?. In *World Bank Conference on Development Thinking in the Next Millennium, Paris, June* (Vol. 26, p. 28).
- Akbulak, S. & Akbulak, Y. (2004). *Sermaye Piyasası Araçları ve Halka Açık Anonim Şirketler*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Akçay, Ü. (2013). Sermayenin uluslararasılaşması ve devletin dönüşümü: Teknokratik otoriterizmin yükselişi. *Internationalization of Capital and Transformation of the State: Rising of Technocratic Authoritarianism* ”, *Praksis*, 30-31.
- Albo, G. (1997). A world market of opportunities? Capitalist obstacles and left economic policy. *Socialist register*, 33.
- Albo, G. (2003). Cracks in the facade: The US and the world economy. *University of Innsbruck*.
- Albo, G. (2004). The old and new economics of imperialism. *Socialist register*, 40.
- Alesina, A., & Perotti, R. (1994). The political economy of growth: a critical survey of the recent literature. *The World Bank Economic Review*, 8(3), 351-371.
- Alkan, T. (1979). *Siyasal Toplumsallaşma*, Ankara: Ankara Basımevi.
- Almond, G. A. (1956). Comparative Political Systems. *The Journal of Politics*, 18(3), 391-409.
- Almond, G. A., & Verba, S. (1963). The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations.

- Altan, M. (2001). *Fonksiyonlar ve işlemler açısından bankacılık*. Beta.
- Altındal, A. (1982). *Siyasal Kültür ve Yöntem*, İstanbul: Havass Yayınları.
- Apak, S. & Demirel E. (2009). *Finansal Yönetim- Cilt 1: Sermaye Piyasaları*, 1. Baskı, İstanbul: Papatya Yayıncılık.
- Apeldoorn, B. V. (2009). The contradictions of ‘embedded neoliberalism’ and Europe’s multi-level legitimacy crisis: The European project and its limits. In *Contradictions and limits of neoliberal European governance: From Lisbon to Lisbon* (pp. 21-43). London: Palgrave Macmillan UK.
- Aras, G. (2003). *Sermaye piyasalarının gelişmesinde kurumsal yatırımcıların rolü: OECD ülkeleri ve Türkiye örneği*. Kurumsal Yatırımcı Yöneticileri Derneği.
- Aron, J. (2000). Growth and institutions: a review of the evidence. *The world Bank research observer*, 15(1), 99-135.
- Arzu, A. L. (2015). Politika-ekonomi kesişmesi: yeni bir bilim dalı olarak uluslararası politik ekonomi. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 143-159.
- Aslan, V. (2021). Ekonomik özgürlükler, yabancı doğrudan yatırımlar ve yabancı portföy yatırımları arasındaki ilişki: OECD ülkeleri üzerine ampirik bir çalışma.
- Aşkın, M. M. (2006). *İkibinli yıllardaki Türk sermaye piyasası ve aracı kuruluşların performans gelişimi* (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- Bardhan, P. (2017). Corruption and development: a review of issues. *Political corruption*, 321-338.
- Başar, S., & Yıldız, Ş. (2009). İktisadi büyümenin demokratikleşme üzerindeki etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(21), 56-75.
- Başgil, A. F. (1960). *Esas Teşkilat Hukuku*. (C.I, Fasikül I), İstanbul: Baha Matbaası.
- Berber, M. (2011). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Trabzon: Derya Kitabevi.

- Beşkaya, A., & Manan, Ö. (2008). Demokrasi ile Ekonomik Büyüme-Kalkınma Arasındaki İlişki ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 10(1-2), 1-32.
- Bhagwati, J. N. (2002). Democracy and development: Cruel dilemma or symbiotic relationship?. *Review of development economics*, 6(2), 151-162.
- Bilge, M. (2011). Türkiye’de demokrasi kültürü: Siyaset ve toplum. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 153(153).
- Bolat, İ. (2006). *Sermaye Piyasaları ve Yatırım Fonları Mevcut Durum, Sonuç ve Çözüm Önerileri* (Doctoral dissertation, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kahramanmaraş).
- Bourdieu, P. (2010). Sermaye biçimleri. *Sosyal Sermaye*, 45-77.
- Browning, E. K., & Zupan, M. A. (2020). *Microeconomics: Theory and applications*. John Wiley & Sons.
- Brunetti, A. (1992). *Politisches System und Wirtschaftswachstum*. Rüegger.
- Bryan, D. (1995). The internationalisation of capital and Marxian value theory. *Cambridge Journal of Economics*, 19, 421-421.
- Bryan, D. (2003). Bridging differences: value theory, international finance and the construction of global capital. In *Value and the World Economy Today: Production, finance and globalization* (pp. 57-70). London: Palgrave Macmillan UK.
- Bryan, D. (2019). *The chase across the globe: International accumulation and the contradictions for nation states*. Routledge.
- Bryan, R. (1987). The state and the internationalisation of capital: An approach to analysis. *Journal of Contemporary Asia*, 17(3), 253-275.
- Buckel, S., & Wissel, J. (2010). State project Europe: The transformation of the European border regime and the production of bare life. *International political sociology*, 4(1), 33-49.
- Callinicos, A. (2006). Making sense of imperialism. *International Socialism*, 2(110).

- Carnoy, M. (2015). *Devlet ve Siyaset Teorisi*. Çev. Simten Coşar, Aykut Örküp, Mete Pamir ve Mehmet Yetiş. Ankara: Dipnot Yayınları.
- Ceylan, A. & Korkmaz, T. (2004). *Sermaye Piyasası ve Menkul Değer Analizi*, Bursa: Ekin Kitapevi.
- Cipriani, R. (1987). The sociology of legitimation: An introduction. *Current Sociology*, 35(2), 1-20.
- Çapanoğlu, M. (1993). *Türkiye ve Dış Ülkelerde Sermaye Piyasası Özelleştirme Uygulamaları ve Genel Olarak Menkul kıymet Borsaları*, İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Çetin, H. (2001). Devlet, ideoloji ve eğitim. *CÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 201-211.
- Çetin, H. (2003). *Modernleşme ve Türkiye’de Modernleştirme Krizleri*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Çımat, A. (1998). *Sermaye Piyasası Kurumları, Faaliyetleri ve Vergilendirilmesi*, İstanbul.
- Dağılgan, G. (2020). Demokrasi ve ekonomik özgürlüklerin banka performansına etkisi: gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere yönelik ampirik bir yaklaşım.
- Dahl, R. A. (2010). *Demokrasi üzerine*. Phoenix Yayınevi.
- Danziger, J. N. (2009). *Understanding the political world: a comparative introduction to political science*. Pearson Longman.
- Daver, B. (2007). *Siyaset Bilimine Giriş*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Doğan, A. (2005). Demokrasi ve ekonomik gelişme. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (25), 1-19.
- Doucouliağos, H., & Ulubaşoğlu, M. A. (2008). Democracy and economic growth: a meta-analysis. *American journal of political science*, 52(1), 61-83.
- DPT. (2007). “ *Finansal hizmetler özel ihtisas komisyonu raporu. Dokuzuncu Kalkınma Planı: 2007-2013*”, Yayın No: DPT: 2704 - ÖİK: 659.
- Drury, A. C., Kriekhaus, J., & Lusztig, M. (2006). Corruption, democracy, and economic growth. *International political science review*, 27(2), 121-136.

- Eckstein, H. (1996). “*Devlet Bilimi Üzerine*”, *Devlet ve Hukuk Üzerine Yazılar*. (Çev. ve Der. Mehmet Turan), Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Engels, F. (2019). *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*. Yordam Kitap.
- Erdoğan, M. (1996). *Anayasal Demokrasi*. Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Erkuş, S. (2016). *Demokrasi, ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme ilişkisi* (Master's thesis, Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Faust, J. (2006). Die Dividende der Demokratie: Politische Herrschaft und gesamtwirtschaftliche Produktivität. *Politische Vierteljahresschrift*, 62-83.
- Ferrarotti, F. (1987). *Legitimation, Representation and Power*. Current Sociology.
- Fidrmuc, J. (2003). Economic reform, democracy and growth during post-communist transition. *European journal of political economy*, 19(3), 583-604.
- Field, J. (2006). *Sosyal Sermaye* (2 b.). B. Bilgen, & B. Şen, Çev.) İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Foster, J. B. (2008). Çev: Çıdamlı, Ç. *Kapitalizmin malileşmesi ve kriz*. Kalkedon Yayınları.
- Frieden, J. A., & Lake, D. A. (2002). *International political economy: perspectives on global power and wealth*. Routledge.
- Friedman, B. (2014). Kapitalismus, Wirtschaftswachstum und Demokratie. *Managementperspektiven für die Zivilgesellschaft des 21. Jahrhunderts: Management als Liberal Art*, 3-15.
- George, A. (2019). Democracy, Trade openness and economic growth: A Cross-Country study. *ZENITH International Journal of Multidisciplinary Research*, 9(4), 236-248.
- Gerring, J., Bond, P., Barndt, W. T., & Moreno, C. (2005). Democracy and economic growth: A historical perspective. *World politics*, 57(3), 323-364.
- Gilpin, R. G. (2016). *The political economy of international relations*. Princeton University Press.
- Gramsci, A. (1999). *Selections from the Prison Notebook*. ElecBook, London.

- Guiso, L., Sapienza, P., & Zingales, L. (2004). The role of social capital in financial development. *American economic review*, 94(3), 526-556.
- G lalp, H., Akınhay, O., & Yılmaz, A. (1993). *Kapitalizm, sınıflar ve devlet*. Belge.
- G ngen, A. R. (2015).  evresel Finansallaşma ve Devletin Rolü. *Finansallaşma, Devlet ve Politik İktisat*, 17-40.
- Haggard, S. & Kaufman, R. R. (2008). *Development, Democracy, and Welfare States: Latin America, East Asia, and Eastern Europe*. Princeton: Princeton University Press.
- Han, E. & Kaya, A. A. (2012). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*, Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık.
- Harris, J. (2005). Empire of Capital. 645-648.
- Harvey, D. (2001). Globalization and the “spatial fix”. *geographische revue: Zeitschrift für Literatur und Diskussion*, 3(2), 23-30.
- Harvey, D. (2002). *Spaces of capital: Towards a critical geography*. Routledge.
- Harvey, D. (2004). The 'new' imperialism: accumulation by dispossession. In *Karl Marx* (pp. 213-237). Routledge.
- Harvey, D. (2018). *The limits to capital*. Verso books.
- Hayaloğlu, P. (2015). MINT  lkelerinde Demokrasi Ekonomik Büyümeyi Nasıl Etkilemektedir?. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 1(1), 17-29.
- Hernández-Murillo, R., & Martinek, C. J. (2008). Which Came First: Democracy or Growth?. *The Regional Economist*, 16(2), 4-6.
- Heywood, A. (2006). *Siyaset*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Heywood, A. (2018). *Küresel Siyaset (Global Politics)*.  ev. N. Uslu ve H.  zdemir, Ankara: BB101 Yayınları.
- Hirsch, J., & Kannankulam, J. (2011). The spaces of capital: The political form of capitalism and the internationalization of the state 1. *Antipode*, 43(1), 12-37.
- Hirsch, J., & Wissel, J. (2011). The transformation of contemporary capitalism and the concept of a transnational capitalist class: a critical review in neo-poulantzian perspective. *Studies in Political Economy*, 88(1), 7-33.

- Hofstede, G., Hofstede, G. J., & Minkov, M. (2010). *Cultures and organizations: software of the mind: intercultural cooperation and its importance for survival*. McGraw-Hill.
- Holden, B. (2007). *Liberal Demokrasiyi Anlamak*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Höbel, Z. (2020). Ekonomik özgürlükler ve sosyoekonomik refah arasındaki ilişki: Seçilmiş ülkeler ve Türkiye örneği.
- Huber, E., Rueschemeyer, D., & Stephens, J. D. (1993). The impact of economic development on democracy. *Journal of economic perspectives*, 7(3), 71-86.
- Huntington, S. P. & Dominguez, J. I. (1995). *Siyasal Gelişme*, çev. Ergun Özbudun, Siyasi İlimler Derneği Yayınları, Ankara.
- Huntington, S. P. (2007). *Üçüncü dalga: 20. yüzyıl sonlarında demokratlaşma*. Kıta Yayınları.
- İMKB. (2003). *Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu*, İstanbul, Ağustos.
- İnsel, A. (2006). *İktisat İdeolojisinin Eleştirisi* (6. b.). Birikim Yayınları.
- Jaros, D. (1973). *Socialization to Politics, Thomas Nelson and Sons Ltd, Johannesburg*.
- Jaunky, V. C. (2013). Democracy and economic growth in Sub-Saharan Africa: a panel data approach. *Empirical Economics*, 45, 987-1008.
- Jent, H. C. (1967). Demos Kratos: Democracy, old and new. *The Social Studies*, 58(6), 242-245.
- Jessop, B. (2004). *Multi-level governance and multi-level metagovernance*. Multi-level governance. Oxford: Oxford University Press.
- Jones, C. I. (2001). Sanlı Ateş ve İsmail Tuncer. *İktisadi büyümeye giriş*. Literatür Yayıncılık.
- Kalaycı, C., & Artan, S. (2012). Demokrasi ve Dış Ticaret: OECD ve MENA Ülkeleri Örneği. *TISK Academy/TISK Akademi*, 7(13).
- Kapani, M. (2007). *Politika Bilimine Giriş*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.

- Karakayalı, H., & Yanıkkaya, H. (2006). Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyümeye Etkileri. *Kurumsal İktisat*. (Der: Coşkun Can Aktan). SPK Kurumsal Araştırmalar Serisi, 2(194), 135-157.
- Kargı, B. (2013). *Siyasal İktisat: Bir Tarih Felsefesi Temelinde Büyüme Merkezli Makroekonominin Eleştirisi*, (1. baskı), İstanbul: Derin Yayınları.
- Karlı, M. (2004). *Sermaye Piyasası Borsa Menkul Kıymetler*, İstanbul: Alfa Basım Yayım.
- Kavanagh, D. (1972). *Political Culture*, The Macmillan Press, London.
- Kıncal, R. Y. (2002). *Vatandaşlık Bilgisi*, Ankara: Mikro Yayınları.
- Kırlı, H. (1998). *Sermaye Piyasası Mevzuatında Banka Bonoları ve Banka Garantili Bonolar*, *Vergi Sorunları Dergisi*, Sayı:123.
- Kışlalı, A. T. (2018). *Siyaset Bilimi*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Kisangani, E. F. (2006). Economic growth and democracy in Africa: Revisiting the Feldstein-Horioka puzzle. *Canadian Journal of Political Science/Revue canadienne de science politique*, 39(4), 855-881.
- Koç, A. C. (2015). Küresel Kapitalizmin Finansallaşmasına Türkiye Ekonomisinin Eklemlenme Süreci (1980-2012). In H. Mihçi (Ed.), *Finansallaşma, Devlet ve Politik İktisat* (pp. 115-147).
- Komşuoğlu, A. (2008). *Türkiye’de Siyasal Muhalefet*. İstanbul: Bengi Yayınları.
- Köktaş, M. E. (2002). Demokrasi Ölçümleri Bağlamında Türkiye’de Demokrasi. *İçişleri Bakanlığı*, 117.
- Kurtulmuş, M. M., & Tanyılmaz, K. (2017). Uluslararası Üretim Zincirleri ve Emek: Türkiye Otomotiv Sektörü Deneyimi. In P. Bedirhanogulları, Ö. Çelik, & H. Mihçi (Eds.), *Finansallaşma Kiskacında Türkiye’de Devlet, Sermaye Birikimi ve Emek* (pp. 185-220). Nota Bene.
- Küçükaga, M. (1995). *Türkiye’de ve İslam Ülkelerinde Demokrasi Oyunları*. İstanbul: Emre Yayınları.
- Lambertz, G. (1990). Bessere Wirtschaftspolitik durch weniger Demokratie: Ökonomische Demokratiekritik und Theorie der Autarkie.

- Lapavitsas, C. (2009). Finansallaşmış kapitalizm: kriz ve finansal müsadere. In T. Öncel (Trans.), *Finansallaşma ve Kapitalizmin Krizi* (pp. 25-74). İstanbul: Yordam Kitap.
- Lenin, V. I. (2016). *Devlet ve Devrim* (M. H. Spatar & C. Üster, Trans.). İstanbul: Yordam Kitap.
- LeVine, R. A., Dixon, S., LeVine, S., Richman, A., Leiderman, P. H., Keefer, C. H., & Brazelton, T. B. (1994). *Child care and culture: Lessons from Africa*. Cambridge university press.
- Linggi, D. (2011). *Vertrauen in China*. VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Lipset, S. M. (1959). Some social requisites of democracy: Economic development and political legitimacy. *American Political Science Review*, 53(1), 69-105.
- Manan, Ö. (2009). *Kurumsal yapı olarak demokrasi ve ekonomik özgürlüklerin ekonomik performansa etkisi: Türkiye örneği* (Unpublished master's thesis). Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Zonguldak.
- Martin, C. W. (2003). Außenwirtschaft und Weltwirtschaft: Politisch-institutionelle Determinanten der Außenwirtschaftsorientierung in Entwicklungsländern. In *Politische Ökonomie: Demokratie und wirtschaftliche Leistungsfähigkeit* (pp. 227-258).
- Marx, K. (1904). *A Contribution to the Critique of Political Economy* (1st ed.). Charles H. Kerr & Company.
- McLennan, G., Molina, V., & Peters, R. (2013). Althusser's theory of ideology. In *On Ideology* (pp. 77-105). Routledge.
- Milner, H. V., & Kubota, K. (2005). Why the move to free trade? Democracy and trade policy in the developing countries. *International Organization*, 59(1), 107-143.
- Minier, J. (2001). Political Institutions and Economic Growth. *Knowledge, Technology & Policy*, 13(4).
- Nikitin, P. (2012). *Ekonomi Politika*. Ankara: Sol Yayınları.

- Obinger, H. (2001). Demokratie und Wirtschaftswachstum. Theoretische Ansätze und empirische Befunde des quantitativen internationalen Vergleichs. *Zeitschrift für Internationale Beziehungen*, 321-344.
- Obinger, H. (2003). Die Politische Ökonomie des Wirtschaftswachstums. In *Politische Ökonomie: Demokratie und wirtschaftliche Leistungsfähigkeit* (pp. 113-149).
- Oğuzhan, M. (2019). Demokrasi teorisi ve Türkiye'de demokrasiye geçiş süreci (Master's thesis). Kırıkkale Üniversitesi.
- Olson, M. (2003). *Macht und Wohlstand: Kommunistischen und kapitalistischen Diktaturen entwachsen* (Vol. 123). Mohr Siebeck.
- Oral, İ. O. (2014). Demokratikleşme ve Ekonomik Özgürlüklerin Temel Makroekonomik Göstergeler Üzerindeki Etkisi (Doctoral dissertation). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, Ö. (1999). *Hisse Senedi ile Değiştirilebilir Tahviller, Türk Sermaye Piyasasında Uygulanabilirliği, Öneriler*. Yeterlilik Etüdü, Sermaye Piyasası Kurulu Ortaklıklar Finansmanı Dairesi, Ankara.
- Özer, İ. (1996). Siyasal kültür, demokrasi ve demokratik değerler. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(1), 71-98.
- Palley, T. I. (2013). Europe's crisis without end: The consequences of neoliberalism. *Contributions to Political Economy*, 32(1), 29-50.
- Panitch, L., & Gindin, S. (2004). American imperialism and Eurocapitalism: The making of neoliberal globalization. *Studies in Political Economy*, 71(1), 7-38.
- Panitch, L., Miliband, R., & Panitch, L. (1994). Globalization and the State. *Socialist Register*, 30.
- Peterson, R. A. (1979). Revitalizing the culture concept. *Annual Review of Sociology*, 5(1), 137-166.
- Poulantzas, N. (2013). Toplumsal sınıflar üzerine. In *Poulantzas Kitabı: Seçme Yazılar* (pp. 265-308).
- Poulantzas, N. (2018). *Classes in contemporary capitalism*. Verso Books.

- Przeworski, A., & Limongi, F. (1993). Political regimes and economic growth. *Journal of Economic Perspectives*, 7(3), 51-69.
- Pye, L. W. (1991). Political culture revisited. *Political Psychology*, 487-508.
- Razmi, M. J., & Refaei, R. (2013). The effect of trade openness and economic freedom on economic growth: the case of Middle East and East Asian countries. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(2), 376-385.
- Reuveny, R., & Li, Q. (2003). Economic openness, democracy, and income inequality: An empirical analysis. *Comparative Political Studies*, 36(5), 575-601.
- Rodrik, D. (1999). Democracies pay higher wages. *The Quarterly Journal of Economics*, 114(3), 707-738.
- Rodrik, D. (2009). *Tek Ekonomi Çok Reçete: Küreselleşme, Kurumlar ve Ekonomik Büyüme* (N. Domaniç, Trans.). Eflatun Yayınevi.
- Rokeach, M. (1960). *The Open and Closed Mind*. Basic Books.
- Rosenbaum, W. A. (1975). *Political Culture*. Nelson Ltd.
- Rousseau, J. J. (2012). *Toplum Sözleşmesi*. İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Saad-Filho, A. (2007). *Kapitalizme reddiye: Marksist bir giriş* (Vol. 8). Yordam Kitap.
- Sarıkamış, C. (1995). *Sermaye Pazarı*. Alfa Basım Yayım.
- Saxer, M. (2009). Demokratie schafft Entwicklung. *Neue Gesellschaft/Frankfurter Hefte*, 56(11), 55.
- Shahrani, N. M. (2012). Approaching study of political culture in Afghanistan with institutional analysis and development and social-ecological systems frameworks. Retrieved from <http://www.indiana.edu/workshop>
- Sirowy, L., & Inkeles, A. (2017). The effects of democracy on economic growth and inequality: A review. In *On measuring democracy* (pp. 125-156).
- Sitembölükbaşı, Ş. (1997). Siyasal Kültür'ün Kavramlaştırılmasında Karşılaşılan Bazı Güçlükler. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*(2), 249-266.

- Sunde, U. (2006). Wirtschaftliche Entwicklung und Demokratie–İst Demokratie ein Wohlstandsmotor oder ein Wohlstandsprodukt? *Perspektiven der Wirtschaftspolitik*, 7(4), 471-499.
- Şanlısoy, S. (2010). Politik istikrarsızlık-ekonomik süreç politikaları etkileşimi. *Sosyoekonomi*, 13(13).
- Şaylan, G. (2008). *Demokrasi ve Demokrasi Düşüncesinin Gelişmesi*. TODAİE İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara.
- Şen, A. (1998). Uluslararası Politik Ekonomi (UPE) Nedir? *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12(1-2), 393-409.
- Tan, M. (1990). Eğitim Sosyolojisinde Değişik Yaklaşımlar: İşlevci Paradigma ve Çatışmacı Paradigma. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 23(2), 66-89.
- Tavares, J., & Wacziarg, R. (2001). How democracy affects growth. *European Economic Review*, 45(8), 1341-1378.
- TDV. Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi. (1999). *Demokrasi Nedir?* (K. B. Arif, Project Manager). Demokrasi ve İnsan Hakları Eğitimi Projesi Yayınları, No. 1, Ankara.
- Teziç, E. (2009). *Anayasa Hukuku* (13th ed.). İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Tsoukalas, K. (1999). Globalisation and the executive committee: Reflections on the contemporary capitalist state. *Socialist Register*, 35.
- Tunçsiper, B., & Biçen, Ö. F. (2014). Ekonomik özgürlükler ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin panel regresyon yöntemiyle incelenmesi.
- Turan, İ. (1986). *Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış* (3rd ed.). İstanbul: Der Yayınları.
- Turgut, N. Y. (2014). *Siyasal Muhalefet*. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Türkkahraman, M. (2000). *Türkiye’de Siyasal Sosyalleşme ve Siyasal Sembolizm*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Türkkan, E. (1996). *Ekonomi ve Demokrasi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Türköne, M. (2006). *Siyaset*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.

- Tylor, E. B. (2016). *Primitive Culture: Researches Into the Development of Mythology*. Hansebooks GmbH.
- Ural, Ş. (1999). Demokrasi kavramı, toplumsal değerler ve birey. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 40(2-3), 451-460.
- Ünsal, E. M. (2011). *İktisada Giriş* (3rd ed.). Ankara: İmaj Yayınevi.
- Üskül, Z. (1993). Yeni Bir Demokrasi Arayışı: Yerel Demokrasi. *Anayasa Yargısı Dergisi*, 10, 333.
- Verba, S. (1965). Comparative Political Culture. In L. W. Pye & S. Verba (Eds.), *Political Culture and Political Development* (pp. 512-560). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Vergin, N. (2010). *Siyasetin sosyolojisi: Kavramlar, tanımlar, yaklaşımlar* (7th ed.). İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Weber, M. (2004). *The vocation lectures*. Hackett Publishing.
- Weede, E. (1983). Das Verhältnis von Demokratisierung und Wirtschaftswachstum in Entwicklungsländern: Ein Beitrag zur Klärung einer entwicklungspolitischen Grundsatzfrage. In *Gesellschaftliche Probleme als Anstoß und Folge von Politik: Wissenschaftlicher Kongreß der DVPW 4.-7. Oktober 1982 in der Freien Universität Berlin Tagungsbericht*. VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Welzel, C., & Inglehart, R. (2005). Political Culture, Mass Beliefs and Value Change. In C. Welzel & R. Inglehart (Eds.), *Modernisation, Cultural Change and Democracy: The Human Development Sequence*. New York, NY: Cambridge University Press.
- White, S. (1979). *Political Culture and Soviet Politics*. Macmillan and St. Martin's Press.
- Yay, G. G. (2002). İktisadi Gelişme ve Demokrasi İlişkisi Üzerine Bir Sınama. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 52(1).
- Zakaria, F. (2002). İlleberal Demokrasinin Yükselişi. In A. Yayla (Ed. & Trans.), *Sosyal ve Siyasal Teori* (2nd ed.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Zouhaier, H., & Karim, K. M. (2012). Democracy, investment and economic growth. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 2(3), 233-240.

